

Република Македонија

Универзитет „Св. Кирил и Методиј,, – Скопје

Филозофски факултет

Институт за социологија

**ВЛИЈАНИЕТО НА АКТИВНАТА НАСТАВА ВРЗ КЛИМАТА И
РЕЗУЛТАТИТЕ НА НАСТАВАТА ПО СОЦИОЛОГИЈА ВО
ГИМНАЗИСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ ВО ВЕЛЕС**

Магистерски труд

Ментор:

Проф. Д-р Зоран Матевски

Кандидат:

Пале Трпкова

Скопје, 2013

СОДРЖИНА

ВОВЕД	5
I. ДЕЛ	
ТЕОРЕТСКИ ПРИСТАП КОН ПРОБЛЕМОТ	7
1.СОВРЕМЕНИ ПРЕДИЗВИЦИ НА ОБРАЗОВАНИЕТО	7
1.1Промени во образованието во правец на европските образовни димензии.....	7
1.2Актуелни трендови во развојот на средното образование.....	12
2.ЗНАЧЕЊЕ, ФУНКЦИЈА И ОСНОВНИ КАРАКТЕРИСТИКИ НА СРЕДНОТО ОБРАЗОВАНИЕ	15
2.1Цели и задачи на средното образование	19
2.2Мрежа на средни училишта и институции за поддршка на образованието.....	19
2.3Нивоа и видови на средно образование.....	21
3.ГИМНАЗИСКО ОБРАЗОВАНИЕ ВО СВЕТОТ И КАЈ НАС	25
3.1Концепт на гимназиското образование во развиените земји.....	25
3.2Карактеристики и есенција на гимназиското образование во Република Македонија.....	30
4.КАРАКТЕРИСТИКИ НА СОВРЕМЕНИОТ КОНЦЕПТ НА УЧИЛИШТЕ ..41	
4.1Тенденции во современиот концепт на настава.....	42
4.2Теоретски основи на современиот пристап на планирање и програмирање.....	44
5.СОЦИОЛОГИЈАТА КАКО НАУКА И НАСТАВЕН ПРЕДМЕТ	46
5.1Однос меѓу науката социологија и наставниот предмет.....	46
6. ИЗБОРНА НАСТАВА	48
6.1Развој и суштина на изборната настава.....	48
6.2Приоди во програмирањето и изведувањето на изборната настава.....	50
6.3Опредеување и статус на изборна настава.....	51
7.ВОСПИТНО-ОБРАЗОВНА КЛИМА ВО УЧИЛИШТЕТО	53
7.1Социјална клима.....	53
7.2Емоционална клима.....	56
8. ОЦЕНУВАЊЕ	58

8.1 Суштина на оценувањето.....	58
8.2 Блумова таксономија основа за оценување.....	60
9. АКТИВНА НАСТАВА.....	62
9.1 Контури на активната настава.....	62
9.2 Обележја на активната настава.....	65
9.3 Наставникот во активната настава.....	69
9.4 Ученикот во активната настава.....	73
9.5 Клима во активната настава.....	74
9.6 Наставни активности.....	75
9.7 Истражувачки постапки во активната настава.....	75
II ДЕЛ.....	79
МЕТОДОЛОГИЈА НА ИСТРАЖУВАЊЕТО.....	79
1. ФОРМУЛИРАЊЕ НА ПРЕДМЕТОТ НА ИСТРАЖУВАЊЕ.....	79
2. ЦЕЛИ И ЗАДАЧИ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО.....	81
2.1 Научна цел на истражувањето.....	81
2.2 Општествено-практична цел на истражувањето.....	82
2.3 Задачи на истражувањето.....	82
3. ПРЕДМЕТ НА ИСТРАЖУВАЊЕ.....	83
3.1 Теоретско определување.....	83
3.2 Дефинирање на основните поими на истражувањето.....	84
3.3 Операционално определување на предметот на истражување.....	85
4. ХИПОТЕЗИ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО.....	89
5. ВАРИЈАБЛИ ВО ИСТРАЖУВАЊЕТО.....	90
6. МЕТОДИ, ТЕХНИКИ И ИНСТРУМЕНТИ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО.....	91
7. ПРИМЕРОК ИСТРАЖУВАЊЕТО.....	НА 92
III ДЕЛ.....	94
АНАЛИЗА И ИНТЕРПРЕТАЦИЈА НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОД ИСТРАЖУВАЊЕТО.....	94
1. Анализа и интерпретација на резултатите од содржинска анализа на дневните наставни подготовки по предметот социологија.....	94

2.Анализа и интерпретација на табела на постигнувања во 2-ра година гимназиско образование во Велес по предметот социологија.....	98
3.Анализа и интерпретација на резултатите добиени од анкирањето на учениците од 2-ра година гимназиско образование во Велес.....	99
4.Анализа и интерпретација на резултатите добиени од набљудувањето на наставните часови по предметот социологија.....	117
IV ДЕЛ.....	122
ЗАКЛУЧНИ СОГЛЕДУВАЊА.....	122
V ДЕЛ.....	127
ПРИЛОЗИ	127
КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА.....	133

ВОВЕД

Човекот има тенденција кон промени и тоа не само во секој сегмент на општественото функционирање, туку преку нив и на самиот себе. Секоја промена пред да се случи е внимателно испланирана, а кога веќе ќе се реализира истата и нејзините резултати се предмет на опсервација, анализи и евалуација, посебно во доменот на воспитно-образовниот систем.

Научно-технолошките, општествено-економските и промените во секоја сфера на човековиот живот имаат двојна спрега на рефлексивни реакции со образовниот систем. Првите влијаат преку промени во есенцијата на концептот, организацијата, реализацијата на воспитно-образовниот процес, а потоа истиот преку крајните резултати на когнитивни, афективни и психо-моторни модифицирани вредности на личноста, влијае повратно и повторно на континуиран прогрес и нови промени на општеството во секоја сфера.

Токму средното образование како раскрсница меѓу продолжување на образованието или вклучување во процесот на работа и општествениот живот ја има онаа клучна функција на модифицирање на погоре споменатите вредности, па особено се значајни постулатите на неговото планирање, организација и реализација. Со посебен акцент на гимназиското образование како филтер на кадри за понатамошните стадиуми на образование и иновациите кои се внесуваат во процесот на настава во трудот е направена анализа на влијанието на активната настава врз климата и резултатите на наставата по социологија во гимназиското образование во град Велес.

Проблемот за истражување на Обележјата на активната настава низ призмата на климата и резултатите на наставата по социологија во гимназиското образование во град Велес извира од актуелноста на активната настава како нов систем на модели, кој формира нов дидактички кодекс со нови вредности во образованието кај нас. Активната настава преку своите модели и обележја се рефлектира низ наставата по сите предмети и во сите нивоа на образование. Конкретно, влијанието на карактеристиките на активната настава врз климата и

результатите во наставата по социологија, особено во гимназиските средни училишта, се малку истражувани. Оттука произлегува интересот за истражување на оваа актуелна тема.

Активната настава како значајна одредница на современото образование во светот неминовно се наметна како потреба и на нашиот образовен систем. Со оглед на тоа што нашиот образовен систем е флексибилен и отворен за промени кои би ја унапредиле неговата ефикасност, активната настава и покрај малите проблеми со кои се соочуваше сепак беше прифатена. Активната настава отсликува нова филозофија на образование чија есенција е во одредени правци на „новата школа,. Таа всушност претставува сложена дидактичко-методичка и психолошка категорија чии аспекти се манифестираат низ сите сегменти на наставата почнувајќи од објективните предуслови, субјектите (наставниците, учениците), процесот и резултатите. Нејзината имплементација наметнува, прилагодувања кон специфичностите на секој наставен предмет и континуитет од анализи, следења, евалуации, модификации. (Адамческа, 1996: 5)

ТЕОРЕТСКИ ПРИСТАП КОН ПРОБЛЕМОТ

1. СОВРЕМЕНИ ПРЕДИЗВИЦИ НА ОБРАЗОВАНИЕТО

1.1 Промените во образованието во правец на европските образовни димензии

„Прашањето на реструктурирањето, реформирањето, на воспитно-образовниот систем е прашање што резултира од : општествено-политичките, економските, демократските, стручно-научните сознанија, а посебно од педагошко-футуролошките истражувања и постулати во образованието. Секоја реформа, промена има своја визија, просперитет и практична примена. Од анализирањата и научните сознанија и практичната поставеност ни една реформа не ги постигнала совршенствата и немала крајна завршница. Секоја реформа на воспитно-образовниот систем или негов дел, бара перманентност, постојаност, демократичност и интердисциплинарност, како и почитување на општествените, демократските и научните законитости и активности, како кај нас, така и во Европа и во светот.

Конкретно разгледувајќи го средното образование, како продолжен степен на на основното задолжително образование, тоа претставува продолжување и збогатување на општото образование, од една страна, и образование и оспособување за разни струки и занимања, од друга страна. Светските трендови укажуваат на фактот и потребата од реafirмирање на гимназиите како општообразовни средни училишта кои ќе условуваат стекнување на современо општо образование и постепено ќе ги насочуваат учениците за натамошно образование на високо образовните институции. Искуствата на европските општообразовни училишта покажале дека гимназијата треба да постои и понатаму како можност за насочување на учениците во општествено-хуманистичко, јазично-уметничко и природно-математичко подрачје, а не како во предходниот концепт, однапред да се одредуваат профилите на гимназиите.

Секоја промена во било кој сегмент на воспитно-образовниот систем треба да одговара на предизвикот на демократските тенденции и промени кај нас, имајќи ги притоа предвид и светските современи тенденции на воспитанието и образованието. Сето ова може да се оствари со **интеракциско однесување и дејствување на сите субјекти во воспитно-образовниот процес** кое овозможува да дојде до израз индивидуата со нејзините способности, знаења, умења, потреби, како услов за продуктивно творечки резултати и креативен пристап во контекст на слободите на личноста.,¹

„Современото конципирање на системот на образованието и воспитанието не е можно без менување на содржините, формите, начините, постапките и техниките на воспитно-образовната работа т.е без *внатрешно реформирање*, а тоа не е можно без современо конституирање на методиката, која надминувајќи ги традиционалните рамки, денес добива нова функција на фактор кој влијае на натамошниот развој на воспитанието и образованието преку внесување новитети од европските искуства.,²

„Училиштето од институција која ги следела промените, сега мора да стане предводник на општествено-економските и посебно технолошките промени. Така, земјите на Европската унија, кои во 1993 година го потпишале договорот во Мастрихт (Холандија), сериозно ја зеле предвид продуктивната улога на образованието. Како резултат од тоа се воведуваат се понови мерки во насока на унапредувањето на образованието во глобални рамки, бидејќи се повеќе е нагласена потребата од интеграција на земјите од Европа, па и од светот во сите сфери на живот (економската, научната, културната, образовната, политичката, спортската и др). Се повеќе се актуелизира и идејата за изградување на *глобални унифицирани стандарди на образование* кои би ги почитувале и вградувале во образованието сите земји членки на Европската унија, како и државите што се потенционални членки. Затоа

¹

Петров, Н., 1992, стр.50-53

²

Тофовиќ, М., 1992, стр.55-56

Европската унија се залага за развој на т.н. европски димензии на образованието кои главно би се темелеле врз четири носечки столба: ³. Според тоа :

- Целта на **учењето за стекнување на знаење** не е само усвојување на неопходни научни информации, туку пред се, завладување со средствата за создавање што постанува смисла на човечкиот живот. Поединецот треба да завладее со средствата за создавање, за да ја сфати реалноста што го опкружува, за понатаму да ја развие својата стручност и успешно да комуницира со други поединци. Целта е тој да се ослободи за создавање, разбирање и откривање.
- Наставникот ќе ја исполни задачата не само ако му помогне на ученикот да стекне знаење, туку ако го научи и **сам да ги стекнува и применува**.
- **Учењето за заеднички живот** има мошне важна улога во современото образование.
- **Учењето за опстојување** подразбира активност заради самоостварување на личноста која ќе дејствува самостојно, критички и одговорно. Училиштето треба да ги развива вкупните ученикови потенцијали - памтење, мисловните способности, фантазијата, смислата за естетското, телесните способности, комуникативноста .⁴

Во Европските земји посебно се потенцира учењето на странски јазици, подобрувањето на стручното образование, *перманентно иновирање на наставните планови и програми* и залагањето за универзалност на образованието. Додека, реформата во образованието во земјите од источна и централна Европа главно се темели на принципите на децентрализација, демократизација, либерализација, плурализам и слобода на избор.

Во расправите за реформите кои се водени во многу земји, била нагласувана потребата од дефинирање на општи цели на образованието, а биле истакнувани многу цели за кои се ценело дека треба да бидат

³ Vilotijevik, Gazivoda, 1998, str.10, spored Stojanovska, V

⁴ Vilotijevik, Gazivoda, 1998, str:239

најприоритетни во образовниот процес во глобални рамки. Но, сепак како најважни биле издвоени следниве:

-Воспитување на учениците како креативни личности со широки погледи и поттикнување во нивниот умствен, етички и телесен развој;

-Да се воспитуваат учениците да станат слободни и автономни луѓе кои самостојно ќе расудуваат, а на обврските одговорно ќе им приоѓаат;

-Да се воспитуваат младите на принципите на универзализам, задржување на својот културен идентитет и почитување на особеностите на другите култури.⁵

Според тоа образованието во целина, треба да е истовремено и универзално и специфично. Тоа треба да ги обединува некои од заедничките фактори на целото општество, но треба истовремено да се носи и со специфичните предизвици на многу различни светови.

Во промените кои се преземаат во овие земји, очигледно е настојувањето да се оди во чекор со Европа и светот, и да се промовираат оние вредности кои се силно присутни во речиси сите образовно-воспитни системи во Европа.,⁶

Според вака поставените основи, цели, барања на новото време, училиштето трпи и ќе трпи промени, во насока на тоа, да стане училиште отворено кон новите потреби за промени, примената на дидактичките и технолошките иновации, кое ќе биде професионално-компетентно и одговорно, училиште на демократски односи во кое ќе биде хуманизирана атмосферата во односите наставник-ученик, кое на секој ученик ќе му овозможи ефикасен развој и секој ученик ќе го доведе до успех.

Едно од поприоритетните прашања на современото демократско училиште е да се *појшиќне развојот на личноста* на секое дете и да се создадат *еднакви услови* за стекнување на знаење. Затоа, најважно е училиштето да го поттикнува развојот и остварувањето на сите индивидуални потенцијали на секој ученик, како услов за активно учество во животот на општествената заедница.

⁵ Вилотијевиќ, Газивода, 1998, стр.11

⁶ Ѓорѓевиќ, Ј., 1997, стр: 33

Овие тенденции во воспитанието и образованието се значајни и за нашиот систем на образование кој мора да биде во голема мерка компатибилен со образовните системи од Европските земји. Особено поради тоа, што по осамостојувањето на Република Македонија, постои консензус за определбата нашата република да стане членка на Европската унија и на други меѓународни асоцијации. Важноста од европската интеграција се потенцира и во „*Нацртот стратегиија за развој на образованието на Република Македонија*„ (2000), во која се утврдени основните одредници врз кои треба да почива образовниот систем на Р, Македонија и која нуди верзија на неопходните промени во образованието во оние делови на образовниот систем кои не соодветствуваат на актуелните предизвици и барања на новото време. Имено, стратегијата како основен документ се залага за суштински реформски зафати во образовната политика на нашата земја и се вклопува во глобалната политичка определба, македонското општество во идниот период да се вклопи во европските и светските интеграции. Во неа меѓу другото, во еден дел, се вели дека: Интеграцијата во поширокото, а посебно во европското опкружување и нужната глобализација на граѓанската припадност врз основа на општите, заеднички цивилизациски достигнувања, претставува посебен општествен предизвик за Македонија, особено со оглед на значителната идеолошка изолираност од големиот дел на развиениот свет во педесетгодишниот период. При тоа се истакнува, дека определбата за Европска интеграција во образованието би значела:

- Подготовка на кадри што успешно ќе се вклучат во европскиот и светскиот пазар на трудот;
- Воспоставување на образовни стандарди, компатибилни со европските и нивна екстерна проверка;
- Давање на европски димензии на образованието преку усогласување на образовните цели, содржини (на пример зајакнато изучување на модерни странски јазици, учење за другите култури) и образовниот процес;

- Размена на информации и соработка со образовни институции од Европа и светот;
- Обезбедување поголема моболност на учениците, студентите и наставниот кадар во Европа и пошироко.⁷

За таа цел последниве години во Р. Македонија се преземаат низа промени речиси во сите сфери на образованието, во насока на приближување кон европските барања и усогласување со новонастанатите потреби на денешното и идно време. Голем број на публикувани трудови и изнесените научни сознанија и искуства на стручно-научните собири се користени во градењето на концепцијата за реформата на нашиот воспитно-образовен систем воопшто, и истите се почитувани и вградени во одделни сегменти на стратегијата за развој на образованието на Р.Македонија, како и во практичната реализација на веќе извршените промени.

Како резултат на овие активности се воспоставени општите принципи за развојот на образованието: децентрализација и либерализација; квалитет; граѓанска одговорност; поврзаност со пазарот на трудот; економичност во образованието; праведност; транспарентност; интегративност и доживотно учење. Истите веќе се прифатени како главни репери на сите промени кои ќе се преземаат во образованието во Република Македонија.,⁸

1.2 Актуелни трендови во развојот на средното образование

„Кон крајот на 80-тите и во почетокот на 90-тите години на 20-тиот век, во светот започна новата реформа на училиштата, чијашто цел беше изградување поефикасни и поконкурентни образовни системи. Промените во потсистемот на средното и на постсредното образование се иницирани од актуелните процеси на општествено-политички, економски и технолошко-технички план: интеграцијата и глобализацијата,

⁷ *Нацрт на стратегија за развој на образованието на Република Македонија. (2000). Скопје: Министерството за образование, стр.16 според Стојановска, В. 2004. стр.80*

⁸ *Стојановска, В. 2004. стр:76-82*

експанзијата на комуникациско-информатичката техника и технологија, ориентацијата кон пазарна економија, потребите и трендовите во сферата на вработувањето, конкурентноста и компетитивноста.

Со оглед на тоа што средното образование е најсложениот и најдиверзифицираниот дел од образовниот систем, тешко е да се издвојат карактеристични промени кои се заеднички за сите земји. Сепак, присутни се некои *основни трендови* кои можат да послужат како насоки во креирањето на современ средношколски образовен систем. Тие се однесуваат главно на двата клучни сегменти на овој образовен потсистем: на структурата и на организацијата на наставата.

Најчесто застапената **структура** во земјите од Западна Европа опфаќа 6-годишно основно образование, 3-годишно нижо средно и 3-годишно вишо средно образование. Најголемиот број земји имаат 9-годишно задолжително образование, но постои тенденција кон поместување на границата нагоре. Во земјите во транзиција, се уште е доминантна структурата 8+4. Вишото средно образование трае од 3 до 5 години, а според типот, училиштата можат да се поделат на:

← *-гимназии* (3 – 4 години) во чии рамки се изучуваат задолжителни, изборни и факултативни предмети, а завршуваат со матурски испит кој овозможува проодност во високото образование.

← *-технички училишта* (3 – 4 години) кои имаат излез кон факултетите или овозможуваат вработување во струката.

← *-сврчани (занаетчиски) училишта* (2 – 3 години) со кои се добива понизок степен на стручна квалификација (занает).

← *-уметнички училишта* (4 години) со три насоки (ликовна, музичка и балет)

Општа тенденција на сите средни училишта е програмско приближување преку депрофесионализација на стручното и професионализација на општото образование. Во таа смисла за забележување е трендот за отворање на стручни и уметнички гимназии, со што се зголемува проодноста кон високообразовните институции.

Влијанието на државата во утврдувањето на наставните планови и програми е присутно во сите земји, но постојат разлики во степенот на тоа

влијание. Се воведува **базичен национален курикулум** кој предвидува автономија на училиштата во неговата реализација, но и дефинирање на високи образовни стандарди. Современата **организација на наставата** во овој потсистем опфаќа неколку клучни точки:

1. Диференцијација и индивидуализација на наставата, со што се овозможува насочување на учениците во согласност со нивните способности и интереси, како и индивидуално темпо на напредување. Тоа се постигнува преку: изборност на наставата, флексибилни наставни програми, наставни техники кои се прилагодени на различните стилови на мислење на учениците, како и можност за забрзано напредување на талентираните и на вредните ученици.
2. Мултикултурно и мултилингвистичко образование, со што се зајакнува соработката помеѓу европските држави.
3. Поголемо учество на учениците, родителите и другите заинтересирани субјекти во управувањето со училиштето.
4. Ширење на соработката и зајакнување на врските помеѓу училиштата и пазарот на трудот, како и градење на духот на претприемачките работи.
5. Создавање предуслови за достапност до средното образование и обука на загрозените (маргинализираните) групи.
6. Изготвување системи за евалуација и самоевалуација на учениците, со што се овозможува вреднување на поголем број активности, како и развивање на одговорност кај учениците за сопственото учење.
7. Изготвување стандарди за евалуација на наставниците и градење адекватна методологија за утврдување на рејтингот на училиштата. Во тесна врска со ова е и подобрувањето на образованието и обуката на наставниците.

Придобивките од ваквите структурни и програмски промени се:

- подобрување на квалитетот и на ефективноста на средното образование, во согласност со новите барања на општеството и сменетите шеми за настава и учење;
- овозможување достапност до сите видови средно и постсредно образование и обука, во согласност со принципите за доживотно учење, еднакви можности за сите социјални групи и поттикнување на

вработувањето и градењето кариера;

- отворање на системот на средно образование и обука за поширокиот свет, во согласност со предизвиците коишто се јавуваат како резултат на глобализацијата. „⁹

2. ЗНАЧЕЊЕ, ФУНКЦИЈА И ОСНОВНИ КАРАКТЕРИСТИКИ НА СРЕДНОТО ОБРАЗОВАНИЕ

Средното образование и формално и суштински се наоѓа во средината на глобалниот образовен систем. На ова ниво на образовниот систем започнува системската диференцијација на патиштата за натамошно напредување како во образованието така и во професионалниот развој. Клучното **значење** на средното образование, произлегува од фактот што со неговата физиономија, содржина и функционирање се создаваат услови за остварување на едно од основните човекови права - *правото на работата*. Имено, правото на работа е поврзано со исполнување на еден битен услов - *компетентност за извршување на определен вид и сложеност на работата*. А токму таа компетентност, во нејзиниот најголем дел ја дава средното образование како завршна функција (средно стручно образование) или ја овозможува како подготвителна функција за сложени професионални и општествени функции (гимназиско образование како подготовка за високото образование). Исто така, средното образование е значајно поради фактот што во него треба да се реши на соодветен начин една од големите општествени противречности: еднаквите права на достапност на образованието и работата на сите граѓани, од една страна, и различните predispozicii, можности и капацитети, но и различниот период на созревање на одделни поединци, од друга страна. Конечно, средното образование е значајно и поради фактот што во тој период на

⁹ *Нацртот стратегиија за развој на образованието на Република Македонија*. (2000). Скопје: Министерство за образование

индивидуалниот развој се случува индивидуалното созревање (адолесценција) со сите општи карактеристики на воспоставување на релациите на индивдвата и на средината, но и индивидуалните специфичности на тој развој со далекусежни последици на иднината на секој поединец.

Ваквото значење на средното образование и од него изведените системски, содржински, организациски и процесни решенија го прават овој дел од глобалниот образовен систем најкомплексен, а со тоа и предмет на постојано преиспитување и доградување. Оттука и произлегува неговата сложена и мошне диференцирана системска и општествена функција.

Општествена функција на средното образование ги содржи следните компоненти:

- социјализирање на целокупната генерација преку пренесување на општите и националните културни вредности;
- подготвување за вршење на граѓански должности во демократското општество;
- подготвување на компетентни кадри за средносложени барања на пазарот на трудот;
- што поцелосен опфат на генерацијата што завршува основно образование

Системска функција на средното образование се согледува во обезбедувањето на вертикална поврзаност и хоризонтална сеопфатност на сите видови на средно образование, односно:

-Надградување на сите видови на курикулуми во среедното образование на стандардот на задолжителното деветгодишно образование;

-подготвување за успешно студирање со завршување на гимназиското образование и под определени услови на другите видови средно стручно образование;

-задоволување на индивидуалните образовни потреби на сите категории младинци и возрасни преку: програми за определени образовни профили со различно траење на школувањето; средно уметничко образование; образование на ученици со посебни образовни потреби;

образование на возрасните; образование на мајчин јазик на припадниците на етничките заедници;

-задоволување на образовните потреби на определени посебни субјекти на пазарот на трудот и на образованието: организација на занаетчиско образование, организација на настава на странски јазик и сл.

Наведеното значење и функција на средното и на постсредното образование претпоставува воспоставување (конципирање) на разгранет, диференциран, адаптивен, флексибилен и транспарентен систем кој ќе ги задоволува растечките образовни потреби и ќе придонесува за формирање на силни креативни и интелектуално-етички вредности на личноста способни за слободно, автономно расудување, преземање одговорност за својот развој и создавање на подобар свет и иднина. Тоа значи дека на нашата држава % е потребен модерен образовен систем на средно и на постсредно образование кој ќе одговара на времето во коешто живееме и на времето коешто доаѓа. Таквиот систем треба да ја уважува разгранетоста на образовните потреби кои поради научно-технолошките промени и понатаму ќе се развиваат.

Новиот систем на средно и на постсредно образование треба да овозможи:

- поврзување со неформалниот систем на образование, отворање на образовните институции за неформални облици на образование и можност други институции од областа на културата, спортот, науката и трудот да организираат и нудат образовни програми;
- развој на систем за акредитирање на наставници и лиценцирање на образовни институции, програми и сл.;
- вклучување на сите интересни групи во планирањето и во усвојувањето на политиката на образованието;
- развивање на механизми за смалување и за спречување на осипувањето на учениците;
- диверзификација на образовни програми, услуги и институции;
- остварување на соработка помеѓу образовните институции, подвижност на наставниците и на учениците, постоење на заеднички програми и комбинирање на програми на различни образовни институции;

- подигнување на квалитетот на образованието преку обезбедување услови за работа, стручно усовршување на наставниците и на другите вработени, осовременување на процесот на образованието, како и вистинска достапност на образованието на сите без оглед на етничката припадност, пол, социјален статус, место на живеење, посебни потреби и сл.;
- често менување на образовните програми, нивно постојано иновирање, исклу-- чување на застарените и воведување нови знаења;
- следење на функционирањето на сите делови на системот;
- ефикасна организација и управување и сл.

Така конципираниот систем на средно и на постсредно образование треба да се заснова на концепција на општество во кое доживотно се учи затоа што тоа е услов за опстанок бидејќи знаењата и технологијата брзо застаруваат, а прилагодувањето на тие промени е условено со доживотно учење.

Од изнесеното произлегува дека **основни карактеристики** на системот на средно образование се:

- ← демократичност;
- ← континуираност;
- ← флексибилност, еластичност, отвореност;
- ← проодност во потсистемот и помеѓу другите потсистеми;
- ← диференцираност на содржината на образованието на сите нивоа (базични, задолжителни, изборни, факултативни предмети и сл.);
- ← индивидуализација (максимално уважување на способностите, можностите и потребите на секој поединец);
- ← интеграција на животот, трудот, науката, културата и образованието;
- отвореност на образовните институции;
- ← ефикасност на образованието;
- ← насоченост кон излезите на образованието (резултатите, ефектите на образованието);
- ← квалитет на образованието;
- ← вреднување на процесот и на резултатите на образованието и на ефектите кои се постигнуваат во процесот на трудот по вработувањето.

2.1 Цели и задачи на средното образование

Основен пристап во развојот и во модернизацијата на средното и на постсредното образование е неговата социјално-економска и индивидуална релевантност. Во согласност со тоа, образовните програми кои се реализираат во средното и во постсредното образование треба да бидат насочени кон образовните излези кои подразбираат **сет на компетенции** (јасно дефинирани знаења, умеења и способности) и потенцијали што ги бара пазарот на трудот, високообразовните институции и индивидуалниот развој на ученикот.

Општата цел на средното и на постсредното образование е оспособување на учениците (учесниците):

- активно и одговорно да учествуваат во економскиот, во општествениот и во културниот живот и да даваат придонес во демократскиот, во економскиот и во културниот развој на општеството, успешно да ги задоволуваат сопствените потреби и интереси, да ја развиваат сопствената личност и потенцијали почитувајќи ги другите, нивниот идентитет, потреба и интереси, односно да обезбедат можност за стекнување компетенции за вработување, натамошно образование и учење. Задачи на средното и на постсредното образование се:

- создавање можност на секој поединец за образование за професионална кариера, односно стекнување компетенции неопходни за работа во определено подрачје на трудот;
- отворање широки патишта за влез во високото образование;
- создавање можности за развој на способностите, потенцијалите, талентот;
- обезбедување основа за доживотно образование.

2.2 Мрежа на средни училишта и институции за поддршка на образованието

Денес, во Република Македонија има 91 државни и 5 приватни образовни установи за средно образование. Во Република Македонија, гимназиското образование се организира во 42 државни установи за средно образование

од кои во 34 наставата се реализира на македонски наставен јазик, а во 8 на албански наставен јазик. Во две училишта има гимназиски паралелки на турски наставен јазик. Од 42-те средни училишта, како гимназии се организирани само 16 училишта (11 на македонски наставен јазик и 5 на албански наставен јазик), а останатите се средни стручни училишта во кои се формирани гимназиски паралелки.

Освен постојните државни гимназии во Р. Македонија, гимназиско образование се остварува и во 3 приватни гимназии на: македонски, албански, турски и англиски наставен јазик.

Сл. 1: Број на државни и средни училишта по статистички региони

Образование		број на училишта
гимназиско		41
с т р у ч н о		
струка	машинска	22
	електротехничка	15
	сообраќајна	5
	текстилно-кожарска	10
	економско-правна	15
	земјоделско-ветеринарна	11
струка	здравствена	10
	шумарско-дрвопреработувачка	6
	геолошко-рударска и металургиска	5
	хемиско-технолошка	6
	графичка	4
	градежно-геодетска	4
	угостителско-туристичка	6
	лични услуги	4

струка	спорт и спортски активности	1
	ликовна уметност	1
	музичка уметност	4
	балет	1

← Во текот на реформите на средното стручно образование се реализирани следните проектни активности:

← формирање клучна група во БРО, МТСП, Стопанска комора, како и соработка со Синдикатот и со одредени универзитетски професори;

← изработени нови курикулуми за четиригодишно образование во осум струки;

0 - воспоставување партнерство со ВЕТ училиштата од ЕУ;

1 - обука на координатори, наставници и директори;

← изработени документи за законска легислатива во СОО и др.

Во гимназиското образование, реформите се започнати од 2001 година.

Притоа, се реализирани следните активности:

- подготвен е нов наставен план и нови наставни програми за предметите застапени во наставниот план;

- обука на наставниците за реализација на новите наставни програми;

- обука на наставниците и стручните соработници за користење на современи техники на работа и др.

2.3 Нивоа и видови на средното образование

Со средното и со постсредното образование се задоволува најголемиот дел од потребите на кадри на пазарот на трудот. Поради разновидната сложеност на трудот, на ова ниво на системот на образованието се јавува најголема диференцираност на траењето на образованието сразмерно со барањата на трудот и со потребите на учениците за соодветна компетентност, но истовремено и за отворени шанси за натамошно продолжување на образованието. Според досегашното

искуство кај нас и во земјите на Европската Унија, средното и постсредното образование треба да се структурира во следниве нивоа:

1. Стручно оспособување за работа кое треба да ги задоволува кадровските потреби на наједноставните занимања кои можат да се обезбедат со образование од најмногу две години.

2. Средно стручно образование со кое се задоволуваат кадровските потреби за најголемиот број занимања од непосредното производство, услугите и занаетството во кои доминираат компетенции на психомоторни умеења, се разбира со соодветни придружни теоретски основи. Овие компетенции во долг временски период претходно и во актуелните образовни системи се обезбедуваат со тригодишното стручно образование.

3. Средно техничко образование кое е развиено и сè повеќе се шири за подготовка на стручни кадри во областа на сложените технички системи, проектирањето, организирањето и одржувањето на техничките системи како и сложените услуги. Ова образование бара сложени интелектуални компетенции, но и извршни психомоторни и комуникациски вештини. Таквите барања условуваат ова ниво на образование да трае четири учебни години.

4. Гимназиско образование кое како стандардно образовно ниво во сите образовни системи треба да обезбеди доволна подготвеност за стекнување на највисоките квалификации за најсложените професионални и управувачки занимања за кои е потребно високо образование. Стекнувањето на широка општообразовна основа и посебни компетенции за самостојно учење го сочинуваат јадрото на овој вид четиригодишно средно образование кое во современите системи се проширува и со други општообразовни и стручни содржини по избор на учениците.

5. Постсредно образование кое се развива како одговор на предизвикот за поседување високо специјализирани компетенции и одговорно одлучување во сложени технолошки, социотехнички и социјални ситуации, а кои компетенции можат да се стекнат само врз поседување искуство за поедноставни компетенции и дополнително теоретско и практично образование. Досегашните искуства упатуваат дека овој вид образование

може да обезбеди квалитетна оспособеност со едногодишна програма по средното техничко образование и соодветно работно искуство.

Покрај овие пет нивоа на средното образование, за задоволување на посебните потреби на одредени категории на кандидати за средно образование, во средното образование се програмираат и се организираат следниве посебни **видови** средно образование:

а) Уметничко образование кое по својата сложеност е исто со средно техничкото и гимназиското образование, но во содржински, организациски и процесен поглед ги задоволува посебните барања за развој на определена категорија креативни компетенции (ликовни, музички и балетски). Карактерот на развојот и примената на креативните способности бара во програмирањето на овој вид образование да се обезбеди рамнотежа меѓу финалната подготвеност за определени изведби и подготвеноста за продолжување на школувањето на повисоките нивоа (високо образование).

б) Средно образование на ученици со посебни образовни потреби кое се физиомира според следниве посебни барања:

← видот на попреченост определува кои образовни профили ќе бидат понудени на оваа категорија ученици;

← степенот на попреченост определува кои нивоа на средното стручно образование ќе бидат понудени на оваа категорија ученици и колку ќе биде траењето на образовниот процес со оглед на тешкотиите во совладувањето на определени компетенции.

По правило, овој вид образование се организира во посебни образовни институции, но не е исклучена можноста со посебно создадени организациски и кадровски претпоставки некои од образовните профили за овој вид образование да се реализираат и во другите училишта за средно образование.

в) Средно образование на надарени и на талентирани ученици кое организациски се остварува во редовните училишта со посебен пристап во идентификувањето на овие ученици и создавање можности преку факултативните програми и други индивидуални облици на менторска работа со овие ученици да се создадат административни претпоставки за

забрзано напредување и да се овозможи посеопфатен и позабрзан развој и напредок на овие ученици според нивните идентификувани и манифестирани предиспозиции.

г) Средно образование на возрасните кое како посебен образовен вид треба да оствари задоволување на две категории образовни потреби на кандидатите: овозможување на проширување и продлабочување на компетенции за поуспешно вршење на тековната работа поради настанатите промени во работењето; овозможување на напредување на повисоки нивоа на средното, на постсредното и на високото образование тогаш кога кандидатите ќе се одлучат за тоа.

Со задоволувањето на овие индивидуални потреби индиректно се задоволуваат потребите на работодавачите за обезбедување покомпетентни извршители на работните процеси, а со тоа и обезбедување на поголема конкурентност на пазарот. Специфичност на овој вид образование е изградбата на организациска инфраструктура за поддршка на образовните активности и самообразованието на овие кандидати и приспособување на курикулумот според конкретно утврдените образовни потреби на кандидатите и на работодавачите.,¹⁰

Во 1995 година е донесен *нов Закон за средното образование*, како основа која ги дава насоките за неговото ново уредување. Извршени се измени и дополнувања на овој Закон од кои последните во 2005 година, со главна интенција да се овозможат услови за непречено да се реализираат барањата на *модерното, современо училиште и доближување кон европските стандарди*.

Со оглед на акцентот за проучување на **средното гимназиско образование**, ќе се задржиме на позначајните карактеристики на гимназиското образование.

¹⁰ Спасовски, Л., и др. (2005): Национална програма за развој на образованието во Р.Македонија, Скопје

3. ГИМНАЗИСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ ВО СВЕТОТ И КАЈ НАС

3.1 Организација на гимназиското образование во развиените земји

Во контекст на предметот корисно е да се запознаат карактеристиките на гимназиското образование во другите земји.

„Во *Германија*, средното образование се дели на две нивоа: нижо средно образование за ученици на возраст од 10-16 години и више средно образование за ученици од 16-19 годишна возраст. Вишото средно образование се организира во општи гимназии и стручни училишта. Средните стручни училишта може да опфаќаат четиригодишни стручни програми, како и програми за оспособување за работа. Во вишите класови на гимназиите учениците изучуваат заеднички општообразовни предмети и задолжителни изборни предмети во три подрачја: литература и уметност; општествени науки; математика, природни науки и технологија. Во германските училишта спортот и религиозното образование имаат задолжителен карактер. Од 1995 година има законска обврска за задолжително изучување на странски јазик и математика. Предметите во вишите класови на гимназиите се изучуваат на две нивоа основно со 3 часа и понапредно од 3-6 часа неделно. Две третини од предметите учениците ги изучуваат на основното ниво, меѓутоа секој ученик има обврска најмалку 2 предмети да изучува на напредно ниво и тоа од следните предмети: германски јазик, странски јазик, математика и природни науки. Вишото гимназиско образование завршува со матурски испит. Испитот опфаќа 4 предмети. Два од нив се изучуваат на понапредното ниво, како и за уште еден (третиот) предмет, се полага писмено и усно, додека четвртиот предмет се полага само усно. На пример, ако ученикот се определил за опцијата јазици, литература и уметност, во матурскиот испит задолжително има германски или странски јазик. Учениците со положен матурски испит се стекнуваат со диплома која дава право за влез на универзитетите.

Во *Франција* учениците на 12 годишна возраст се запишуваат во општообразовни училишта-колеџи (нижо средно образование). Во

колеџите постојат национални програми кои се однесуваат за сите ученици. (Во Франција класовите се означуваат обратно, така да завршниот клас е прв). Вишото средно (лицеј) има три насоки: општа, технолошка и професионална, односно се остварува во општообразовен, технолошки, стручен лицеј. На крај на 3 клас во колеџите од нижото средно, каде учениците учат од 12-15 години (6, 5, 4, 3 клас) избираат во која насока ќе се школуваат во вишо средно образование. Зависно од нивната определба имаат можност да се здобијат со општо образование кое завршува со матура; технолошко образование со матура; или образование за техничар. Наставата во вториот клас на лицеите каде учениците учат од 15-18 години (3, 2, 1 клас) опфаќа општообразовни предмети, изборни предмети и практичен дел. За општообразовните предмети има исти програми со ист број часови за сите ученици. Покрај заедничките општообразовни предмети секој ученик задолжително избира 1 или 2 предмета од две изборни подручја (опции) како ориентација за натамошното школување се до матурата. Исти предмети се: Француски јазик, математика, странски јазик, историја, географија, уметност, граѓанско образование, физичко образование. Меѓу изборните се странски јазици и технологија. Така, на вишото средно на учениците им се нудат можности за избор на предмети со кои ги обликуваат своите програми за образованието, особено во двете завршни години на лицеите. Учениците следат и факултативна настава во рамките на таканаречените практични работилници што ги има во училиштето. Фондот на часови се движи од 29.5 до 32.5 часа неделно, зависно од изборот што ќе го направат учениците според нивните интереси и потреби. Вишото општо и технолошко средно образование се заокружува со матура. Со општата матура се добива диплома која овозможува продолжување на образованието на факултетите и на подготвителните класови на високите школи.

Во *Русија* вишото средно образование се обезбедува најчесто преку гимназиите. Во фаза на изготвување се државните образовни стандарди и основните курикулуми. Завршните испити се изведуваат на крајот на деветто одделение и на крајот на единаесеттиот клас како усни и писмени

испити. Оценувањето на крајот на 11 клас во средното образование, опфаќа 5 предмети, од кои 2 се задолжителни (алгебра и основи на анализа), а другите 3 се изборни. Писмениот испит се изведува по алгебра и основи на анализа. Тестовите се подготвуваат на државно ниво. Усниот испит за другите 3 предмети се изведува по избор на ученикот (од предметите во десеттиот и единаесеттиот клас, освен физичко образование). На учениците кои ќе ги положат испитите им се издава сертификат за завршено средно образование. Како изборни предмети се воведуваат: веронаука, светски религии, хуманистички вредности на европската цивилизација и модерниот свет, странски јазици, економија. Задолжителни се: руски јазик и литература, природни науки, општествени науки (ослободени од идеологијата), математика, национална историја, физичко воспитание, основи на индустриско производство, уметност. Како приоритети на реформите се истакнуваат поголемите можности за избор на програми, учебници, курсеви; пренесување на поголеми овластувања на региони и општини; постоење на заедничка образовна основа која ќе овозможи лесно префрлување и продолжување на образованието во различни образовни институции. Реформите се однесуваат на содржините, курикулумот, финансиите, управувањето. Со Законот од 1992 година биле започнати крупни измени на образовниот систем. Се намалил монополот на државата, се дале можности да се основаат образовни институции од страна на локалните одбори, домашни и странски претпријатија, приватни и јавни фондации, цркви.

Во *Англија* големо внимание се посветува на реформите во образованието, чии цели се системот на образование и образовните содржини да се прилагодат кон сегашните и идни потреби на општеството. Со реформата од 1988 година се воведува Национален курикулум за сите ученици од 5-16 години во државните училишта. Средното образование започнува од 11 години, а може и по Middle school (12, 13), Junior high school (14). Постојат Modern, Grammar, Comprehensive school со статус на средни училишта. Постои Генерален сертификат за средно училиште за ученици од 16 години. Во Англија 3 предмети се задолжителни: англиски јазик, математика и наука. Постојат и 7 темелни предмети: технологија,

историја, географија, музика, уметност, физичко образование, модерни светски јазици. После 16 годишна возраст учениците имаат можност за работна обука (Work-related learning programmes) или доколку сакаат да продолжат одат во колеџ за понатамошно образование. Целта на Upper secondary education (16-18) години (шести класови или колеџ за понатамошно образование) е учениците да добиваат стручна обука и подготовка за повисоко образование.

Во *Соединетите Американски Држави* врз основа на извештаите за недоволниот квалитет на образованието од 1983 година се создала потреба за реформа која ќе оди во правец на: зајакнување на барањата за матурирање и дипломирање; построги мерливи стандарди; повеќе време во училиште; унапредување на училиштето. Има повеќе модели за организација на основното и средно образование до K-12 (до 12 клас, до каде е задолжително образованието) и тоа: (8+4); (6+6); (4+4+4); (6+3+3). Средното образование започнува во 7 или 9, а завршува со Граде 12 (17, 18 години). До крајот на 10 клас, повеќето студенти одлучуваат каде ќе го продолжат своето образование. (College level, Vocational training programme) кое може да води кон ниво колеџ, вработување (Post-secondary training). Сите средношколски програми водат кон High school диплома. Постои и post-secondary level кое овозможува образование на колеџи и универзитети (од 2 до 4 годишни студии). Генерално образовните планови во различни држави ги опфаќаат следните предмети: Англиски јазик, математика, природни науки, историја, географија, уметност, музика, странски јазици, проектни активности, физичко образование.

Јапонија како една од индустриски најразвиените држави има доста специфично во својот систем на образование. Принципите на образованието се истакнати со Уставот од 1946 и Законот за образование од 1947 година. Треба да се почитуваат четирите основни принципи на образование: еднакви можности за образование на сите; деветгодишно задолжително образование; коедукација на мажи и жени; забрана за политичко образование. Тековни образовни приоритети се: нагласување на индивидуалноста, афирмација на доживотното учење, ширење на модерната инфомедиа. Со првиот приоритет се истакнува почитувањето

на индивидуалноста, слободата, самодисциплината, личната одговорност. Со тоа се надминуваат негативните карактеристики на образованието во Јапонија (униформност, ригидност, затвореност). Вториот приоритет се однесува на создавање нов образовен систем во кој ќе се учи цел живот, како и зајакнување на врската меѓу образованието, семејството и заедницата. Третиот приоритет значи дека образованието треба да е флексибилно за промените. Реформите се во тек на спроведување. Ги спроведува Министерството за образование, наука, спорт и култура, врз основа на препораките од Централниот образовен совет. Средното образование е поделено на нижо средно од 12-15 години и вишо средно од 15-18 години. Во нижото средно (општо средно образование) се базира на основното образование. Предмети во нижо средно се: јапонски јазик, општествени науки, математика, уметност, здравствено и физичко воспитување, морално образование, изборни предмети, специјални активности, домаќинство, индустриски дизајн. Околу 96.7 % од учениците со завршено нижо средно продолжуваат во вишо средно и технолошки колеџи. Постојат многу изборни предмети во овие училишта. Запишувањето во вишо средно е преку приемен испит, организиран од надлежен совет. Приватните виши средни училишта сами го организираат приемиот испит. Во вишото средно секое училиште има свој курикулум кој треба да е усогласен со целите на курсевите во училиштето. Курсевите може да бидат општи (академски) и стручни (специјализирани). Секој јануари се организира оценување на ниво на академските постигнувања во вишото средно од страна на Националниот центар за приеми испити за универзитет. Резултатите заедно со извештајот од резултатите од интервју, есеј, тест на постигнувања и тест за практични вештини ги разгледуваат националните јавни или приватни универзитети при запишување на студентите.,¹¹

¹¹ UNESCO-World data of education, International Bureau of education, Geneva, Switzerland, Fourth edition, 2001

3.2. Карактеристики и есенција на гимназиското образование во Република Македонија

„Гимназиското образование има општообразовен карактер и е интегрален дел на системот на средно образование. Се организира и развива самостојно како перманентен процес, во кој се вклучуваат млади со завршено основно образование, а од него произлегуваат возрасни со завршен матурски испит. Основна функција на овој вид образование е темелна подготовка на учениците за понатамошно образование, за успешно вклучување и завршување на студиите на високото образование, како и систематско развивање на индивидуалните и интелектуални способности (способност за апстрактно мислење, анализа, синтеза, истражување). Истовремено овој вид образование им овозможува на учениците стекување на хуманистички, морални, естетски и граѓански вредности, оспособување за самообразование, поттикнување на творештво и нивна подготвеност за соработка, толеранција, разбирање и соживот со останатите припадници на заедницата. Во современото гимназиско образование треба да преовладува интелектуалната и креативната работа моделирана согласно посебните образовни интереси и способности на учениците. За потребите и интересите на учениците гимназиското образование треба да обезбеди соодветни стратегии и методи на учење.,¹²

„Гимназиското образование во Република Македонија има своја традиција и многу значајна улога во образовниот систем. Но, во периодот по 80-те години постепено станала доминантна определбата за преобразба на овој вид образование, според концептот за реформа на средното-насочено образование (Закон за насочено образование, „Службен весник на СРМ,, бр.16, Скопје, 1985) кое траеше се до 90-тите години, кога врз основа на измените и дополнувањата на Законот за насочено образование (Закон за изменување и дополнување на Законот за насочено образование „Службен весник на СРМ,, бр. 29/1990) во Република Македонија

¹² Спасовски, Л., ... и др, 2003, Гимназиско образование во Р. Македонија: состојба, проблеми, промени, Скопје, Биро за развој на образованието, , стр: 7

отпочнуваат подготовки за враќање на гимназиското образование, чија примена започнува со учебната 1991/1992 година. Според овој закон учениците од културолошко-просветната и природно-математичката струка, стекнале право средното образование да го завршат како гимназиско. Примената на гимназиските програми започнале во учебната 1991/92 година, а во учебната 1994/95 година во гимназиските програми биле вклучени околу 30 % од учениците во средното образование. Во наредните години се зголемувал бројот на учениците во гимназиското образование. Во учебната 1999/2000 година со гимназиско образование биле опфатени 34.1 % од вкупниот број на ученици во средните училишта. Концептот за гимназиско образование, што се применува по 90-тите години има наставни планови и програми за општа, јазична и природно-математичка насока.,¹³

„По воведувањето на гимназиското образование во 90-тите години, се забележале позитивни, но и негативни искуства кои повеќе или помалку влијаеле на квалитетот на овој вид образование. Слабостите се однесувале, пред се, на: големата унифицираност на наставните планови и програми; непостоењето на критериуми за запишување на учениците во гимназиските програми; традиционалната внатрешна организација на животот и работата на учениците во училиштата; непостоењето на стандарди за следење и оценување на успехот на учениците и сл. Позитивни искуства во гимназиското образование се: со општо-образовниот карактер се овозможува хоризонтална и вертикална проодност во образовниот систем; нагласен научен пристап во наставата; одложување на одлуката за избор на професија; лесно воведување на гимназиските програми во повеќе училишта; рационално ангажирање на постојниот наставен кадар по општо-образовните предмети; поедноставно обезбедување на учебници и друга литература. Овие позитивни карактеристики во најголем дел биле задржани и во изменетиот наставен

¹³ Гимназиско образование: изборни предмети и матура,(работен тим Гучева, С., ... и др.), Скопје, Биро за развој на образованието, 2001, стр.12.

план од 2001/2002 година.,¹⁴ „Реформираното гимназиско образование се темели врз следниве принципи:

1. Демократичност. Демократичноста се однесува на еднакви права за запишување во гимназиското образование на оние ученици кои имаат желба да се здобијат со овој вид образование

2. Изборност и самоодговорност. Според новиот Наставен план учениците имаат право да изберат наставни предмети од изборното подрачје што е застапено во училиштето.

3. Стручност и автономност. Новите наставни планови и програми ги реализираат стручно оспособени наставници кои се самостојни (автономни) при изборот на методите и постапките за работа со учениците, почитувајќи ги дидактичко-методските принципи и стандарди во остварувањето на целите на програмите.

4. Индивидуализација и диференцијација. Наставните планови и програми за гимназиско образование овозможуваат до одредено ниво да се индивидуализира образовниот процес за да овозможи побрз индивидуален развој на способностите и креативноста на учениците. Тоа особено се обезбедува со диференцијација на предметите на заеднички, изборни, задолжително-изборни и проектни активности. Диференцијацијата на изборните предмети се зголемува постапно во текот на школувањето, а како принцип овозможува и побрзо напредување на надарените ученици во гимназиското образование.

5. Висок квалитет. Овој принцип подразбира воведување на стандарди и подобрување на ефектите во образовната и воспитната работа во гимназиското образование. Овде е содржана и потребата, наставните планови и програми, училишната средина, наставните средства, опремата, подготовката на кадрите, да се усогласуваат со меѓународните стандарди за овој вид образование.

¹⁴ Гимназиско образование: изборни предмети и матура, (работен тим Гучева, С., ... и др.), Скопје, Биро за развој на образованието, 2001, стр: 13-14

6. Интегративност и мултидисциплинарност. При обликувањето на новите наставни планови и програми за гимназиското образование се почитува поврзаноста на предметите во сродни подрачја, но исто така се ценат и специфичностите на одделни наставни предмети во развојот на знаењата и способностите, формирање на поглед на свет и систем на вредности кај учениците.

7. Проодност. Наставниот план и програмите за гимназиско образование овозможуваат проодност на учениците од една кон друга гимназиска насока (опција на изборни предмети), но и во други училишта и на високото образование.

Со доследна примена на овие принципи, се создаваат претпоставки гимназиското образование во Република Македонија да се развива како во развиените земји во кои има уставна демократија, општествена кохезија, економско натпреварување и систем на општествени вредности.,¹⁵

Денес во Република Македонија гимназиското образование се организира во 42 јавни средни училишта од кои во 34 наставата се реализира на македонски наставен јазик, а во 8 училишта на албански наставен јазик и на македонски наставен јазик. Во две училишта има гимназиски паралелки на турски наставен јазик. Од учебната 2001/2002 година во Република Македонија се применува нов Наставен план за гимназиското образование, којшто, како краткорочно решение, претрпе промени во 2003/2004 година, бидејќи во периодот на неговата примена се појавија извесни проблеми и потешкотии произлезени од некои недоречености, недоследности и нејаснотии во самиот план, а се однесуваат на подрачјата на изборните предмети, задолжителните изборни програми и содржини, изборните содржини, вкупниот број на часовите, оптовареноста на програмите, оптовареноста на учениците и сл. Долгорочните решенија за гимназиското образование произлегуваат од Националната програма за развој на образованието во Република Македонија 2005-2015 година, врз основа на којашто ќе се изготви нов концепт за гимназиското образование, ќе се дефинираат образовните стандарди и постапно ќе се воведуваат проектираните решенија во пилот-училишта.

¹⁵ Се за новата гимназија, (работен тим Гучева, С., ... и др.), Скопје, Биро за развој на образованието, 2002, стр: 7-8

Вкупниот годишен фонд на часови во гимназиското образование е следниот:

- во I година 31 (33) часа;
- во II година 33 (35) часа;
- во III година 31-32 (33-34) часа;
- во IV година 29 (31) часа.

Со Наставниот план се утврдени компонентите кои се задолжителни за сите ученици и рамките во кои треба да се движат училиштата при утврдувањето на останатите компоненти на наставниот план. Тоа значи дека на училиштата (директорите, наставниците, учениците) им се дава извесна слобода во креирањето на изведбените наставни планови. Наставниот план е структуриран од четири организациско-содржински компоненти: *задолжителни предмети, изборни предмети, задолжителни изборни програми и проектни активности.*

Задолжителните предмети го сочинуваат заедничкото програмско јадро и тие се заеднички и задолжителни за сите ученици во гимназиското образование. Тие се претпоставка за обезбедување на општообразовен стандард кој овозможува хоризонтална и вертикална проодност на учениците. Опфаќаат содржини од современото општо образование коишто во прва година се распоредени во 10 (11) наставни предмети, за постапно да се намалат во четврта година на 5 (6) наставни предмети. Оваа компонента на Наставниот план ја сочинуваат 12 (13) наставни предмети распоредени во четирите години. Тоа, во основа, се поголемиот дел од наставните предмети кои во континуитет продолжуваат од основното образование. Програмите за овие наставни предмети ги изготвува Бирото за развој на образованието во соработка со соодветните факултети и наставници од училиштата, а ги донесува министерот за образование и наука. **Изборните предмети** се групирани во три изборни подрачја: *природно-математичко, јазично-уметничко и општествено-хуманистичко подрачје.* Ваквата глобална групираност донекаде соодветствува на групираноста на науките во високото образование, а претставува и прегледно групирање на програмските содржини врз основа на што ќе се определуваат учениците. Училиштата се должни да обезбедат услови за реализација на воспитно-

образовна работа во најмалку две изборни подрачја. Во помалите места училиштата треба полека да создаваат услови за реализација на воспитно-образовната работа во сите три подрачја. Ученикот, од најмалку двете изборни подрачја што му ги нуди училиштето, се определува за едно во втора година, најдоцна до крајот на наставната година. Со оглед на тоа што во втора година постои разлика само во еден изборен наставен предмет, ученикот може да го смени изборното подрачје и/или училиштето најдоцна до крајот на втората учебна година (30 август во тековната година), ако за тоа постојат услови во училиштето. Изборните предмети имаат функција на продлабочување и проширување на знаењата на учениците. Изборноста е застапена преку наставни предмети кои се јавуваат под ист назив како дел од задолжителните предмети и преку наставни предмети под различни називи од називите на задолжителните предмети кои претставуваат делови или изводи од научните дисциплини. Изборните предмети се програмирани со по 2 и 3 часа неделен фонд од втора до четврта година. Наставните програми за изборните предмети ги подготвува Бирото за развој на образованието во соработка со соодветните факултети и наставниците од училиштата, а ги донесува министерот на образование и наука. Во прва година не постојат изборни предмети. Тоа значи дека прва година е иста и заедничка за сите ученици во гимназиското образование. Во втора година ученикот од листата на изборни предмети (од најмалку три предложени од страна на училиштето предмети) избира еден предмет. Бројот на часовите за изборните предмети постапно се зголемува од 2 во втора до 9 часа во четврта година.

Листа на изборни предмети II година

1. Информатичка технологија 2 часа
2. Класични јазици (старогрчки или латински) 2 часа
3. Елементарна алгебра 2 часа
4. Елементарна геометрија 2 часа
4. Говорење и пишување 2 часа
5. Етика 2 часа

Од наведената листа на изборни предмети секое училиште е должно, да понуди најмалку три предмети од кои ученикот избира еден. Училиштето ги запознава учениците со листата на изборните предмети во текот

на првата година, а ученикот се определува за еден предмет од листата најдоцна до крајот на првата наставна година.

Оној ученик кој во учебната 2002/2003 година во прва година избрал и реализирал одреден изборен предмет, во втора година ќе избира и реализира наставен предмет од предложената листа на изборните предмети за втора година, со различна содржина од содржината на предметот што го избрал и реализирал во I година. За секое изборно подрачје во трета и четврта година се утврдени листи на изборни предмети. Секое изборно подрачје содржи две комбинации на изборни предмети. Комбинациите на изборните предмети се утврдени врз основа на логичките и функционалните односи помеѓу сродните научни дисциплини. Со овие комбинации на секој ученик му се дава можност да се развива во оној правец во кој ги покажува и изразува своите желби, интереси, способности, како и да се информира и подготви за соодветни студии. Училиштето е должно да ги информира учениците за можните комбинации на изборни предмети во текот на втората година на школувањето, а ученикот треба да се определи за една комбинација на изборни предмети на крајот на втората наставна година.

За секоја комбинација на изборни предмети, со посебни - изведбени наставни планови се дефинираат бројот, називот, распоредот и фондот на часовите на изборните предмети по години.

I. ПРИРОДНО-МАТЕМАТИЧКО ПОДРАЧЈЕ

Листа на изборни предмети III година IV година

1. Физика - 3 часа
2. Хемија - 3
3. Биологија - 3
4. Алгебра 3 часа -
5. Линеарна алгебра и аналитичка геометрија 3 -
6. Математичка анализа - 3
7. Програмски јазици 2 3
8. Географија 2 -
9. Латински јазик 2 -

Комбинации (пакети) на изборни предмети:

Наставен план - Комбинација А

III година IV година

1. Физика - 3 часа
2. Линеарна алгебра и аналитичка геометрија 3 часа -
3. Алгебра 3 -
4. Програмски јазици - 3
5. Математичка анализа - 3

Оваа комбинација на изборни предмети им овозможува на завршените ученици поголеми шанси да се запишат на: Електротехнички, Градежен, Архитектонски, Машински и Природно-математички факултет (информатика, математика и физика.)

Наставен план - Комбинација Б

III година IV година

1. Физика - 3 часа
2. Хемија - 3
3. Биологија - 3
4. Програмски јазици 2 часа -
5. Географија 2 -
6. Латински јазик 2 -

Оваа комбинација на изборни предмети им овозможува на завршените ученици поголеми шанси да се запишат на: Медицински, Земјоделски, Ветеринарен, Технолошки и Природно-математички факултет (хемија, биологија, физика и географија).

II. ЈАЗИЧНО-УМЕТНИЧКО ПОДРАЧЈЕ

Листа на изборни предмети

Наставен план III година IV година

1. Трет странски јазик (италијански, шпански, руски, француски, германски, англиски) 3 часа 3 часа
2. Ликовна уметност 2 2
3. Класични јазици (старогрчки, латински) 2 2
4. Музичка уметност 2 2
5. Драмска уметност - 3
7. Компаративна книжевност - 2
8. Педагогија 2 -
9. Психологија - 2

Комбинации (пакети) на изборни предмети:

Наставен план - Комбинација А

III година IV година

1. Трет странски јазик (италијански, шпански, руски, француски, германски, англиски) 3 часа 3 часа
2. Класични јазици (старогрчки, латински) 2 2
3. Педагогија 2 -
4. Психологија - 2
5. Компаративна книжевност - 2

Оваа комбинација на изборни предмети им овозможува на завршените ученици поголеми шанси да се запишат на: Филозофски и Филолошки факултет и на педагошките факултети.

Наставен план - Комбинација Б

III година IV година

1. Ликовна уметност 2 часа 2 часа
2. Музичка уметност 2 2
3. Драмска уметност - 3
4. Педагогија 2 -
5. Психологија - 2

Оваа комбинација на изборни предмети им овозможува на завршените ученици поголеми шанси да се запишат на: Факултетот за драмски уметности, Филозофски факултет, Факултетот за ликовна и за музичка уметност.

III. ОПШТЕСТВЕНО-ХУМАНИСТИЧКО ПОДРАЧЈЕ

Листа на изборни предмети III година IV година

1. Социологија 2 часа 3 часа
2. Филозофија - 2
3. Педагогија 2 -
4. Психологија - 2
5. Историја - 2
6. Економија - 3
7. Вовед во правото 2 -
8. Логика - 2
9. Латински јазик 2 -

10. Менаџмент - 2

11. Етика 2 -

Можни комбинации (пакети) на изборни наставни предмети:

Наставен план - Комбинација А

III година IV година

1. Економија - 3 часа

2. Вовед во правото 2 часа -

3. Менаџмент - 2

4. Логика - 2

5. Социологија 2 -

6. Историја - 2

7. Латински јазик 2 -

Оваа комбинација на изборни предмети им овозможува на завршените ученици поголеми шанси да се запишат на: Економски, Правен, Филозофски и Филолошки факултет.

Наставен план - Комбинација Б

III година IV година

1. Социологија 2 часа 3 часа

2. Филозофија - 2

3. Историја - 2

4. Психологија - 2

5. Педагогија 2 -

6. Етика 2 -

Оваа комбинација на изборни предмети им овозможува на завршените ученици поголеми шанси да се запишат на: Филозофски факултет и на педагошките факултети.

Терминот "задолжителни изборни програми" е задржан поради тоа што се содржи во Законот за средно образование. До промената на Законот за средно образование и до донесувањето на концептот за гимназиското образование под овој термин ќе ги подразбираме содржините од областа на спортот и уметноста.

Проектните активности се посебно подрачје во Наставниот план чијашто функција е задоволување на индивидуалните интереси и желби на учениците во одделни области. Поради својата специфичност, тие се разликуваат од наставните предмети и затоа се реализираат во рамките на годишниот фонд на

часови (со по 70 часа) од I до IV година, по слободен избор на ученикот. Проектните активности можат, според сопствените капацитети и можности на училиштата, да се реализираат во текот на целата наставна година, во следните области и со следниот обем: (*)

- Култура за заштита, мир и толеранција (15 + 20) часа
- Урбана култура (15 + 20) часа
- Култура на здраво живеење (15 + 20) часа
- Природни науки (15 + 20) часа
- Граѓанска култура (15 + 20) часа
- Спортски активности (15 + 20) часа
- Активности од областа на музиката
 - хор 70 часа
 - оркестар 70 часа
- Ликовно-творечки активности
 - сликарство (15 + 20) часа
 - графика (15 + 20) часа
 - скулптура (15 + 20) часа
 - архитектура (15 + 20) часа
 - дизајн (15 + 20) часа
 - ликовна критика (15 + 20) часа
 - историја на уметноста (15 + 20) часа
- Литературни клубови и драмски секции 35 часа
- Спортски денови 10 часа

(*) Во IV година обемот на една проектна активност изнесува 30 часа, односно (15+15) часа, или вкупно 60 часа годишно.

Сите проектни активности од наведените области можат да се реализираат во секоја од четирите години на школувањето, освен активностите од областа "Граѓанска култура" кои можаат да се реализираат само во третата и четвртата година од школувањето. Целта на ваквата организација на проектните активности е да се обезбеди активен однос на учениците во процесот на нивната реализација. Тоа ќе овозможи да се поттикне креативноста на учениците, со цел да дојдат до израз нивните афинитети и индивидуални способности.

4.КАРАКТЕРИСТИКИ НА СОВРЕМЕНИОТ КОНЦЕПТ НА УЧИЛИШТЕ

„Современото училиште се оспособува да создава, собира и пренесува знаења. Ова училиште мора да биде најзаинтересирано да ги открива олеснувачките можности и приоди до учењето на своите членови, со што и самото се менува. Карактеристики на современото училиште се :

- **Собирањето нови знаења** не е индивидуална активност, туку конструиран процес на сите соработници во тимот.
- **Во училиштата се градат и се развиваат механизми** за пренос на индивидуални знаења за групно учење.
- Новите знаења стекнати во училиштето во основа ја менуваат неговата развојна стратегија-**сите учат.**
- **Се гради системност за поттикнување на учењето**, индивидуално и во групи, на сите нивоа.
- Учењето овозможува **ново и заемно согледување** за водење на училиштето кон иднината.
- Училиштето е **отворено за сите.**

Ова се карактеристиките на училиштето од современ тип, а тоа значи дека истото се приспособило кон новите барања. Во него функционира творечка мобилност со следните специфичности:

1. Се создава системност во **методските обликувања**. Проблемот се согледува и врз основа на стручен приод, истиот добива нова форма. Во наставната организираност не се дозволуваат случајности.

2. **Истражувачките активности** се одвиваат по утврдени програмски поставувања. Истите се усовршуваат и го поттикнуваат квалитетот на знаењато. Во науката не е доволно да се знае нешто, истовремено треба да се знае зошто и како.

3. **Учење со помош на искуството** од претходните генерации. Тимот ги резимира претходните недостатоци и дава мошности со бово согледување. Грешките од претходната година не треба да се повторуваат и во наредната.

4. **Учење од другите** е избор и трагање по нови идеи и нови знаења. Современоста е отворен пристап до другите, со што се потврдува реалната потреба дека заедно можеме повеќе.

5.Пренос на стекнатите знаења. Тоа е главен клучен и трансмисија која мора да се проширува и докажува.Соработниците најпрво и најбрзо треба да ја осознаат новата вредност на знаењата.Знаењата се сопственост на сите, но кој колку ќе партиципира зависи од неговата упорност да ја отвори и користи банката на информации.Интерната обука има функција на медијатор, кој ја воспоставува врската меѓу упатување до банка на знаења, моделите, трансферот и практиката.

6.Информирањето, учењето, обуката немаат само цел да ги запознаваат своите колеги со случувањата во дејноста, туку да ги развијат навиките за менување и доближување до современото практикување на наставата. Со промената на однесувањето се менуваат наставните резултати. Современата наставна организираност предвидува постојани модификации заради успешноста и слободата на сите во училишницата. Соработниците мора да ја сакаат и посакуваат наставната модификација за секој ден и секој час. Важен клуч за иднината на училиштето е сопствената подготвеност за учење и иновирање на наставата во сите сегменти.Знаењата се сопственост на сите, а обликувањата го олеснуваат приодот до информациите.Современото училиште обрнува целосно внимание на својата актуелност во опкружувањето,ја вградува иднината во секоја индивидуа која е нејзин член. Современата наставна организираност нема да биде само избор, туку таа е реална потреба со нејзино постојано приспособување.,¹⁶

4.1.Тенденции во современата концепција на наставата

„Современите дидактички тенденции настанале на позитивното наследство на историскиот развој на дидактиката. Она што било добро во претходните дидактички концепции (Коменски, Хербарт, Дјуи и други) се прифаќа како основа на која се развива современата дидактика. Во современата дидактика суштински се следните карактеристики:

¹⁶ Јовиќ, Б. 2005. стр.76-78

- а. Современата дидактика се повеќе се заснова на **гносеологијата** (теории на сознанието) и на **материјалистичката филозофија**. Поагајќи од тоа, наставата се сфаќа како сознаен процес кој се движи на линија: сетилна перцепција-поимање и усвојување на знаења и вештини. Сетилното прифаќање на стварноста, мисловната разработка на сетилните податоци и практичната примена се пат на создавањето. Но, современата дидактика го уважува и дедуктивниот пат - од генерализација кон поединечни примери. Современите дидактичари потполно ги уважуваат достигнувањата за создајниот процес и на нив ги засноваат своите дидактички концепции.
- б. Се отфрлува исклучителноста на претходните дидактички концепции. **Не се прифаќаат универзалните рецепти** како што се пренесување на готови знаења, самостојно реагирање на проблеми или учење по пат на откривање.
- в. Улогата на наставникот не се сведува на извор на знаења, туку **наставникот да управува** со наставниот процес во кој учениците треба што повеќе да бидат активни и самостојни. Наставниот процес се рационализира: се бараат максимални ефекти со што помалку трошење на време, енергија и средства. Наставникот и учениците треба да се **соработници**, само во таква соработничка и демократска клима може да се остварат целите на наставата. А целите на наставата не се состојат само во стекнување на знаење, туку и способност истото да се користи, креативно да се размислува и понатаму самостојно да се учи. Учениците треба да се вовлекуваат во планирањето на наставата и обликувањето на часот, треба да се почитуваат нивните потреби и интереси.
- г. **Активното учење** се насочува на стекнување на знаења и вештини, на соединување на два елемента, односно на користење на знаењето и на доживотно учење.
- д. Дошло до промени во сфаќањето за избор на содржини на наставните програми. Не се прифаќаат исклучивостите на хербартовците кои се залагале за цврсто фиксирани наставни програми, ниту на прогресивните кои барале да се програмира исклучиво **според потребите и интересите** на учениците. Денес, во најголем број земји се применуваат диференцирани наставни

планови и програми. Во нив, еден дел е заеднички и задолжителен за сите, а друг дел избран и за него учениците се определуваат самостојно според своите интереси.

ф. Голем број на дидактичари се залага во наставната работа да се применува **теоријата на информации**, затоа што и самата настава е систем на пренесување на информации, па затоа и подлежи на правилата на информатиката. Со примена на тој систем се обезбедуваат постојани повратни информации, а со тоа и контрола на наставниот процес, што во традиционалната настава е реткост.,¹⁷

4.2. Теоретски основи на современиот пристап на планирање и програмирање

Теоретските основи од кои поага современиот пристап при планирањето и програмирањето се когнитивните и хуманистичките теории за учењето и мотивацијата (Пијаже, Виготски, Брунер, Маслоу, Роџерс и др) односно врз дидактичките поставки за развојната или проблемско-развојната настава. Според овие теории, учењето се сфаќа како процес на решавање проблеми, творечки, конструктивистички процес на реконструирање на постојните идеи. Учењето се третира и како партиципативен процес кој води кон холистичко образование.

„Втемелувачите на хуманистичкиот пристап, Абрахам Маслоу и Карл Роџерс поаѓале од личноста како суштинска одлика на човековото битие, од човековото достоинство и потребата за целовит развој на секој поединец. Хуманистичката ориентација бара слободен развој кој се огледа во самоисполнување на личноста. Застапниците на овие теории бараат настава во која учениците свесно и слободно ќе бираат и изучуваат содржини во склад со своите интереси. Улогата на наставникот е да ги поттикнува учениците и да им помага на нивниот пат кон самоостварување (самоактуализација) на личноста.

¹⁷

Вилотијевик, М., 2000. стр. 137-139

Особено е карактеристично тоа што, застапниците на хуманистичкиот пристап, секој ученик го гледаат како сингулирана (единствена) појава и тоа што секој наставникот треба да биде автономен во својата работа.,¹⁸

„Во когнитивните теории се истакнува дека во процесот на учење најважна е менталната структура на ученикот, неговиот мисловен концепт кој ги опфаќа не само неговите претходни знаења туку и стратегиите за совладување на нови поими. Когницијата (сознавањето) е процес низ кој поединецот станува свесен за надворешната и внатрешната стварност, односно низ кој стекнува знаења. Овој процес опфаќа перцепција, помнење, учење, мечта, откривање, мислење, заклучување. Иако когницијата е рационален пат до вистината, не е можно да се одвои од емоциите и волјата. Задачата на наставникот е да ги научи учениците како се учи, како се организира материјалот и применуваат најдобри стратегии на учење. Стратегијата е апстрактен, генерализиран пристап кон учењето. Според Пијаже учењето е активен процес во кој поединецот го конструира своето знаење низ интеракција со окружувањето. Концепцијата на Виготски се темели на тезата дека учењето не мора да го следи развојот (биолошката зрелост) ниту мора да оди паралелно со него, туку може да оди напред, може да го поттикнува и забрзува развојот., „Денес современиот пристап на планирање и програмирање, ученикот го поставува во функција на субјект во наставата. Се менува внатрешниот амбиент во училиштето: се градат работилници, лаборатории, кабинети, библиотеки, а надвор од училиштето се поставуваат мали економии, терени за игра итн.

За современиот пристап на планирање и програмирање особено се битни идеите за *диференцијација и индивидуализација*.

Современата настава подразбира демократски односи меѓу ученикот и наставникот, соработка, дијалог меѓу учесниците во комуникација, а тоа претпоставува уважување на личноста на другиот како и сопствена личност.,¹⁹

¹⁸ Вилотијевиќ, М., Дидактика: дидактичке теории и теории учења, Научна књига, Београд, 1999, стр: 301-302

¹ Вилотијевиќ, М., Дидактика: дидактичке теории и теории учења, Научна књига, Београд, 1999, стр: 204-206

¹⁹ Ратковиќ, М., Образовање и промене, Училишки факултет, Београд, 1997, стр: 273-340)

Во новите наставни планови и програми за реформираното гимназиско образование, се настојувало да се вградат повеќето претходно споменати карактеристики на современиот концепт на настава, прилагодени според потребите и барањата на: современото средно образование; демократското општество и пазарната економија; и се разбира учениците, сето ова со единствена цел да се надминат слабостите кои постоеле во претходната концепција на гимназиското образование и секако да се воведат помодерна наставна практика.

5. СОЦИОЛОГИЈАТА КАКО НАУКА И НАСТАВЕН ПРЕДМЕТ

5.1 Однос меѓу науката социологија и наставниот предмет социологија

„Со дидактичка преработка на поединечни научни дисциплини се добиваат наставните предмети. Затоа постои паралелизам меѓу нив,“ - вели Владимир Полјак.,,

1. Социологијата како самостојна дисциплина, за Герг Лукач, настанува како резултат од пристапот во пручувањето на општествените феномени, односно, оној момент кога тој пристап се одвојува од економската основа, т.н. независност на општествените од економските прашања ја сочинува методолошката појдовна точка на социологијата. (Дефиницијата е од книгата „Социологија,“ на Илија Ацески - Скопје; Филозофски факултет: 2002, 27)

2. Социологијата ја раѓа „свеста за стварноста на историското движење; историјата не ја сочинуваат случувања кои повеќе или помалку се повторуваат, туку тоа дали таа има своја смисла,“ смета францускиот филозоф Пјер Ланц. (Исто од И. Ацески стр. 27)

3. Таа е наука или проучување на потеклото, развојот, организацијата и функционирањето на човековото општество: наука за темелните законитости на општествените односи, институции итн. (Американскиот речник - Рендом Хаус)

4. „Ако сакаме да разбереме за што станува збор во социологијата, потребно е мисловно да застанеме наспроти самите себе си и да започнеме да се осознаваме

како луѓе меѓу другите луѓе.(Елијас,Норберт од „Социологија „ на Марија Ташева,2003,Скопје:Филозовски факултет, 7)

Социологијата пак *како насџавен ѓредмеѓ* чија суштина се огледува низ секој од сегментите на структурата на наставната програма, како општи цели ги определува: „Програмата треба да им помогне на учениците да можат:

- да го продолжат школувањето на високото образование;
- научно да ги објаснуваат појавите од непосредната општествена заедница и општеството во целост;
- да ги идентификуваат и објаснуваат причините и последиците од промените во општеството;
- со самодоверба и критичко расудување да ги бранат своите ставови;
- да ги развиваат чувствата на толеранција, мирољубиво сожителство и почитување на сите граѓани без оглед
- на верските, националните и социјалните разлики;
- да ги опишат, објаснат и почитуваат културните и цивилизациските вредности на Р. Македонија.

Како *ѓосебни цели* на наставниот предмет социологија се определуваат компетенциите на учениците дека по реализацијата на наставната програма по социологија тие ќе можат:

- да го објаснат предметот на социологијата, современите ориентации и методите што се применуваат во социолошките истражувања;
- да ја дефинираат културата и да го објаснат нејзиното значење за човекот и општеството;
- да ја објаснат социјализацијата и нејзината условеност од општествената средина;
- да ја објаснат општествената интеракција и нејзното влијание на одржувањето и менувањето на општествениот поредок;
- да ги разликуваат вредностите, нормите и санкциите и да го објаснуваат нивното значење во функционирањето на општествената заедница;
- да ги опишат видовите на колективно однесување;

- да ги објаснат неопходноста на општествената организација, да идентификуваат примери за нив и да го опишат функционирањето на формалната организација;
- да ги објаснат функцијата и значењето на општествените институции: семејство, религија, држава, економија, образование;
- да ја опишат демографската структура на Република Македонија, урбаниот живот и неговата општествена организација;
- да ги опишат системите на општествената стратификација и да ги идентификуваат нејзините фактори во современото општество;
- да ги објаснат промените во општествената структура и општествената моќ кои резултираат од технолошкиот развој;
- да ги објаснат причините за разликите меѓу богатите и сиромашните земји;
- да ја опишат улогата на Обединетите нации и другите интернационални организации во поврзувањето на светот;
- да ја објаснат улогата на масмедиумите во глобализацијата на светот.

6. ИЗБОРНА НАСТАВА

6.1 Развој и суштина на изборната настава

Фактот дека кај учениците од иста возраст постојат многубројни разлики, од кои некои се од исклучително големо значење за успешноста на наставата (индивидуалните способности, мотивите, интересите) наведува дека организацијата на наставата се повеќе настојува да се ориентира кон индивидуалните можности на учениците, односно на различни форми на диференцијација. Една од формите на диференцијација што се појавила во почетокот на 20-от век, главно, во земјите во кои научно-технолошката револуција била со поинтензивен развој, е поделбата на содржините на наставата на два дела: задолжителни предмети (програми), што се обврзни за сите ученици и изборни предмети (програми), од кои ученикот избира еден или неколку, зависно од неговите интереси и способности.

Појдовните основи за воведувањето на оваа форма на диференцијација, позната како изборна настава, биле сознанијата за: потребата од диференцирањето на образованието на младите, што произлегува од сознанието за индивидуалните разлики меѓу учениците од иста возраст; зголемувањето на обемот и длабочината на знаењата, што произлегува од интензивниот развој на науката и техниката; потребата за постојана диференцијација во производството и нејзиното влијание врз работата на луѓето; и останатите практични и општествени потреби што произлегуваат од човековата дејност воопшто.

Во своите почетоци изборната настава се појавува под различни имиња, како на пример: „наставно јадро и наставни курсеви,„; „задолжителна настава и настава по изборни предмети,„ и сл. Во педагошката практика се појавуваат различни практични решенија. Во почетниот период со изборната настава најчесто се опфаќани содржини кои не можеле да најдат место во задолжителниот дел (технички активности, практични курсеви и сл.), а подоцна таа добива и други форми и содржини. Секако дека во својот понатамошен развој таа претрпела многубројни трансформации, со различни практични решенија, во зависност од сфаќањето на диференцијацијата, искуствата од некои други форми на приспособување на наставата кон индивидуалните интереси и способности на учениците, специфичноста на условите на работа и сл.

Во идеите што се разработуваат кај нас, изборната настава се сфаќа како соодветна форма на диференцијација во содржината на образованието, врз основа на интересите на учениците. Диференцијацијата треба да се оствари на тој начин што ќе се одреди основен фонд на наставни содржини, што ќе бидат заеднички за сите ученици, а потоа варијабилен дел (изборни програми), диференциран во неколку делови, за кои учениците ќе се определуваат слободно, според интересите и способностите. На тој начин се цени дека содржината на образованието повеќе ќе се доближи до интересите и способностите на учениците; ќе се придонесе за растоварување на заедничките програми; ќе се овозбеди повисок успех во совладувањето на изборните програми, а со тоа и на вкупниот успех на учениците; ќе се придонесе за посоодветна

професионална ориентација на учениците; ќе се создадат услови за примена на покреативни наставни форми и методи.

Меѓутоа, треба да се има предвид дека воведувањето на изборната настава не е единствена форма на диференцијација, односно паралелно со неа треба да се негуваат и други, особено внатрешни форми на диференцијација.

6.2 Приоди во програмирањето и изведувањето на изборната настава

Во дидактичка теорија и практика е прифатен приодот во степенување во програмирањето на изборната настава. Во таа смисла се диференцирале следниве степени: за еден или неколку наставни предмети од наставниот план да се изготват две нивоа на наставни програми, според обемот и длабочината на знаењата што треба да ги стекнат учениците; исти наставни предмети како и во заедничката настава, само посебни предметни подрачја кои за себе претставуваат целина, на пример, како изборна настава по математика во основното училиште може да се воведат тригонометрија; предмети кои се слични на предметите од задолжителната настава, на пример, втор странски јазик, нацртна геометрија и сл; сосем нови предмети, независни од оние што се застапени во редовната настава, на пример, информатика, општообразовни предмети во стручните училишта и сл. Овој критериум треба да обезбеди изборната настава да не се сведува на поинтензивно проучување на содржините од задолжителните предмети, туку на одредување содржини кои не се застапени во заедничките програми.

Во врска со организацијата и изведувањето на изборната настава проблемите произлегуваат од бројот на наставните предмети. Колку тој број е поголем, толку е посложена организацијата на изборната настава, особено во малите училишта и училиштата кои не располагаат со доволно простор. Во организацијата на изборната настава основно дидактичко правило е формирање на паралелки или групи ученици според определбите за изборна настава, односно изборните предмети. Најповолна варијанта е да постои усогласеност меѓу интересите на учениците и бројот

на изборните предмети, со бројност која ги задоволува пропишаните норми. Меѓутоа, во практична реализација тоа ќе биде тешко изводливо.

Во практичното решавање на овој проблем можни се повеќе варијанти. Овде ќе ги споменеме оние кои може да се применат кај нас: Во почетокот на учебната година, врз основа на изборот на предметите од страна на учениците, да се формираат паралелки кои нема да се менуваат во текот на годината. Претпоставка за вакво решение е училиштето да има онолку паралелеки колку што има изборни предмети или учениците да се определат за онолку изборни предмети колку што има паралелки и тоа во приближно еднаков број за секој изборен предмет; покрај матичните паралелки за задолжителна настава, да се формираат паралелки или групи за одделните изборни предмети, така што во една паралелка или група ќе бидат опфатени ученици од различни паралелки од задолжителната настава. Бројноста на паралелките, односно групите во изборната настава, најчесто ќе биде различен; наставата од одделни изборни предмети да се организира и изведува наизменично, во одредени временски периоди (седмично, на две седмици, месечно), во зависност од просториите и кадровските можности на училиштето; наставата од одделните изборни предмети да се организира и изведува како курсеви со одредено време на траење, но да се исполни предвидениот фонд на часови со наставниот план.

6.3 Определувањето на учениците и статус на изборните предмети

Се претпоставува дека учениците ќе се определуваат за одредени изборни предмети според интересите. Но, висинските мотиви за определување за еден или друг изборен предмет во практиката често се од сомнителна педагошка вредност. Најчести мотиви од таков вид се изборот на полесен изборен предмет, да се избегне некој „строг“, наставник, желба да се биде во иста паралелка или група со најдобриот пријател, да се почитува амбицијата на родителите и сл.

Во решавањето на овој проблем посебен придонес треба да даде педагошко-психолошката служба во училиштата, особено во основните каде што почесто доаѓаат до израз овие неосновани мотиви.

При организацијата на изборната настава ќе се јават одредени ограничувачки фактори кои не ќе можат да се надминат, особено во малите училишта и училиштата без соодветни услови за реализација на одделни изборни програми (простор, опрема, наставен кадар и сл.).

Во одредувањето на статусот на изборната настава се присутни повеќе дилеми. Притоа често се губи од вид фактот дека, откако учениците ќе се определат за неа, таа има статус на редовна настава, со сите правни, економски, административни и дидактичко-методски импликации. Факт е, исто така, дека изборната настава е во поголема мерка психологизирана и индивидуализирана од задолжителната, бидејќи се заснова врз *интересиите* на учениците, често се изведува со помал број ученици, поради што е реално да се очекува таквата настава да даде и повисок квалитет. Тргувајќи од тоа, изборната настава често се преценува, особено со пренагласување на некои нејзини задачи во поглед на оспособувањето на учениците за самостојна и истражувачка работа. Во таа смисла се истакнува дека изборната настава треба да се организира под посебни услови, со модернизација на дидактичко-методските постапки во организацијата и изведувањето, со поголем интерес на наставниците кон изборната настава, во однос на редовната.

И едната и другата појава подеднакво можат негативно да влијаат врз одредувањето на статусот на изборната настава. Оттаму се наметнува потребата за дефинирање на статусот на изборната настава, со сите нејзини аспекти: правен, економски, дидактичко-методски и административен. По определувањето на учениците, има карактер на редовна настава и таков статус треба да има во училиштата.,²⁰

²⁰ Ачовски., Д. Изборната настава како современа тенденција и форма во структурирањето и диференцирањето во наставата, (155-160),,

7. ВОСПИТНО-ОБРАЗОВНА КЛИМА ВО УЧИЛИШТАТА

Еден од важните фактори на воспитанието и образованието е и воспитно-образовната клима која секако е одредена со квалитетот на односите во процесот на воспитание и образование. Петар Мандиќ (1986) говори за социо-емоционалната клима која е резултат на взаемна соработка на наставникот и ученикот во едно одделение или група.

Марија Братаниќ (1990) говори за социо-емоционалната клима во одделението, подразбирајќи го под тоа *квалитетот на меѓучовечките односи помеѓу учесниците во наставниот процес која резултира со одредена емоционална клима*. Емоционалната клима Братаниќ ја смета како афективен тон на тие односи.

7.1 Социјална клима

Социјалната клима се смета како квалитет на вкупните односи на соучесниците во воспитно-образовниот процес. Таа е пред се однос на наставникот и ученикот. Овој однос е условен пред се од однесувањето и квалитетот на личноста на наставникот. Социјалната клима исто така го опфаќа и односот на ученикот со другите ученици, односно улогата и статусот кои поединецниот ученик ги има во групата. Тука се вбројува и квалитетот на односот кој ученикот го има во семејството, затоа што тој однос многу влијае на воспитно-образовниот процес, односно на квалитетот на односите на наставникот и родителот.

Доминантно и интегриративно однесување на наставникот: Доминантното и интегриративното однесување на наставникот има големо влијание на социјалната клима во групата. Доминантно однесување на наставникот е она кое оневозможува иницијатива и самостојност на учениците, круто е и не ги почитува индивидуалните разлики меѓу учениците, не ги зема во обзир нивните интереси и потреби, туку ги присилува да се прилагодат на барањата на наставникот. Спротивно на ова однесување е интегриративното однесување кое овозможува креативност, спонтаност и иницијативност во групата, а секако е насочено кон развој на

секој поединец посебно. Доминантното однесување на наставникот влијае внатре во групата да се јават односи кои тежнеат кон потчинување и доминација, па често во таквите групи се јавува агресивност меѓу децата, неподносливост и конфликти. Истражувањата на многу педагози и психолози меѓу кои и Albert Bandura (1982) покажале дека учениците кои гледале агресивни модели на однесување биле два пати поагресивни од учениците кои не гледале агресивно однесување. Треба да се спомене дека доминантното и агресивното однесување во праксата не се јавуваат изолирано туку кај наставниците претежно доминираат елементи на едниот или другиот однос.

Авторитарно, демократско и индиферентно водење: Авторитарното, демократско и индиферентно водење на групата создава три битно различни социјални клими. Авторитарното однесување на наставникот е карактеристично претежно за традиционалното училиште во кое доминира фронталната настава. Иницијативата е во рацете на наставникот, а ученикот е во пасивна позиција и треба да ги изврши барањата на наставникот. Таквите групи во глобала покажуваат голема зависност од водачот и без него често не се во состојба самостојно да решаваат нови ситуации. За создавање демократска клима важна е демократичноста на наставникот. Додека авторитарниот наставник настапува како шеф, има остар глас и издава наредби, дотолку демократскиот тип на наставник настапува како водач, има љубезен глас и дава предлози. Авторитарниот тип на наставник е склон кон притисоци и наметнување на сопственото мислење, демократскиот поттикнува и здобива соработка како и нуди свое мислење како едно од можностите. Авторитарниот наставник е склон кон критики и нагласување на грешките, казнува, води монолог и смета дека сноси одговорност за резултатите од заеничката работа, додека демократскиот тип наставник охрабрува, дава признание на учениците, им помага, води дијалог и развива свест за заедничка одговорност. Индиферентното водење се карактеризира со извесен степен на незаинтересираност на наставникот. Во праксата ретко се сретнува потполно авторитарен и потполно демократски тип на наставник. Повеќе

може да се говори за преовладување на едните или другите карактеристики.

Можноси за промени: Аспектите на социјалната клима се условени од постапките на наставникот кои произлегуваат од неговиот карактер, личност, ставовите, културното ниво на средината во која живее, општествените односи и др. Секако актуелно е прашањето за тоа колку може да се промени неповолната ситуација. Голем број искуства покажуваат дека може да се случат промени, но постепени.

Односи меѓу учениците: На социјалната клима освен наставниковото однесување влијаат и односите помеѓу учениците. Агресивното однесување кај децата може да настане ако децата гледаат агресивни сцени во семејството, на медиумите или групата вршници. Тоа може да зафати понекогаш и такви размери што се формираат групи кои ги малтеретираат послабите.

На социјалната клима влијаат и односите на соработка или на компетенција меѓу учениците. Во традиционалните училишта има многу елементи на компетенција меѓу учениците односно натпреварување меѓу учениците. Натпреварувањето меѓу учениците создава големо воодушевување и е голем емотивен поттикнувач на активност. Затоа во училиштата често се организираат натпревари меѓу учениците. Натпреварувањето може да биде корисно ако има елементи на игра и доколку сите имаат можност за успех. Тоа ги мотивира оние кои доживуваат успех, а ги демотивира оние кои се неуспешни. Наспроти ова, кооперацијата се покажува поволна за децата со послаби можности, кои во состав на групата не ставуваат од неуспех и во тие околности, заедно со други може да доживеат успех, што е битен мотивациски фактор. Соработничкиот однос општо создава поволна социјална клима затоа што развива отворени и пријателски односи како и подготвеност да се помогне некому.

Разлики меѓу групите во кои преовладува натпреварувачки однос и групите во кои преовладува соработка (Andrilovic-Cudina, 1985, стр.143)

	Однос на кооперација	Однос на компетенција
Работна активност	Заеднички напор, поделба на активностите; заедничката цел придонесува за зголемување на меѓусебната сила на групата	Целта е намалување на вредноста на другите ученици и издигнување над нив
Ставови	Пријателски односи, позитивна заинтересираност за другите, спремност за помагање	Сомневање, непријателски односи, спремност за искористување на другите, одбивање помош од другите
Перцепција	Зголемена осетливост за она што е од заеднички интерес, намалување на она што е спротивно на општиот интерес на групата	Зголемена осетливост за се она што е еспротивно од туѓите интереси
Комуникација	Отворена, поштена и точно пренесување на информации	Слаба комуникација, настојување да се добијат податоци за другите, а криење на своите информации

7.2 Емоционална клима

Емоционалната клима подразбира доминација на чувствата на пријатност или непријатност кај соучесниците во воспитно-образовниот процес. Позитивната емоционална клима се огледа во тоа што и наставниците и

учениците со задоволство доаѓаат на училиште и со воодушевување учествуваат во заедничките активности. Неповолната клима се огледа во доминацијата на страв од неуспех и безволно доаѓање на училиште од страна на учениците и наставниците. Позитивната емоционална клима влијае кај учениците за создавање на позитивен однос кон училиштето, а негативната клима влијае на често изостанување од наставата. Поединечните аспекти на емоционалната клима треба да се набљудуваат во единство на спротивностите, затоа што таа е секогаш спој на пријатност и непријатност, сигурност и несигурност, досада и воодушевување, слобода и неслобода, страв и сигурност. Ако преовладуваат модалитети со негативен предзнак, таквата емоционална клима е неповолна за воспитно-образовниот процес, а ако чувствените модалитети се со позитивен знак, таквата ситуација е поволна за воспитание и образование.

Совети за наставникот за подигнување на добра клима во одделението (Johnson, 1981)

Како да се постапува		Како да не се постапува	
1.	Бидете љубезни. Со набљудување и уживање настојувајте да ги откриете потребите на секој ученик и да ги задоволите.	1.	Не бидете лути на поединец или на цело одделение. Ако мора да се лутите тогаш лутете се на ситуација и активност.
2.	Бидете пријатни. Дури и ако учениците не се пријатни кон вас. Внимавајте на своето однесување и говорот.	2.	Не навредувајте. Навредувањето доведува до непријатна атмосфера за сите. Неморално е да се ужива авторитет над помала возраст ученици.
3.	Бидете забавни и додајте хумор на непријатни ситуации.	3.	Не бидете груби. Не е дозволено физичко и психичко казнување.

4.	Смејте се. Бидете спремни да се смеета заедно со учениците. Смеата ја намалува дистанцата меѓу луѓето и ги држи заедно.	4.	Не ги збунувајте учениците и не правете да се чувствуваат непријатно. Дури и кога има грешки во однесувањето и треба да се разговара тоа треба да се направи насамо со ученикот, а не јавно.
5.	Дозволете им на учениците да се шалат	5.	Не користете сарказам
6.	Пронајдете нешто што ќе ги воодушеви учениците и стимулира.	6.	Не се шалете на сметка на одредени ученици.
7.	Почитувајте го секој ученик.	7.	Не откривајте ги јавно доверените приватни разговори со учениците.

8. ОЦЕНУВАЊЕ

8.1 Суштина на оценувањето

За сфаќањето на суштината на оценувањето, особено значење има фактот дека „основа за оценувањето е проверувањето, а оценувањето е природен епилог на проверувањето...“²¹ Прашањето како да се биде објективен во еден субјективен процес е секојдневната дилема со која се соочуваат наставниците при оценување на знаењето, мотивацијата и успехот на учениците. Затоа што оценката не е само бројка, туку претставува огледало на ученикот и на наставникот. Од една страна, оценката говори за знаењето, за успехот, за заинтересираноста и за мотивираноста на учениците за наставниот материјал. Од друга страна, претставува слика за способноста на наставникот реално да ги оцени знаењето и трудот што ги вложил ученикот.

²¹ Pedagogoska enciklopedija, 2, redakcija N. Potkonjak I dr., Beograd, стр. 135

“Оценувањето е процес на детерминирање на важноста, големината или вредноста на стекнатите вештини, знаења, способности и компетенции во наставниот процес.”²² Оценувањето кое се врши во текот на целиот процес на учење и поучување го претставува формативното оценување, а од друга страна сумативното оценување го претставува крајното оценување, односно на крајот од учебната година и тоа преку оценка која го одразува знаењето, способностите и вештините кои ученикот ги постигнул во текот на учебната година. Во однос на скалите на оценување во различни образовни системи се користат различни скали на оценување. Најзастапени се нумеричките скали на оценување, покрај скалите од букви, комбинациите и описното оценување, кое најчесто е во почетните одделенија. Меѓу техниките за објективно оценување најголемо значење имаат тестовите.

Тенденциите на промени во оценувањето се движат во следните насоки:

1. од проверување и оценување насочено на резултатот кон проверување и оценување насочено на процесот;
2. од истакнување на обемот (квантитет) на знаењата кон квалитетно знаење(применливост, продлабоченост, продуктивно знаење, развој на личноста во целост);
3. од претежно сумативно кон дијагностичко и формативно проверување и оценување заради корективна функција;
4. од претежно усно и писмено проверување на постигнувањата кон примена на разновидни начини на проверување-практично проверување, процена на однесување и разни активности со чек листи, скали на процена, инвентари, есеи;
5. од кампањско проверување и оценување кон редовно (континуирано) следење, проверување и оценување;
6. од проверување и оценување насочено кон барање грешки кон проверување и оценување насочено кон барање знаења “²³

²² Лилјана С.А. Снежана С. Виолета С. (2010)“Сумативно и формативно оценување”, Битола, ОУ ”Св.Климент Охридски”, стр. 1;

²³

Попоски. К, 1996, стр: 65-67

8.2 Блумова таксономија основа за оценување

Оценувањето воопшто не е лесна задача. Имајќи предвид дека оценката треба да претставува огледало за успехот, способностите и достигнувањата на ученикот, таа претставува вистински предизвик со кој се соочуваат наставниците секојдневно во воспитно – образовниот процес. За таа цел, развиени се голем број на методи, техники на оценување, кои се јавуваат како водич пред наставниците и им овозможуваат полесно, поправилно и пообјективно оценување. Во тој дел, како најпозната и најприменувана се јавува Блумовата таксономија. Според Блумовата таксономија облиците на учење се поделени во три категории: Когнитивна (знаења), Афективна (ставови) и Психомоторична (вештини).

Значењето на Блумовата таксономија, особено се согледува при изработката на наставната програма и определувањето на наставните цели во целиот тој процес. Целите на наставата, се особени важни, бидејќи тие претставуваат точки во иднината кон кои се насочува целиот процес на работа, учење, поучување и оценување. Со нивното определување, самите ученици се запознаваат со тоа што се очекува од нив, и на кој начин тие треба да постигнат определено ниво на знаења и способности со кои ќе ги задоволат таквите очекувања. Притоа, самото дефинирање на целите во наставниот процес се однесува на *општи и конкретни цели*. Општите цели се однесуваат на целиот образовен систем, и се тешко мерливи, а од друга страна конкретните цели се оние цели кои ги засегаат наставниците и учениците и истите произлегуваат од претходно дефинираните општи цели. Од конкретните цели, произлегуваат и очекуваните резултати, односно **исходи** од учењето, кон кои наставниците ги насочуваат учениците во текот на наставниот процес, и тоа преку активностите кои тие ги извршуваат заеднички со учениците.

Наставните цели соодвестуваат на домените во учењето, односно самите домени произлегуваат од поставените цели во наставната

програма, па оттука и самите наставни цели можеме да ги категоризираме како: *когнитивни, афективни и психотромни*.

Правилно определените цели, претставуваат основа во планирањето на наставната програма, кое е неопходно за успешно и ефективно изведување на наставниот процес, целосно и релативно лесно совладување на проблемите и тешкотиите, и најважно од се изведување на активности кои ќе овозможат остварување на посакуваните резултати и исходи од учењето. Тие исто така претставуваат еден вид на мерило, кој го олеснува и самиот процес на оценување на учениците, и тоа преку компарација на очекуваните и стекнатите знаења и способности.

Оценувањето е најтешката задача, со која се соочуваат наставниците при извршувањето на својата работа. Оценувањето е дел од кругот кој уште го сочинуваат и учењето и поучувањето. Како посебни делови од една целина, учењето, поучувањето и оценувањето меѓусебно се надоврзуваат, надополнуваат, влијаат еден врз друг, и од начинот на нивната причинско – последична поврзаност зависи ефективноста на наставниот процес.

За објективно оценување на учениците, од особена важност е изборот на активности кои наставниците ќе ги применат и кон кои ќе ги насочуваат учениците, се со цел да го утврдат нивото на знаење кое тие го достигнуваат низ секојдневната настава. Од тој аспект, интеракцијата на ниво наставник – ученик, се јавува како клучна, и се состои од различни категоризации на прашања.

Блумовата таксономија и нејзината примена во наставниот процес е од особено значење за остварување на посакуваните и ефективни очекувања и резултати од учењето. Од една страна таа им помага на наставниците во самото креирање на наставната програма, планирање на наставниот процес, поставување на наставните цели, кон кои тие треба да ги насочуваат своите и активностите на учениците, и кои подоцна ќе претставуваат еден вид на критериум, мерило со кое ќе се изврши споредба на постигнатите и покажаните знаења, како и нивно вреднување, односно вредносно преточување во објективна и

транспарентна оценка. Од друга страна, Блумовата таксономија, го разложува целиот наставен процес на одделни, меѓусебно поврзани и комплементарни делови, кои им овозможуваат на најпристапен начин на учениците да ја совладаат предвидената материја, и тоа почнувајќи од поедноставните кон посложените активности и задачи.

9. АКТИВНА НАСТАВА

Поимот активна настава-интерактивно учење претставува нова современа филозофија на образование која се базира на „живи,“ и интересни модели, нова дидактичко-методска контура на наставата која негува отвореност и на училиштето и на личноста во секоја смисла. Поддржувајќи го ова, активната настава настојува образовната средина, во која се минува голем дел од животот да се доживува со афективен тон на пријатност, овозможувајќи на тој начин и поголем квалитет во сите сфери на развојот на личноста, когнитивната, афективна и психомоторна.

Проектот „Активна настава-интерактивно учење,“ претставува еден вид раздвижување на наставата, преку сите нејзини компоненти. Самите обележја на активната настава говорат за динамиката на процесот, на кој главната интенција е насочена кон разбивање на монотонијата на традиционалниот дух на фронтална настава и пасивната улога на ученикот.

9.1 Контури на активна настава

Наставата е најорганизиран интеракциски процес во совладување на одредени цели и пропишани и избрани содржини насочени кон стекнување знаења, способности и вештини со цел оспособување на учениците за континуирано учење и работа. Наставата како процес е поливалентен систем на дидактички постапки и комуникација, процес насочен кон богатење на личноста на ученикот во смисла на стекнување навика, градење и развивање на различни вредности, како и негување на

когнитивните способности. Сето ова е поврзано со реализација на образовани, воспитни и функционални цели на наставата или когнитивни, афективни и психомоторни цели.

Во досегашните искуства на традиционалната настава присутни се доста методички недослености, кои најмногу укажуваат на доминантната улога на наставникт, пасивната положба на ученикот, акцент на вербално-демонстративни методи, фронталната форма, вежбање на помнењето, со релативно мало разбирање и сл. Споменатите недостатоци имале и свои објективни причини кои се однесувале претежно на крутиот предметно-часовен систем, големиот број ученици во паралелката, слабата материјална опрема во училиштата, премногу содржински обоените програми, неинвентивните модели на наставна работа.

Во однос на есенцијалните определби на Активната настава потребно е да се потенцира дека таа не презентира готови информации, туку бара активност за доаѓање до нив, наставникот го трансформира во партнер и пријател во процесот на учењето, мотивира за индивидуален прогрес, внесува динамика во процесот на настава, интергрира содржини во теми и време, ученикот го трансформира во субјект во наставата, ги акцентира сите нивоа на Блумовата таксономија, (освен знаење, разбирање, примена, анализа, синтеза, евалуација)

„Врз основа на тоа може да се воочат и следните моменти кои глобално ги поставуваат темелите на дидактичко-методичкиот идентитет на активната настава:

-зголемена активност на ученикот преку користење на методите за активно учење, афирмирање на самоучењето и почитување на принципот на свесна активност;

-интеграција на цели, а врз основа на тоа и на содржини и активности;

-интензивна интеракција меѓу сите субјективни фактори во наставата;

-отвореност кон природната околина и општествената средина;

-афирмација на самостојната работа на учениците;

- застапеност на истражувачки постапки во учењето;
- интензивирање на тимска работа на наставниците.

Врз основа на наведените параметри може да се заклучи дека активната настава се обидува:

- да афирмира нов приод во решавањето на старите проблеми;
- да создаде творечка синтеза од позитивните искуства;
- да создаде услови за креативен однос на наставникот кон работата и за творечко учење на ученикот;
- да направи строго селектирана и динамична примена на позитивните и одмерени решенија што ги нудат одредени правци на т.н.модерна школа;
- да внесе елементи на проблемската настава;
- да создаде услови квалитетот на знаењата да се вреднува од аспект на интелектуалните активности на ученикот;
- да создаде услови квалитетот на наставата да се вреднува од аспект на самоактивноста на ученикот,неговата директна вклученост во освојувањето на знаењата преку интензивна интеракција со наставникот и со другите ученици. ²⁴

Според дидактичките концепциски решенија во активната настава се детектираат елементи на современиот дух на образование: сегменти на проблемската настава, преферирање на тимска настава на наставниците, активна позиција на ученикот, креативност, наставата со динамичност во секоја смисла, па и временски, дидактичко-методска полиморфност, присутност на воннаставни и вонучилишни активности на учениците, ефективно управување и моделирање на училницата.

Според својата педагошка концепциска поставеност активната настава е дел од „т.н. отворена школа. Ова обележје на активната настава се идентификува во нејзината подготвеност да восприема се што е ново и прогресивно, се што училишната средина ја хумунизира, а учењето го прави полесно и поинтересно. Во активната настава се препознаваат двата модела на отворена школа: отвореност на наставата кон учениците (нивните способности, мотиви, интереси) и отвореност на

²⁴

D-r Dean Iliev(2007), Didaktika,avtorizirano predavanja,стр 25-33

училиштето кон општествената околина и природната средина како извор на знаења и како фактор за интегрирање на училиштето во животот на локалната средина. „²⁵

Меѓу другото активната настава претставува вид баланс меѓу разновидни стилови на работа, меѓу самостојност и соработка, меѓу учење и поучување. Овој сложен скоп на позитивни карактеристики е многу сензитивен и бара постојани анализи и преиспитувања, поради самокорекција и континуитет во подобрувањето.

9.2 Обележја на активната настава

Активната настава со своите обележја е препознатлива по својата динамичност, интензивност и засилено темпо на работа. Бројните активности што се одвиваат на активната настава и даваат препознатлива процесуалност која не секогаш е видлива во текот на работниот ден.

Динамиката што се манифестира во текот на работниот ден е поттикната и осмислена уште во планирањето на наставникот кој во соработка со ученикот ги оживотворува своите предвидувања.

Активност: Ова обележје е присутно во секоја наставна ситуација и ја изразува дидактичко-методичката суштина на активната настава. Тоа се однесува на активностите што ги изведува ученикот и наставникот:

- ▲ Бројност, обем и вид на активности;
- ▲ Целисходност на активностите;
- ▲ Самостојност во изведувањето на активностите;
- ▲ Координирање на активностите;
- ▲ Целовитост во доживувањето и изведувањето на активностите;
- ▲ Соработка во изведувањето на активностите.

Присутноста на активностите значи не е обележје на активната настава ниту само на активната настава.

²⁵ Vilotijevi}, M., (1999). *Didaktika: didakticke teorije i teorije ucenja*, стр: 204-206

Секоја активност мора да биде осмислена, сфатена како етапа од сознајниот процес и условена од активностите што и претходат и следуваат. Нејзиното одвивање треба да резултира од претходно сфатената цел на задачи од страна на ученикот. Само на тој начин на ученикот ќе му биде јасно зошто ја изведува активноста, кон што да се стреми и што ќе постигне со неа.²⁶

Интеракција: Ова обележје во активната настава означува динамичен процес на меѓусебни односи на две или повеќе личности чие доживување и поведење заедно се условени и зависни. Тоа значи дека во текот на наставниот процес се создаваат ситуации во кои ученикот како поединец стапува во непосредни контакти и соодноси, ги перципира активностите на своите соученици и на наставникот и реагира на нив. Во активната настава се иницираат динамични односи на акција (наставник)- реакција (ученик)- акција(ученик)-реакција(наставник), што значи дека текот на процесите на учење го следи континуиран *feedback*. На секоја акција (активност) на наставникот ученикот реагира на начин кој е условен од повеќе фактори: неговите предзнаења, мотивираност, интерес.

Интеграција: Во педагошката литература се употребува синтагмата интеграција на наставата и се толкува како “заеднички назив за бројни интеграциони процеси и постапки во училиштето и наставата”. Се истакнуваат следниве компоненти: интеграција на содржината (програмска интеграција); персонална интеграција на училиште во различните бројчани формации; персонална интеграција на наставникот во тимска работа; интеграција на училиштето и потесната општествена средина; интеграција на децата со пречки во развојот во редовното школување. И покрај опфатот на повеќе компоненти, поимот интеграција (на наставата), не ги третира проблемите кои се однесуваат на непосредното методичко обликување на наставниот процес. Поради тоа овие зафати во дидактичката номенклатура се јавуваат под различни називи: концентрација, корелација, збирност, глобалност, комплексност, единственост и дијалектичност.

²⁶ Đorđević, B., Đorđević, J. (1998), *Učenci o svojstvima nastavnika*, Beograd: Prosveta.(87-90)

Истражување: Во активната настава се присутни елементи на проучување на проблеми. Истражувачките активности на ученикот на овој вид настава даваат обележја на програмска настава, заради наставните ситуации во кои ученикот учи по пат на решавање проблеми. Се нагласува често дека поимот истражување е преамбициозен и неадекватен за проблемските ситуации што ги решава ученикот. Меѓутоа, според методолошката поставеност на овој вид активности сигурно станува збор за решавање на проблем.

Индивидуализација и диференцијација: Активната настава ја афирмира самостојната работа на ученикот во пар, во група или во одделението. Тоа значи дека индивидуализацијата има обележје на надворешна, дидактичка (внатрешна) и флексибилна диференцијација. Појдовни основи за овие видови ²⁷диференцијација има повеќе: предзнаење, способности, интереси, меѓусебни односи, соработка и др. Во овој вид настава нема доминација на ниту еден вид диференцијација. Наставникот настојува преку динамична примена на повеќе видови на форми и методи да создаде услови секој ученик да го изнајде својот сопствен пат и начин на учење.

Социјализација: Во активната настава ученикот има повеќе можности за дружење и запознавање со своите соученици од групата или одделението. Заедничката работа поттикнува соработнички односи и кооперативно учење кое овозможува секој да работи со секого, да помага или бара помош, да запознава и да решава проблем и преку гледиштата на другиот да ги преиспитува своите ставови итн. Работејќи со своите врсници ученикот е ставен во ситуација да усвојува модели на однесување својствени за живот и работа во проширен социјален простор, да го учи социјалното живеење преку негување на флексибилен однос кон другите, грижа за нивното напредување, толеранција и разбирање за туѓите ставови, развивање чувство за припадност и заедништво, усвојување на социјални норми во однесувањето итн.

²⁷ **D-r Dean Iliev**(2007), Didaktika,avtorizirano predavanja,(56-65).

Мотивација: Активната настава постигнува висока мотивација кај учениците кои се повеќе поставениот проблем го доживуваат како доверена задача што треба да ја решат. Поради тоа се почести се ситуациите кога за учениците не важи вообичаениот режим во училиштето (не го “слушаат,, свончето), а единица мерка за работа не е наставниот час, туку времето потребно да се изведе одредена активност. Поставениот проблем учениците најчесто го чувствуваат како предизвик за нивните способности, а љубопитноста е внатрешен двигател кој ги води кон афирмација и самопочитување. Од аспект на наставниот овој сегмент преставува битна стратешка точка за чила реализација тој често користи и надворешни мотивирачки фактори: пофалба, храбрење, натпревар и сл.

Тимска работа: Активната настава заговара интензивна соработка меѓу наставниците кои се јавуваат во улога на членови на тим кој планира, програмира, реализира и вреднува. Тимската работа овозможува заедничките интереси на наставниците да се пренесат во одделението и да се реализираат во зависност од неговиот состав и степен на напредување, но и од личноста на наставникот. Тоа значи содржина на овој вид соработка меѓу наставниците е заедничкото планирање, осмислување на работата, внесување нови, свежи и креативни идеи, заедничка изработка на инструменти и сл. (I фаза), реализација на идеите во одделението (II фаза) и вреднување на активностите од реализацијата (III фаза).²⁸ Во суштина тимската работа преставува договор и размена на идеи пред реализацијата и размена на искуства по реализацијата.

Престилизација на ентериерот: Активната настава акцентира поинаков флексибилен распоред на седење, различен од традиционалната настава, и поинакво уредување на просторот во училницата. Училницата претставува рефлексивна на научните сознанијата и ученовите изработки и резултати. Атмосферата на работа се карактеризира со демократска

²⁸ Đorđević, B., Đorđević, J. (1998), *Učenci o svojstvima nastavnika*, Beograd: Prosveta.(45-60).

комуникација, договори и дијалози, корпоративно аплицирање на материјали и средства за работа.

9.3 Наставникот во активната настава

Активната настава ја модифицира улогата, позицијата и функциите на наставникот кои модификации се огледуваат во секој елемент од наставниот процес. Во оваа смисла активната настава ги нагласува следните активности на наставникот: Насочување, менување, поттикнување, контролирање, приспособување, помагање, организирање, координирање и сл.

Подготовка: Подготовката е мошне значаен елемент кој опфаќа временски најголем дел од работното ангажирање на наставникот. Подготовката на наставникот содржи:

- ▲ Дефинирање на целта на задачите на работниот ден;²⁹
- ▲ Спецификација на активностите што предвидува самиот да ги направи;
- ▲ Спецификација на активностите што очекува да ги изведат учениците;
- ▲ Модели на работа на учениците;
- ▲ Ивори на знаења;
- ▲ Потребни средства за текот на наставниот процес (инструктивни материјали, работни материјали, наставни средства и сл.);
- ▲ Изработка на инструменти и техники за следење и вреднување на работата;
- ▲ Очекувани резултати;
- ▲ Очекувани тешкотии.

Активната настава се фокусира на начинот, брзината и квалитетот на активностите што ги изведува ученикот кои наставникот однапред ги осмислил. Затоа во активната настава подготовката на наставникот

²⁹ **D-r Dean Iliev**(2007), Didaktika,avtorizirano predavanja.(78-90).

преставува мошне суптилна задача во која тој ги предвидува динамиката, личната партиципација, видот на интервенција и можностите за мобилно следење на текот на активностите што ги извршува ученикот. Врз основа на тоа се потенцира дека наставникот во активната настава не е само планер, туку и дизајнер на работата во одделението. Дизајнерската улога на наставникот се согледува и во тоа што преку одвивањето на наставните активности тој мора да го следи степенот на успешност на сопствените предвидувања, односно да воочи колкумина од учениците го „изненадуваат“ со својата креативност, а колкумина го реализираат она што тој го очекува во текот на својата подготовка.

Планирање : Во однос на прашањето што е предмет на планирањето, се посочуваат следните елементи:

- ▲ Дефинирање на цели што треба да се реализираат.
- ▲ Поставување на задачи што произлегуваат од целите.
- ▲ Избор, распоред и структурирање на содржините од наставната програма (тематизација; интегрирање).
- ▲ Утврдување на активности постапки на: наставникот, ученикот, наставникот и ученикот (вид и обем на активности, временски опфат-траење, носител на активноста и сл.)
- ▲ Предвидување на текот на сознајниот процес (артикулациону екементи);
 - наставни активности (вербална комуникација, истражувачки постапки, барање и користење извори на знаења, споредување факти, средување на сознанијата, презентација на сознанијата, читање, пишување, сликање);
 - воннаставни активности (набљудување, излети, екскурзии, посети)
- ▲ Утврдување постапки и инструменти за следење и вреднување (набљудување од страна на наставникот на: учениковите постапки, начини на комуникација, поставување прашања, љубопитност, прецизност во

усното изразување, стил и јазик во писмениот израз, калиграфски елементи, естетско обликување на трудовите, технички решенија, оригиналност, давање одговори, анализа на готови трудови и сл.)

- ▲ Определување на време за реализација:
 - глобална рамка (годишно планирање);
 - стратегиска рамка (тематско планирање);
 - оперативна рамка (дневно планирање).

Евидентно е дека планирањето на работата на наставникот опфаќа мошне широк спектар на активности и претставува вид на рамка за целисходно осмислување на текот на наставниот процес.³⁰

Активната настава предвидува планирање на цели и задачи, односно програмирање на процесите на учење со помош на содржини до кои ученикот доаѓа користејќи повеќе извори на знаења, а во рамките и на учебникот.

Реализација: Активната настава особено ја видоизменува улогата на наставникот во текот на наставниот процес. Во овој вид настава работниот ден во најголема мера се однесува на:

- ▲ Изложување на планот за работа за работниот ден од страна на наставникот;
- ▲ Давање инструкции за работа на секоја микро-група (елаборација на работните задачи);
- ▲ Изведување на активностите на секој ученик во микро-групите;
- ▲ Следење на работата во микро-групите;
- ▲ Артикулирање на меѓугрупните активности (дидактичко-методска синхронизација);
- ▲ Меѓуетапна и меѓугрупна евалуација на активностите;
- ▲ Систематизација (сознајно резимирање);
- ▲ Завршна евалуација на работниот ден.

Наведените активности упатуваат на следниве заклучоци:

- ▲ Работното ангажирање на наставникот во активната настава не е парцијализирано (различно по обем, вид и сл.) во рамките на еден

³⁰ Đorđević, B., Đorđević, J. (1998), *Učenci o svojstvima nastavnika*, Beograd: Prosveta. стр.25-33.

час или еден предмет, туку се однесува на глобално обликување на ученичките активности што се одвиваат во текот на целиот работен ден. Поради тоа се точни согледувањата дека единица мерка за работното ангажирање на наставникот не е наставниот час, туку работниот ден.

- ▲ Наставниот час се идентификува со времето потребно за изведување на еден вид активност на една или две микро-групи кои се работно ангажирани со еден аспект на целта што треба да се реализира во текот на работниот ден. Врз основа на тоа, вниманието на наставникот е насочено кон согледување, анализа и споредување на разликите во успешното изведување на активностите во секоја микро-група.
- ▲ Работното ангажирање на наставникот се одвива во микро-групоите кои истовремено изведуваат различни активности, односно ја аспектираат целта на работниот ден во рамките на различни програмски подрачја.
- ▲ Работата на наставникот во секоја микро-група не ја исклучува фронталната работа (заедничко работење со учениците). Таа преставува значаен сегмент од работата кој во активната настава се јавува во видоизменета форма. Препознатливи се следниве варијанти:
 - ▲ Фронтална работа со целото одделение (давање инструкции, упатување општи забелешки и насоки за работа, завршно вреднување и сл.);
 - ▲ Редуцирана работа со сите ученици кои се ангажирани во изведување на активности во рамките на едно програмско подрачје (водење насочен разговор со учениците, демонстрирање и сл.).

Наведените аспекти на реализацијата на наставниот процес говорат за глобалното работно ангажирање на наставникот кое се одликува со мошне голема динамичност, осмислени интервенции, диригирано водење и активно следење на учениците.

Вреднување: Наставните активности во одделението, поради својата разнообразност, суптилноста, динамичноста, истовремено одвивање и

потреба од синхронизација ја наметнуваат потребата од континуирано следење од страна на наставникот поради обезбедување квалитет на процесот на настава. Наставникот треба да знае: кого ќе следи (поединец, пар, група или цело одделение), која активност ќе следи (вербална комуникација, писмено изразување, сфаќање и разбирање, постапки во работата, степен на кооперативност, интерес), со каква техника ќе следи (детални регистрирање, скицирање, разговор, анализа на труд, набљудување или сл.), во кое програмско подрачје ќе следи некој поединец, пар или група и најбитно од се- зошто тоа го прави и кои се неговите појдовни мотиви.

9.4 Ученикот во активната настава

Третманот на ученикот во активната настава се доживува преку неговиот активен однос кон наставниот процес. Ученикот пред се, се третира како субјект во секоја смисла. Во овој контекст наставникот нема само да го мери и споредува неговото знаење, туку ќе вреднува како ученикот учи.

Потенцирањето на процесуалноста на учењето всушност означува поинаков третман на ученикот како субјект што учи, но и видеоизменет однос кон знаењето-не како нешто што се поседува и задржува, туку како нешто што се развива и усовршува. Значи во крајна линија, не усвојување туку создавања на знаења, нивно заработување преку самоактивност, творење и себевложување. Активната настава настојува да ги афирмира токму тие аспекти на позицијата на ученикот. Тогаш тој и ќе има (знаења) и ќе биде личност, бидејќи во својот успех ја вградува својата личност, работното ангажирање го доживува како личен труд и залагање. Врз основа на тоа и задоволството во работата ќе биде поголемо. При изведувањето на активностите ученикот се вградува себеси како емоционално битие кое се труди да успее и да ги задоволи и тие мотиви на сопствената личност.³¹

³¹ Nedovic, V. (1998), *Direktor, skole-nastava i nastavnici*, Beograd: Prosveta. стр.56-66.

9.5 Климата во активната настава

Стилот на работа во активната настава ја наметнува потребата од преиспитување на параметрите што досега важеа како вредносен систем во наставниот процес. Во досегашната настава е воспоставена практика на тивка работа во одделението во која домина гласот на наставникот, високо интониран, рамномерен, понекогаш многу гласен бидејќи е упатен на најмалку триесет ученици во одделението. Послободна комуникација меѓу учениците е толерирана во тандемската и групната работа. Вообичаената атмосфера подразбира тишина, ред и мир, видливи манифестации на интерес кон активностите што ги изведува наставникот, седење мирно на своето место и вперен поглед во правец на таблата.³²

Активната настава не ја негира потребата од редот и дисциплината. Тие остануваат како вредности и понатаму, само се условени од одговорноста на ученикот кон изведувањето на задачите, неговиот интерес тоа да го направи поквалитетно, во соработка со другите ученици и со поткрепа на наставникот. Во такви услови тешко може да се обезбеди мир, ред и тишина од овој вид. Во училницата со активна настава ученикот слободно станува и се движи, му се обраќа на наставникот, бара објаснување, бара извори од одделенската библиотека и сл. Ученикот нема фиксно место на седење, туку во зависност од карактерот на задачата што ја изведува може да престојува во истражувачкото или ликовното катче, да чита во катчето за одмор или да стои во групата и да дискутира.

Andrilovic, V. (1983), *Metode i tehnike istrazivanja u psihologiji odgoja i obrazovanja*, Zagreb: Skolska knjiga. стр.77-86.

³² Adamceska, S. (1996), *Aktivna nastava*, Skopje: Legis. стр.65-75.

9.6 Наставни активности

Наставните активности ја сочинуваат содржината на наставната работа. Носител на активностите обично е наставникот и ученикот. Во активната настава како носители на некои активности се јавуваат и родителите, стручни лица од одредени области, наставници од предметната настава, директорот на училиштето и др.

Поимот наставна активност обично се врзува со дејствувањето на наставникот во текот на неговиот час. Методичките обележја на активностите на ученикот имаат широк опфат и се однесуваат на когнитивните, афективните и психомоторните цели што треба да се реализираат.

Активностите на ученикот во рамките на *образовните задачи* се однесуваат на: Набљудување, Опишување, Споредување, Групирање, Разбирање, Вреднување, Примена.

Активности на ученикот во рамките на *функционалните задачи* се однесуваат на : говорни активности, писмени активности, технички активности.

9.7 Истражувачки постапки во активната настава

Активната наставата пред се нуди поширок спектар на активности на ученикот кои се условени од активностите на наставникот, и од природата на задачите што треба да ги извршува, чувство за проблемска ситуација и доживување на поставената цел како проблем за решавање. Интерактивниот однос на наставникот и на учениците во оваа смисла е условен од повеќе моменти, и тоа од: изборот на проблем што ќе се истражува; изборот на истражувачки постапки; изборот на програмско подрачје; возраста на учениците; материјално-техничката опременост.

Наставниците со право истакнуваат дека истражувањето во наставата, пред се е условено од возрастните можности на учениците, видот на задачите што треба да се реализираат, степенот на предзнаења на учениците, оспособеноста за истражување и сл

За да може ученикот да сфати што се истражувачки постапки и како да ги реализира, наставникот мора да има сознанија за неговото претходно искуство, за можностите што ги имал да ја задоволи својата љубопитност, за тоа колку успевал да наоѓа одговори на своите прашања. Сознанијата што ги добива ученикот како одговори на своите прашања упатени на друг, во суштина имаат дедуктивни карактер. Нив ученикот ги прима со помала или со поголема критичност, поретко ги проверува и ја задоволува својата љубопитност и со вербални одговори.

Објективните извори ја наметнуваат потребата од проучување. Нив ученикот ги користи во оние ситуации кога прашањата ги упатува самиот себеси. Непосредното вклучување на ученикот во процесите и етапите на решавање на проблемски ситуации може да се идентификува како истражувачка постапка во наставата. Познати се следните ситуации: Ученикот се наоѓа пред проблем и настојува со помош на наставникот да го реши тој проблем; Наставникот поставува проблем и настојува ученикот да го реши со негова помош; Ученикот поставува проблем и настојува сам да го решава; Во досегашната наставна практика наставникот поставува проблем и го разрешува пред ученикот, или заедно со него.

За наставникот битно значење има прашањето дали и колку она што му се нуди како предмет за истражување го доживува ученикот како проблем. Во оваа смисла проблем преставува субјективно доживување на некоја спротивставеност (противречност, конфликт, контраст) меѓу субјектот и објектот. Тоа значи дека проблемот преставува дијалектички однос меѓу познатото и непознатото, откриеното и неоткриеното, постигнатото и непостигнатото, непосредното и посредното, извесното и неизвесното во процесот на сознавање.

Проблем во наставата преставува доживувањето на неусогласеност, противречност и конфликт меѓу она што ученикот го знае, мисли дека го знае и она што треба да го понуди како решение на нешто што не го знае. Проблемот се решава врз основа на тоа што го поседува ученикот во вид на предзнаење, животно искуство и надоградбата на активности познати како истражување, самоучење (учење), самоводење и сл.

Наставникот може да создаде бројни ситуации ученикот да започне да открива нов непознат свет и во секојдневните појави.³³

Процесот на решавање на проблемот го оспособува ученикот да дојде до одредени знаења, но истовремено да стекне способности за натамошно доживување на проблемска ситуација. Во тој случај се препознаваат најмалку три ситуации: Ученикот ќе знае да решава нов проблем со слични постапки; Ученикот ќе може да решава нов проблем со слични постапки; Ученикот ќе умее да решава (веќе познат) проблем на нов начин.³⁴

Постојат повеќе начини и постапки со чија помош наставникот може да создаде услови ученикот да почувствува проблемска ситуација. Тие се: Симулативни прашања (ситуации); Провакативни прашања (ситуации); Симуларни ситуации; Ситуација со намера (интенцио принципалис); Анегдотки ситуации.

Текот и видот на истражувачките постапки е условен од што сака да ги реализира наставникот. За да може ученикот да истражува, треба претходно да биде запознаен со елементарните постапки за проучување на проблемска ситуација. Степенот на претходната подготовка на учениците претставува услов за тоа дали учениците ќе сакаат да истражуваат, дали ќе можат да истражуваат, како ќе истражуваат и сл. Поради тоа наставникот треба да идентификува две основни почетни фази во процесот на воведување на учениците во истражувачките

³³ Adamceska, S. (1996), *Aktivna nastava*, Skopje: Legis. стр.45-56.

³⁴ Adamceska, S. (1996), *Aktivna nastava*, Skopje: Legis. стр.45-66.

постапки.³⁵ Фаза на воведување во истражувањето кога предмет на активностите преставуваат самите техники на истражување (методолошки аспекти); Фаза кога со помош на усвоени техники учениците истражуваат одреден проблем (сознајни аспекти).

Истражувањето во наставата првенствено треба да се осмислува од аспект на активностите на ученикот, активностите на наставникот и од аспект на нивните заемни интерактивни односи. Истражувањето преставува процес чии етапи се одвиваат во зависност од љубопитноста и креативноста на ученикот. Истражувачките активности ја наложуваат потребата од будно следење на наставникот и внимателно насочување на секој ученик и група.

³⁵

Adamceska, S. (1996), *Aktivna nastava*, Skopje: Legis. стр.34-45.

II ДЕЛ

МЕТОДОЛОГИЈА НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

1. ФОРМУЛИРАЊЕ НА ПРОБЛЕМОТ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

Образованието е еден од најбитните сегменти на општеството, кој истовремено го одразува континуитетот од претходните генерации и влијае на промените и понатамошниот општествен развој. Промените во образованието неразделно се поврзани со економскиот, политички, социјален, културен и духовен општествен контекст. Современата концепција на образованието бара почитување на основните трендови на развиените земји, се разбира со прилагодувања кон нашите улови.³⁶ Образованието е пред се егзистенцијална потреба на човекот, особено во денешното општеството на брзи промени.

Средното образование кое формално и суштински се наоѓа во самата средина на образовниот систем, претставува еден вид суштинска раскрсница за напредување во образованието или професионален развој. Треба да настојува да ги оствари одредниците кои одговараат на предизвиците на современоста како: знаења, способности и вештини потребни за пазарот на трудот (флексибилност, комуникација, тимска работа и сл), развивање на креативност, критика, култура на доживотно учење и учење од сите расположливи извори на знаења.

Една од основните вредности на промените во средното образование условени од Законот за средно образование од 1995 и Националната програма за развој на образованието 2005-2015 е квалитетот. Квалитетот на воспитно-образовниот процес зависи од квалитетот на наставните програми, наставниот кадар, организацијата на наставата, менаџирањето со училиштата и евалуацијата на воспитно-образовната работа.³⁷

Националната програма 2005-2015 е посветена на развивање и унапредување на знаењата и зајакнување на културата на живеење на

³⁶

Нацрт-програма за развој на средното и постсредното образование во Р.М , (2005), стр.3

³⁷

Нацрт-програма за развој на средното и постсредното образование во Р.М , (2005), стр.12.

граѓаните. Новата образовна архитектура бара развој на слободата на умот, знаењето, иновациите и креативноста како темели на современото општество.³⁸

Гимназиското образование во Република Македонија има своја традиција и многу значајна улога во образовниот систем. Концептот за гимназиско образование, што се применува по 90-тите години има наставни планови и програми за општа, јазична и природно-математичка насока.³⁹

Целта на современата настава е афирмирање на концепти кои го развиваат мислењето, а не помнењето. Преку наставата треба да се остварува когнитивно, афективно и психо-моторно самоостварување на ученикот. Во оваа конотација големо значење имаат промените интерно во самата есенција на наставата и процесот на нејзино реализирање.

Во Република Македонија процесот на практична реализација на проектот на активна настава се имплементира како дел на внесувањето промени во воспитно-образовниот систем односно сегмент на новата концепција на образование. Во оваа насока се подвлекуваат тенденциите на активната настава за осовременување на наставата, оспособувањето на учениците за интелектуална и мисловна активација, креативност и самостојност. Овие тенденции неопходно бараат променета улога на наставникот и ученикот. Наставникот е организатор на наставата, мотиватор, партнер во социјалната и афективната интеракција. Новиот пристап кон ученикот бара негово целосно почитување на неговите потреби, интереси, способности, искуства. На тој начин се овозможува поврзување на наставата со животот, односно дека училиштето е самиот живот. Особено големо значење има оспособувањето на наставниот кадар за реализација на овој концепт. Тоа во досегашната практика беше реализирано во неколку етапи за сите нивоа на образование за целокупниот кадар во училиштата. Континуираното усовршување на наставниот кадар е една од основните

³⁸

Национална програма за развој на образованието во Република Македонија 2005-2015 со придружни документи (2005), стр. 11

³⁹

Гимназиско образование: Изборни предмети и матура, (работен тим Гучева, С и др) (2001), стр.12.

претпоставки за иновирање на наставната работа во училницата и постигнување на подобри резултати. За постигнувањата на учениците особено е значајна климата која се воспоставува во училницата во процесот на реализација на наставата, која е одредена со квалитетот на односите на учениците меѓусебе и наставникот, односите на кооперација и компетенција меѓу учениците, како и емоционалните компоненти на пријатност, слобода и воодушевеност на учениците.,,(Адамческа, 1996: 15)

За утврдување на ефектите од спроведувањето на моделот на активна настава во наставата по предметот социологија во гимназиско образование големо значење има *пресеком* на реалната наставна практика, континураните следења, анализи, интервенции затоа предметот на истражувањето е насочен токму на утврдување на влијанието на обележјата на активната настава на резултатите и климата во наставата по социологија во гимназиското образование.

2. ЦЕЛИ И ЗАДАЧИ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

2.1 Научна цел на истражувањето

Истражувањето има за цел да ја утврди поврзаноста помеѓу обележјата на активната настава и климата која се создава во училницата, како и врз резултатите во наставата по социологија во 2-ра година во гимназиското образование.

Исто така има за цел да го утврди влијанието на процесот на реализација на наставата со примена на активната настава во предметот социологија врз изборот на предметот социологија во 3-та година како изборен предмет во гимназиско образование конкретно во градот Велес.

2.2. Општествено-практична цел на истражувањето

Анализата на резултатите од ова истражување ќе може да даде одговор за тоа кои обележја на активната настава се најчесто присутни во наставата по социологија во 2-ра година гимназиско образование и какво е нивното влијание врз климата и резултатите на учениците по овој предмет во гимназијата во Велес. Поаѓајќи од тоа, ќе се направи увид во реалната состојба на наставата по социологија со интенција да се превземат активности во смисла на дополнително едуцирање на наставниот кадар, адаптации кон учениците и средината, и други активности за понатамошно подобрување на климата и резултатите на наставата.

2.3 Задачи на истражувањето

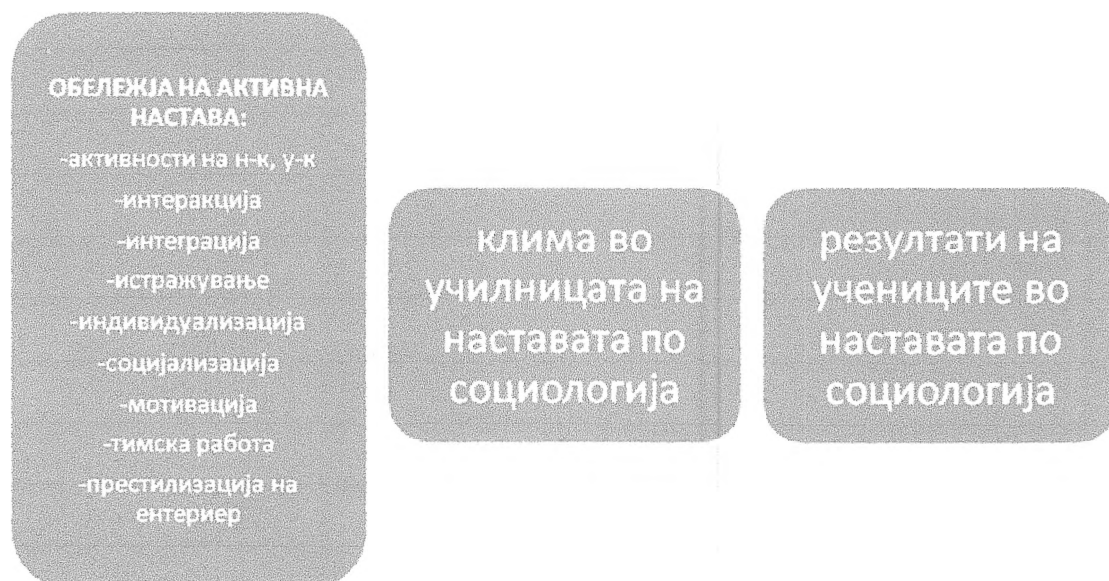
Целта на истражувањето се остварува преку следните задачи:

- Да се добијат сознанија за методичките аспекти на процесот на обликување и реализација на наставата по социологија во 2-ра година гимназиско образование во Велес согласно обележјата на активната настава (процес на планирање и реализација);
- Да се утврди каква е климата во училницата за време на наставата по социологија во 2-ра година гимназиско образование како резултат на примена на активната настава;
- Да се утврдат постигнатите резултати во наставата по социологија во 2-ра година гимназиско образование со примена на овој модел на настава;
- Да се испитаат мислењата и ставовите на учениците за процесот на реализација на наставата по социологија;
- Да се испита влијанието на примената на активната настава во наставата по социологија на изборот на предметот социологија како изборен предмет во 3-та година гимназиско образование во Велес.

3.ПРЕДМЕТ НА ИСТРАЖУВАЊЕ

3.1 Теоретско определување

Предмет на ова истражување е утврдување на степенот на влијание на независните варијабли (обележјата на активната настава, како што се: активностите, интеракцијата, интеграцијата, истражувањата, индивидуализацијата, социјализацијата, мотивацијата, тимската работа) врз формирањето на климата во училницата и постигнувањата на учениците во наставата по социологија. Тоа ќе помогне да се разбере климата која се создава во училницата и резултатите од практикувањето на активната настава. Имајќи ја предвид комплексноста на обележјата на активната настава), предметот на ова истражување може да се прикаже на следниот начин.

Исто така со ова истражување ќе се испита влијанието на моделот на активна настава во наставата по социологија за избор на предметот социологија во 3-та год како изборен предмет и ставовите и мислењата на учениците од реализацијата на наставата по наставниот предмет социологија во гимназиското образование во Велес.

3.2 Дефинирање на основните поими од истражувањето

Истражувањето е концентрирано на обележјата на активната настава и нивното влијание врз климата и резултатите на учениците по наставниот предмет социологија во 2 година гимназиско образование во Велес. Од ова произлегува потребата конкретно да се определат поимите со кои се оперира во истражувањето.

Активна настава-нов пристап кон ученикот кој се заснова на почитување на неговите претходни знања, потреби, способности, интереси и искуства и нова дидактичко-методска организација на наставата која акцентира активност и почитување на ученикот. (Адамческа, 1997: 5)

Гимназиско образование-има општообразовен карактер и е интегрален дел на системот на средното образование. Се организира и развива самостојно како перменентен процес во кој се вклучуваат младите со завршено основно образование, а од кој излегуваат возрасни со завршен матурски испит. Основна функција на овој вид на образование е темелна подготовка на учениците за понатамошно образование, за успешно вклучување и завршување на студиите на високото образование, како и систематско развивање на индивидуалните и интелектуалните способности. современото гимназиско образование ја задржува својата функција на подготвување на учениците за успешно студирање на високото образование. (Спасовски, 2003: 7)

Резултати-бројчана (нумеричка) или квалитативна (категоријална) вредност (оценка) на она што се оценува. Претставуваат еден вид

квантитативно мерило на нивото на остварени цели од наставната програма. (Вилотијевиќ, 2000: 142)

Настава по социологија-сложена, систематизирана и организирана дејност на воспитно-образовниот процес насочена кон остварување на целите на наставата по социологија определени со соодветната Наставната програма. (Ивковиќ, 1995: 35)

Клима во паралелката-мноштво на односи во паралелките кои се разгледуваат низ следните димензии: интеракција наставник-ученик, социјална атмосфера во паралелката, атмосфера на соработка и натпревар, емоционална атмосфера во паралелката. (Керамичиева, 1996: 261)

3.3 Операционално определување на предметот на истражување

Во овој дел на операционално определување на предметот на истражување ги расчленуваме следните дефиниции:

Обележја на активната настава-се однесуваат на битната суштина на приодот на активната настава. Имаат дидактичко методички карактер и се насочени кон процесуалноста и динамиката на наставниот процес:

Активности се однесуваат на активностите што ги изведува ученикот и наставникот: бројност, обем и вид на активности; целисходност на активностите; самостојност во изведувањето на активностите; координирање на активностите; целовитост во доживувањето и изведувањето на активностите; соработка во изведувањето на активностите. Одвивањето на активностите треба да резултира од претходно сфатената цел и задачи од страна на ученикот. (Ђорђевиќ, Ђорђевиќ, 1998: 87)

Интеракција-означува динамичен процес на меѓусебни односи и взаемно влијание на две или повеќе личности, при кое активноста на едната личност влијае на активноста на другата.(Reardon, 1998: 24)

Интеграција-Интеграција на наставата (integration instruction, integritetee) значајна современа методичка и педагошка карактеристика на реформата на училиштето воопшто. Тој термин е заеднички именител за бројни интеграциски процеси во училиштето и наставата како што се: интеграција на наставните содржини, персонална интеграција на ученикот во различни бројни формации, персонална интеграција на наставникот во тимска работа, интеграција на училиштето и средината.(Педагошка енциклопедија. 1989: 85)

Истражување-истражувачките активности на ученикот во наставата се однесуваат на свесна целенасочена активност на проучување на проблеми во кои ученикот сам учи токму по пат на решавање проблеми. (Deforges, 2001: 4)

Индивидуализација и диференцијација-се согледуваат низ афирмирање на самостојната работа на ученикот, во пар, во група или работата со цел клас. Појдовни основи за овие видови диференцијација има повеќе: признаење, способности, интереси, меѓусебни односи, соработка и др. Самостојната работа претставува планска, целисходно организирана активност, при која учениците во согласност со нивната психофизичка развиеност, самостојно работат врз задачи кои се однапред осмислени. При тоа задачите кои им се даваат на учениците може да бидат исти за сите или различни според интересите, потребите и нивото на развој. Тоа значи дека индивидуализацијата има обележје на надворешна, дидактичка (внатрешна) и флексибилна диференцијација. (Камчева – Лакинска. 1996: 43)

Социјализација-училиштето врши трансмисија на културата на општеството во кое живее. Во него низ заедничката работа се пренесуваат знаења, вештини и вредности. (Георгиевски, 1999: 62)

Мотивација-се однесува на внатрешната движечка сила која наведува на одредена активност. Мотивацијата за учење зависи од многу фактори како потребите, интересите, целите кои се сака да се постигнат, искуството, претходните постигнувања во некои подрачја, но и карактеристиките на оној што учи. (Видовиќ, 2003: 207)

Тимска работа-интензивна соработка меѓу наставниците кои се јавуваат како членови на група со знаења и вештини кои се дополнуваат, кои работат и индивидуално и заедно за да ги оstarат поставените цели, имаат дефинирани улоги или задачи, лична иницијатива и заедничка одговорност која се однесува на планирањето, програмирањето, реализирањето и вреднувањето. (Miljković, Rijavec, 2005: 26)

Престилизација на ентериерот- поинаков распоред и организација на просторот во училницата. Тој негува односи кои подразбираат еднаква позиција на секој ученик и негово соочување со другите. Училницата со активна настава се идентификува како работилница и како галерија на трудови од учениците. Таа е побогата, посодржајна и треба да претставува огледало на се она што се случува во неа., (Адамческа, 1996: 26)

Клима во училницата- климата во паралелките (однесувањата на наставниците и учениците на часовите) се анализира низ следните димензии:

-интеракција наставник-ученик –се однесува на „степенот на активност на ученикот и наставникот и иницијативата во процесот на учење. Постои интеракција помеѓу: наставникот и учениците, учениците меѓу себе, наставниците и родителите, наставниците и целиот колектив.

-социјална атмосфера во паралелката ги опфаќа „чувството на припадност, односите на подреденост, правата на одлучување и иницијатива. Познати се 4 типа социјална атмосфера: атмосфера на агресивна автократија, атмосфера на апатична автократија, демократска атмосфера, атмосфера на потполна слобода). Познати се следните

стили на раководење: автократски, демократски и стил на потполна слобода (стихиски).

-атмосфера на соработка и натпревар во паралелката. „При соработката: учениците се поддржуваат меѓу себе; имаат заеднички цели преку кои ги остваруваат и индивидуалните цели; стимулативно се влијае на развојот на личноста на ученикот; ученикот се социјализира за хумани вредности; помага да не дојде до раслојување; се остварува другарство, пријателство, толерантност, групна припадност, одговорност. При натпреварувањето: во неговата основа се разни мотиви: лична афирмација, углед, супериорност, самопотврдување; (Ривалство е кога поединецот настојува континуирано да биде подобар од другите, а конкуренција е кога настојува да постигне нешто на штета на другите.)

-емоционална атмосфера во паралелката -топлина и поддршка наспоти критика. Најчесто се сретнуваат 3 типа на емоционална атмосфера „*Сентиментална емоционална атмосфера* наставникот непланирано и импровизирано приоѓа кон наставата. Импулсивен е, и најдобро му одговара слободна индивидуализирана настава. Успехот на учениците најмногу зависи од нивните способности. Емоционално несигурните ученици постигнуваат слаб успех, а нивната емоционална состојба не се подобрува, додека емоционално сигурните ученици постигнуваат добар успех; *топла емоционална атмосфера* наставникот и приоѓа на наставата одговорно, систематично, флексибилно, се ориентира на самата активност, со стимулативен пристап кон учениците. Му одговараат секакви методи на настава: групни дискусии, фронтална настава, слободна индивидуализирана настава. Успехот на учениците е добар, и нивната емоционална сигурност е на задоволително ниво; *ладна емоционална атмосфера* наставникот е строг, им наметнува на учениците барања кои се поголеми од нивните способности, неконструктивно критички е насочен кон учениците. Од наставните методи најдобро му одговара фронтална настава, која е рутинска и здодевна. Успехот на учениците е солиден, но е резултат на работа под страв. Емоционалната сигурност е слаба за поголем број ученици. (Andrilovic, Cudina, 1996: 146-150);

4. ХИПОТЕЗИ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

Општа хипотеза

Карактеристиките на активната настава влијаат врз климата која се воспоставува во училницата и резултатите кои се постигнуваат во наставата по социологија во средното гимназиско образование во Велес.

Посебни хипотези

- *Примената на обележјата на активната настава влијаат на современото методичко обликување (планирање) и реализирање на наставата по социологија во втора година гимназиско образование во Велес;*
- *Активната настава влијае врз создавање на позитивна демократска клима во училницата во гимназиското образование во Велес;*
- *Примената на активниот модел на настава влијае на постигнување на повисоки резултати во наставата по социологија во втора година гимназиско образование;*
- *Примената на обележјата на активната настава во процесот на реализација на наставата по социологија во втора година гимназиско образование влијаат на формирање на позитивни мислења и ставови на учениците кон наставата по овој предмет;*
- *Применувањето на активната настава влијае на зголемување на интересот за избор на предметот социологија како избран предмет во трета година во гимназиско образование.*

Поединечни хипотези

- *Активностите на учениците и наставниците како обележје на активната настава на часовите по социологија влијае врз климата во училницата и резултатите на учениците;*
- *Интеракцијата како обележје на активната настава на часовите по социологија во втора година гимназиско образование влијае на климата и резултатите на учениците;*

- *Интерграцијата* како обележје на активната настава на часовите по социологија во втора година гиманзиско образование влијае на климата и резултатите на учениците;
- *Истражувањето* како обележје на активната настава на часовите по социологија во втора година гиманзиско образование влијае на климата и резултатите на учениците;
- *Индивидуализацијата* како обележје на активната настава на часовите по социологија во втора година гиманзиско образование влијае на климата и резултатите на учениците;
- *Социјализацијата* како обележје на активната настава на часовите по социологија во втора година гиманзиско образование влијае на климата и резултатите на учениците;
- *Мотивацијата* како обележје на активната настава на часовите по социологија во втора година гиманзиско образование влијае на климата и резултатите на учениците;
- *Тимската работа на наставниците* како обележје на активната настава на часовите по социологија во втора година гиманзиско образование влијае на климата и резултатите на учениците;
- *Престилиазацијата на ентериерот* како обележје на активната настава на часовите по социологија во втора година гиманзиско образование влијае на климата и резултатите на учениците;

5.ВАРИЈАБЛИ ВО ИСТРАЖУВАЊЕТО

Во рамките на ова истражување се издвојуваат следните варијабли:

Обележјата на активната настава како независни варијабли:

- активности на наставникот и ученикот
- интеракција
- интеграција

- истражување
- индивидуализација
- социјализација
- мотивација
- тимска работа
- престилизација на ентериер

За целите на ова истражување, како зависни варијабли ќе се издвојат:

- Воспоставената клима во училницата во процесот на реализирање на наставата по социологија со примена на моделот на активна настава .
- Постигнатите просечни резултати по предметот социологија на учениците во 2-ра година во последните 15 учебни години.
- Ставовите и мислењата на учениците од 2-ра година за реализацијата на наставата по социологија со примена на активната настава.
- Одлуката на учениците за избор на предметот социологија како изборен предмет во 3-та година на гимназиското образование.

6.МЕТОДИ,ТЕХНИКИ И ИНСТРУМЕНТИ НА ИСТРАЖУВАЊЕ

Истражувањето ќе се обиде да ги пронајде врските помеѓу практикувањето на моделот на активната настава и воспоставувањето на одредена клима, како и постигнувањето на одредени резултатите на учениците во наставата по социологија. Тоа ќе даде одраз на ставовите и мислењата за практикувањето на овој вид настава по предметот социологија. Преку истражувањето е направен обид да дадеме објаснување за влијанието на обележјата на активната настава во наставата по социологија во 2-ра година во гимназиското образование. Исто така ќе се обидеме да го утврдиме влијанието на примената на

обележјата на активната настава во наставата по социологија врз изборот на предметот социологија како изборен предмет во 3-та година гимназиско образование.

Ова истражување комбинира квантитативна и квалитативна истражувачка метода.

Од техниките со квантитативен карактер ќе се користи истражувачката техника *анкетирање* за да се испита мислењето на учениците од 2-ра год на средното гимназиско образование во Велес (вкупно 142), за реализацијата на наставата по социологија со примена на моделот на активна настава и за испитување на интересот за оваа настава преку изборот на социологија како изборен предмет во 3-та година гимназиско образование во Велес. Инструменти на анкетирањето се анонимни анкетни листови со листа на специјално формулирани прашања на кои испитаниците е потребно писмено да одговорат.

Од техниките со квалитативен карактер ќе се користат: *Анализа на содржина* со инструментите чек листа за утврдување на карактеристиките на планирањата и подготовките на професорите кои предаваат социологија во 2-ра година гимназиско образование и табела за педагошката документација за резултатите на учениците од 2-ра год по предметот социологија. Во истражувањето ќе се примени *партиципативно набљудување* со инструментот листа на набљудување за наставниот процес на случајно избрани 100 часови по социологија во сите 7 паралелки од 2-ра година гимназиско образование за увидување на климата преку нејзините компоненти со примена на обележјата на активната настава.

Во текот на истражувањето за квалитативните техники ќе се примени дескриптивен метод. За квантитативната истражувачка техника анкетирање ќе се пресметаат фреквенции, проценти, аритметичка средина, графичко прикажување и интерпретација на податоците.

7.ПРИМЕРОК НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

Рамката на примерокот за истражување ја сочинува Гимназијата во градот Велес. За анализа на содржина ќе се користат наставните дневни подготовки од учебната 2011/2012 год (вкупно 72). Со чек листата за добивање на просечната оцена ќе се користи педагошка документација од последните 5 години. Партиципативното набљудување ќе се врши во сите класови (вкупно 7) од 2-ра година гимназиско образование на 100 наставни часови по социологија. Анкетирањето ќе се спроведе на случајно избрани ученици од целокупната популација на ученици од 2-ра година гимназиско образование вкупно 142 ученици.

III ДЕЛ

АНАЛИЗА И ИНТЕРПРЕТАЦИЈА НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОД ИСТРАЖУВАЊЕТО

1.Анализа и интерпретација на резултатите од содржинска анализа на дневните наставни подготовки по предметот социологија

ЧЕК ЛИСТА (ДНЕВНИ НАСТАВНИ ПОДГОТОВКИ)

тврдење	да	не
1.Наставната подготовка има идентификациони податоци: -наставник -назив на предметот -година на изучување -статус на предметот	✓	
2.Наставната подготовка предвидува поединечни цели: Когнитивни - дефинира, опишува, објаснува, обопштува, открива, поврзува, применува, илустрира, комбинира, конструира, креира, заклучува, интерпретира, критикува, оправдува, оценува, поддржува). Афективни -формира позитивен став, интереси, вредности	✓	
3.Наставната подготовка предвидува активни наставни методи: -интерактивни техники:социодрами, сценизации, дебати, дискусии, бура на идеи, анализа на текст и	✓	

документи, анализа на случај, петторед и други активни методи и техники.		
4.Наставната подготовка предвидува предвидува разновидни <i>наставни форми</i> : -индивидуална -во пар -групна (макс 5 члена) -фронтална	✓	
5.Наставната подготовка предвидува различни и <i>современи наставни средства</i> : -графоскоп, аудиовизуелни помагала, компјутерска технологија, стручна литература, списанија.	✓	
6.Во наставната подготовка се предвидуваат <i>различни активности</i> за ученици со различни предзнаења и интереси. -освен основна и дополнителна литература и други извори на информации, разни форми на групирање на учениците и различните наставни методи	✓	
7.Наставната подготовка предвидува <i>интерграција на материјалот и корелација</i> со други предмети: -по тематски целини -со други предмети како македонски јазик, филозофија, историја, информатика, психологија, биологија, географија	✓	
8.Наставната подготовка предвидува поврзување на материјалот со <i>актуелни теми</i> од секојдневниот општествен живот. -преку мас медиуми	✓	
9.Наставната подготовка предвидува активности на наставникот и ученикот на наставниот час: - наставник: организира, координира, дава инструкции, води за размена на искуства и мислења. -ученик: анализира, дискутира, дебатира, истражува, изработува портфолио, паноа, есеи.	✓	
10.Наставната подготовка предвидува континуирано следење и оценување на постигнувањата на	✓	

учениците на наставниот час. -преку набљудување на активностите на часот, дисусии, дебати, тестови, изработки		
11.Наставната подготовка предвидува предвидува соработка со други наставници.		✓
12.Наставната подготовка предвидува предвидува активна организација на наставниот час.	✓	

1.Наставните подготовки содржат *идентификациони податоци* како: наставник, назив на предметот-социологија, година на изучување 2-ра година и статус на задолжителен предмет.

Наведените податоци говорат за солидната идентификација на наставниот предмет, која се огледува низ насловот на предметот, односно науката од која произлегува истиот, годината на изучување и статусот на предметот.

2.Наставните подготовки предвидуваат поединечни (оперативни) цели од когнитивниот домен, најчесто искажани со глаголите: дефинира, опишува, објаснува, обопштува, открива, поврзува, применува, илустрира, комбинира, конструира, креира, заклучува, интерпретира, критикува, оправдува, оценува, поддржува кои се однесуваат на сите нивоа од Блумовата таксономија. Афективните цели се однесуваат на формирање позитивен став, интереси, вредности кон феномените на социологијата.

Целите во дневните подготовки се јасно и прецизно определени преку очекуваните резултати во наставата по социологија, и се изразени преку активностите на наставникот и учениците. Особено битно е дека со определувањето на целите се опфатени сите нивоа на Блумовата таксономија, што е значаен напредок кон подигнувањето на квалитетот на наставниот процес како во смисла на негово планирање, а од тука и на процесот на реализација.

3.Наставната подготовка предвидува *активни наставни методи* кои се реализираат најчесто преку следниве интерактивни техники:социодрами, сценизации, дебати, дискусии, бура на идеи, анализа на текст и документи, анализа на случај, петторед и други активни методи и техники.

Предвидените наставни методи говорат за планираниот активен однос на ученикот кон наставникот процес и за современото планирање, организација и реализација на наставата.

4.Наставната подготовка предвидува предвидува *разновидни наставни форми* како индивидуална, работа во пар, групна (макс 5 члена) и фронтална форма на наставна работа.

Изменувањето и присутноста на различните социјални облици на наставна работа говори за разновидноста на процесот на настава, индивидуализација, социјализацијата и мотивацијата на учениците.

5. Наставната подготовка предвидува различни и современи наставни средства како графоскоп, аудиовизуелни помагала, компјутерска технологија, стручна литература, списанија.

Присутноста на разновидните наставни средства говори за различните можности на активен и истражувачки однос на учениците кон содржините и темите кои се предмет на обработка.

6. Во наставната подготовка се предвидуваат различни активности за ученици со различни предзнаења и интереси кои се однесуваат на препорачување освен на основната и дополнителна литература и други извори на информации за учениците со различни предзнаења и интереси.

Оваа форма на индивидуализација и диференцијација на учениците освен на овој начин е присутен и преку разновидната палета на наставни методи и наставни форми.

7. Наставната подготовка предвидува интерграција на материјалот и корелација со други предмети. Во однос на интеграцијата планиран е пристап на обработка на содржините по тематски целини. Во однос на корелацијата на наставниот предмет социологија присутна е најголема корелација со други предмети како македонски јазик, филозофија, историја, информатика, психологија, биологија, географија.

Овој сегмент на дневните подготовки говори за планираните можности за интеграција на материјалот, што е еден од битните обележја на активната настава.

8. Наставната подготовка предвидува поврзување на материјалот со актуелни теми од секојдневниот општествен живот најчесто преку мас медиумите.

Овој аспект има големо значење за актуелизација на материјалот и поврзување со секојдневниот живот, а од тука и зголемување на интересот на учениците. Најчесто изборот и актуелизација на темите е преку содржини од мас медиумите.

9. Наставната подготовка предвидува активности на наставникот и ученикот на наставниот час. Активностите на наставникот се сведуваат најмногу на организирање, координирање, давање инструкции, водење за размена на искуства и мислења. Додека активностите на ученикот се сведуваат на анализирање, дискутирање, дебатирање, истражување, изработување портфолиа, паноа, есеи.

Планираните присутни активности на наставникот и ученикот говорат од една страна за изменетата улога на наставникот и неговата нова пред се координативна улога, а од друга страна за активниот однос на ученикот во наставниот процес.

10. Наставната подготовка предвидува континуирано следење и оценување на постигнувањата на учениците на наставниот час. Тие активности се спроведуваат преку набљудување на активностите на часот, дисусии, дебати, тестови, изработките.

Ова говори дека присутните елементи на следење и оценување имаат обележје на континуитет што е особено значајно заради корективната улога во процесот на настава.

11. Наставната подготовка не предвидува соработка со други наставници.

Ова може да се забелжи како недостаток, но со оглед на сложеноста на организација на тимската настава оваа компонента не е присутна.

12. Наставната подготовка предвидува активна организација на наставниот час.

Збирот на планираните активности на наставните часови заедно со целата дидактичко-методска разновидност говорат за активната организација на наставата по социологија.

Од извршената содржинска анализа на дневните подготовки може да се согледа дека се современо конципирани и нудат модел прилагоден според обележјата на активната настава.

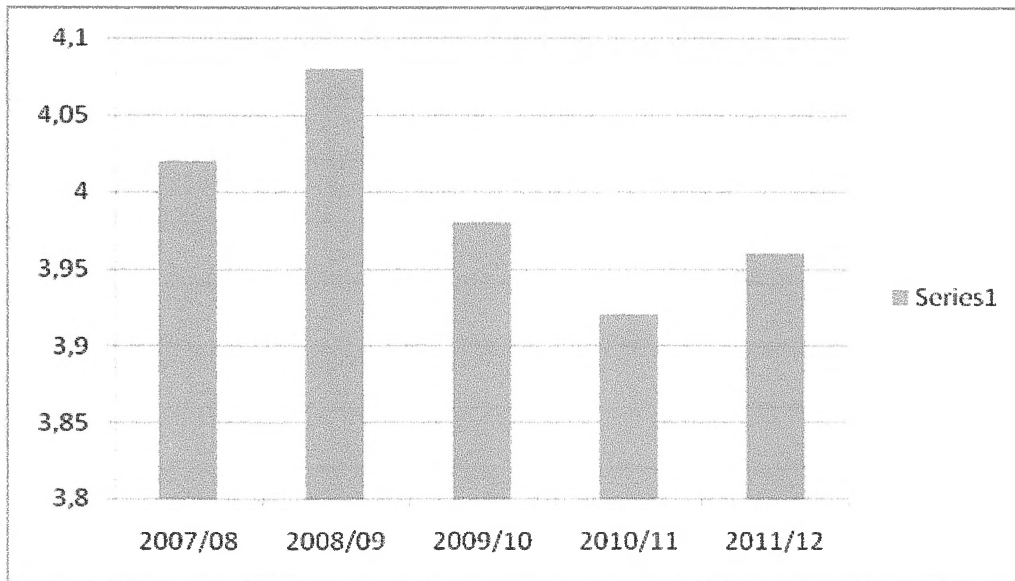
Евидентна е богатата и разновидна структура на дневните подготовки. Почнувајќи од идентификационите податоци, и целокупната дидактичко-методска организација до организацијата на активностите на наставникот и учениците преку сегментите на евокација, сфаќање на значењето, рефлексција и екстензијата се огледуваат значајните обележја на активаната настава.

Ова говори за континуираното усовршување на самите професори кои своите сознанија ги вградуваат во процесот на планирање како солидна основа за реализација на наставата, конкретно по предметот социологија.

2. Анализа на табела на постигнувања во 2-ра година гимназиско образование во велес по предметот социологија

Успех (средна оцена) на учениците од 2-ра година гимназиско образование на ниво на училиште во изминатиот 5 годишен период.

Средна оцена 2007/08	4,02
Средна оцена 2008/09	4,08
Средна оцена 2009/10	3,98
Средна оцена 2010/11	3,92
Средна оцена 2011/12	3,96

Од колумнираното прикажување на податоците од крајните просечни резултати по предметот социологија во 2-ра година гимназиско образование во последните 5 години може да се забележи тенденција на благо варирање на резултатите на учениците по овој предмет во граници од 3,92 до 4,08 што е релативно добар просек кој во голема мера се должи на современото планирање и реализирање на наставата со примена на обележјата на активната настава во сите сегменти на процесот на настава.

3.Анализа и интерпретација на резултатите добиени од анкетањето на учениците од 2-ра година гимназиско образование во Велес

Истражувањето беше спроведено во Гимназијата во Велес и беа опфатени 104 ученици од сите класови во втора година, избрани по случаен избор. Во текот на истражувањето се добиени следните резултати:

1.Наставата по социологија е со интересна	искази			Вкупно N	Ар.сред M
	воопшто не се	делумно се согласувам	потполно се согласувам		

и активна организација.	согласувам (1)		(2)		(3)				(2.34)
	f	%	f	%	f	%	f	%	
	20	14%	54	38%	68	48%	142	100	

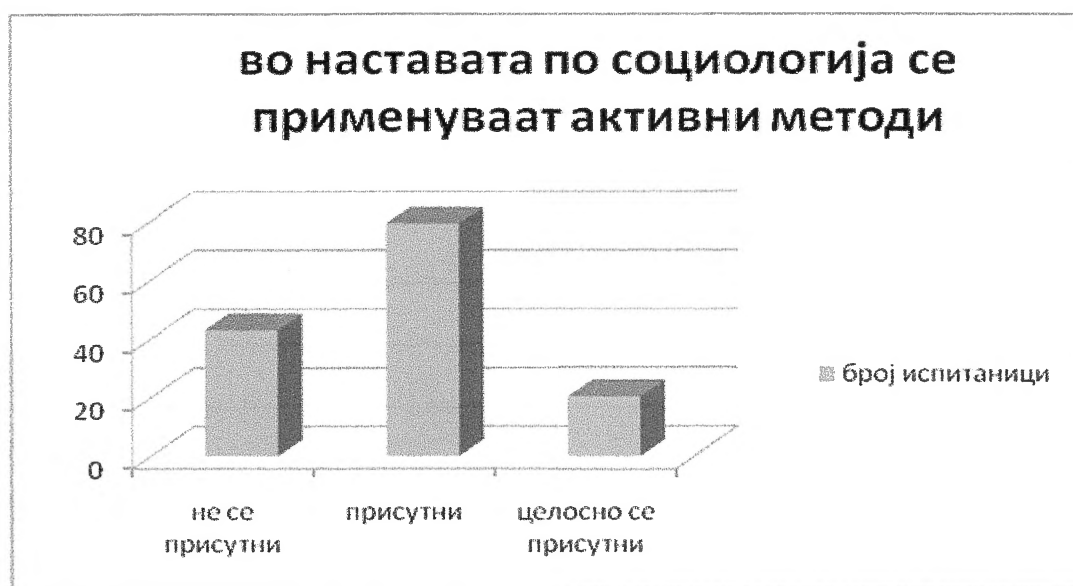
Од прикажаните резултати е видливо дека ставот во однос на интересната и активна организација на наставата по социологија во 2-ра година гимназиско образование во Велес е прифатен потполно од 68 (48%) од анкетраните ученици, како делумен од 54 (38%) од испитаниците, а воопшто не се согласуваат 20 (14%) од вкупниот број испитаници.

Во прилог говори и аритметичката средина (2,34) дека наставата по социологија во 2-ра година гимназиско образование во Велес е со интересна и активна организација на наставата.

Од овие податоци може да се заклучи дека наставата по социологија во гимназиското образование во Велес се проценува како доволно интересна за мобилизирање на вниманието и интересите на учениците, а преку тоа обезбедување активен однос на учениците од втора година гимназиско образование во Велес кон наставата од овој предмет.

2. Во наставниот процес се	искази			Вкупно n	Ар.сред m
	воопшто не се присутни	делумно присутни	присутни во целост		

применуваат активни наставни методи како дебати, дискусии, работа со текст.	(1)		(2)		(3)				(1.84)
	f	%	f	%	f	%	f	%	
	43	30%	79	56%	20	14%	142	100	

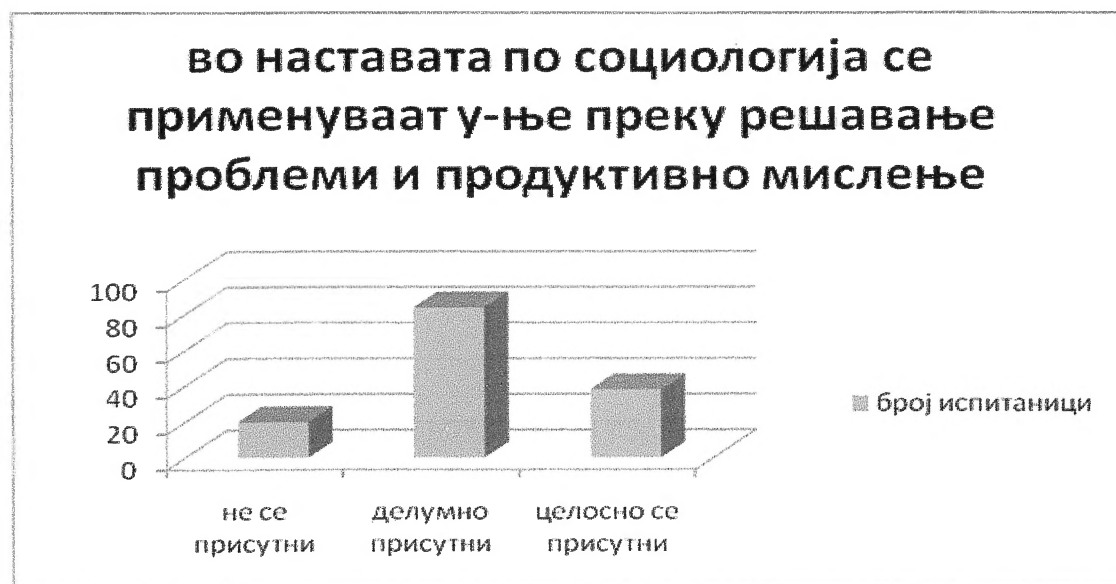

Од прикажаните податоци се забележува дека во однос на ставот дека во наставата по социологија во втора година гимназиско образование во Велес се применуваат активни наставни методи-дебати, дискусии, работа со текст, како целосно присутни во наставниот процес сметаат 20 (14%) од учениците, а дека се делумно присутни сметаат 79 (56%) од анкетираните ученици. Додека пак 43 (30%) од учениците сметаат дека не се присутни активни наставни методи во наставата по социологија во втора година во гимназијата во Велес.

Аритметичката средина од 1.84 говори за присутноста на активните методи во процесот на настава по овој предмет.

Од прикажаните параметри може да се заклучи дека во наставата по социологија во втора година гимназиско образование во Велес се проценува дека релативно се присутни активните методи кои обезбедуваат активен однос на ученикот кон наставата.

3. Во наставниот процес се применуваат учење преку решавање на проблеми и продуктивно мислење.	искази						Вкупно n		Ар.сред m
	воопшто не се присутни		делумно присутни		присутни во целост				
	(1)		(2)		(3)		f	%	
	f	%	f	%	f	%			
	20	14%	84	59%	38	27%	142	100	(2.13)

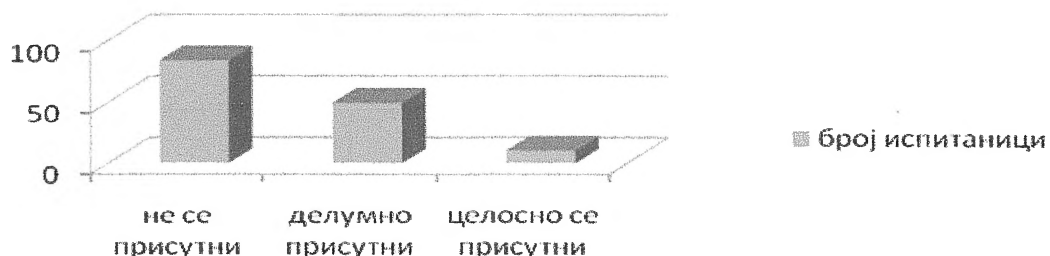
Од добиените податоци се забележува дека во однос на апликацијата на истражувачки приод во наставата по социологија во 2-ра година гимназиско образование во Велес, со примена на учење преку решавање на проблеми и продуктивно мислење како делумно присутни ги доживуваат 84 (59%) од испитаниците, а како целосно присутни 38 (27%) од учениците. Дека воопшто не е присутен овој приод сметаат 20 (14%) од учениците.

Во контекст на овој став јасно говори аритметичката средина 2.13 која укажува на присутноста на истражувачки приод во наставата по социологија во 2-ра година гимназиско образование во Велес, со примена на учење преку решавање на проблеми и продуктивно мислење.

Овие показатели говорат за значајната присутност на истражувачки приод во наставата по социологија во 2-ра година гимназиско образование во Велес, со примена на учење преку решавање на проблеми и продуктивно мислење.

4. Во и надвор од наставниот процес се иницира соработка со соодветни општествени и институции.	искази						Вкупно		Ар.сред м
	воопшто не се присутни		делумно присутни		присутни во целост		n		
	(1)		(2)		(3)				
	f	%	f	%	f	%	f	%	
	83	58%	49	35%	10	7%	142	100	(1.49)

во наставниот процес по социологија се иницира соработка со соодветни општествени институции

Од прикажаните податоци кои се однесуваат на присутноста на облици на соработка меѓу наставата по социологија во втора година гимназиско образование во Велес и соодветни општествени институции, дека не се присутни се изјасниле 83 (58%) од испитаниците, а дека се делумно присутни 49 (35%) од испитаната популација на ученици. Дека целосно се присутни облици на соработка се изјасниле само 10 (7%) од случајно избраните ученици.

Во врска со ова попрецизно говори и аритметичката средина 1.49 која говори за недоволната форма на присутност на овој облик на соработката меѓу наставниот процес и општествените институции.

Сите гореспоменати показатели во однос на ставот за присутноста на облици на соработка меѓу наставата по социологија во втора година гимназиско образование во Велес и соодветни општествени институции, говорат дека не се присутни во задоволителна мера.

5. Во наставниот процес се применуваат различни наставни форми како групна, работа во пар, како облици на соработка на учениците меѓусебно.	искази						Вкупно N		Ар.сред M
	воопшто не се присутни		делумно присутни		присутни во целост				
	(1)		(2)		(3)				(2.25)
	f	%	f	%	f	%	f	%	
	15	11%	77	54%	50	35%	142	100	

Од прикажаните податоци кои се однесуваат на ставот дека во наставата по социологија се применуваат различни наставни форми како групна, работа во пар како облици на соработка и интеракција помеѓу учениците во обезбедувањето на активен однос кон наставата, како делумно присутни во реалниот процес на настава ги проценуваат 77 (54%) од испитаниците, а како целосно присутни 50 (35%) од опфатените ученици. Дека истите не се присутни во реалниот процес на настава по социологија проценуваат 15 (11%) од опфатената популација.

Во однос на ваквата претстава говори и аритметичката средина од 2.25 која јасно говори за застапеноста на разновидни наставни форми во наставниот процес по социологија.

Овие показатели говорат дека во наставата по социологија се применуваат различни наставни форми како групна, работа во пар како облици на соработка и интеракција помеѓу учениците во обезбедувањето на активен однос кон наставата по овој предмет во наставниот процес во гимназијата во Велес.

6. Во наставниот процес се применува индивидуали-	искази						Вкупно N		Ар.сред M
	воопшто не се присутни		делумно присутни		присутни во целост				
	(1)		(2)		(3)		f	%	(2.25)
	f	%	f	%	f	%			

зирана форма на работа на учениците.	14	10%	78	55%	50	35%	142	100	
---	----	-----	----	-----	----	-----	-----	-----	--

Прикажаните податоци кои се однесуваат на примената на индивидуализирана форма на наставна работа прилагодена според потребите и интересите на учениците во наставниот процес по социологија во втора година гимназиско образование во Велес, говорат дека делумно е присутна според 78 (55%) од испитаниците, а целосно според 50 (35%) од испитаните ученици. Само 14 (10%) од испитаната популација проценува дека не е присутна индивидуализираната форма на наставна работа по предметот социологија во втора година гимназиско образование во Велес.

Аритметичката средина од 2.25 говори за солидната присутност на овој вид индивидуализација во наставата по социологија кај испитуваната популација.

Сите наведени показатели говорат дека примената на индивидуализирана форма на наставна работа прилагодена според потребите и интересите на учениците во наставниот процес по социологија во втора година гимназиско образование во Велес, на задоволително ниво е присутна кај испитаниците.

7.Климата во наставниот процес по социологија е демократска и соработничка	искази						Вкупно n		Ар.сред m
	воопшто не се присутни (1)		делумно присутни (2)		присутни во целост (3)				
	f	%	f	%	f	%	f	%	(2.32)
	19	13%	58	45%	65	46%	142	100	

Од прикажаните податоци кои се однесуваат на воспоставената клима во процесот на настава по социологија во втора година гимназиско образование во Велес може да се забележи дека 58 (45%) од испитаниците сметаат дека делумно е присутна демократска и соработничка клима помеѓу наставникот и ученикот во класот во текот на наставата, а 65 (46%) од испитаната популација проценуваат дека целосно е присутна оваа клима во текот на соодветната настава. Само 19 (13%) од учениците воспоставената клима во текот на

реализацијата на наставата по социологија во втора година не ја доживуваат како демократска и соработничка.

Во прилог на ова и аритметичката средина од 2.32 говори за високото ниво на демократска и соработничка клима меѓу наставникот и ученикот во текот на реализацијата на наставата по социологија на испитуваната популација.

Прикажаните параметри говорат дека воспоставената клима во процесот на настава по социологија во втора година гимназиско образование во Велес на релативно високо ниво е присутна демократска и соработничка клима помеѓу наставникот и ученикот во класот во текот на наставата.

8. Се користат разновидни наставни средства како слики, шеми, списанија, видеоснимки, компјутер и др.	искази						Вкупно n		Ар.сред m
	воопшто не се присутни		делумно присутни		присутни во целост				
	(1)		(2)		(3)		f	%	(2.26)
	f	%	f	%	f	%	f	%	
	10	7%	55	42%	67	51%	142	100	

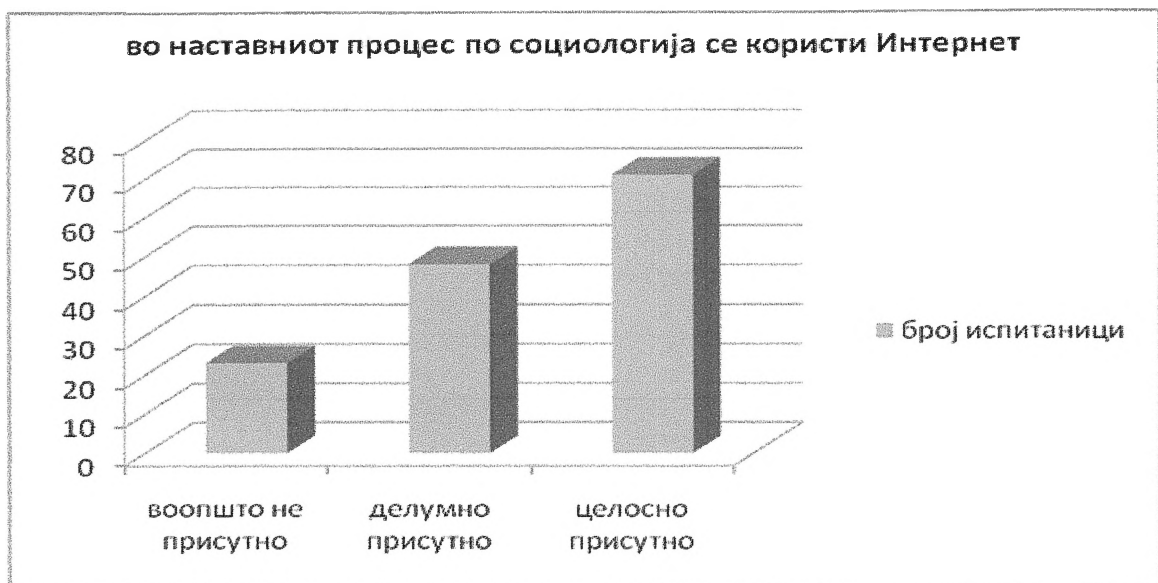

Од прикажаните податоци во однос на ставот дека во наставниот процес по социологија во втора година гимназиско образование во Велес се применуваат разновидни наставни средства како слики, шеми, списанија, компјутер, 55 (42%) од испитаната популација ученици смета дека делумно се присутни, а дури 67 (51%) проценуваат дека целосно се застапени истите во процесот на наставата по соодветниот предмет. Само 10 (7%) од испитаните ученици сметаат дека не се присутни разновидни наставни средства во наставата по социологија во втора година гимназиско образование во Велес.

Во прилог на ова е и показателот на аритметичка средина од 2.26 кој говори за релативно високата застапеност на разновидни наставни средства во наставата по социологија во втора година во велешката гимназија.

Од сите наведени показатели во однос на ставот дека во наставниот процес по социологија во втора година гимназиско образование во Велес се применуваат разновидни наставни средства како слики, шеми, списанија, компјутер, се забележува дека испитаната популација ученици проценуваат дека во релативно голема мера се застапени истите во процесот на наставата по соодветниот предмет.

9.Во тек на реализација на настава се применува Интернет.	искази						Вкупно n		Ар.сред m
	воопшто не присутно (1)		делумно присутно (2)		присутно во целост (3)				
	f	%	f	%	f	%	f	%	(2.66)
	23	16%	48	34%	71	50%	142	100	

Од наведените податоци се забележува дека во однос на ставот за примена на Интернет во текот на процесот на реализација на наставата по социологија во втора година гимназиско образование во Велес се применува Интернет, како делумно присутно сметаат 48 (34%) од испитаниците, а како целосно присутно 71 (50%) од опфатените ученици. Како воопшто не присутна примената на Интернетот во наставата по социологија ја проценуваат 23 (16%) од учениците.

Ова јасно ја отсликува аритметичката средина од 2.66 која говори за релативно високата застапеност на Интернетот во текот на реализација на наставата по социологија на испитуваниот примерок.

Сите прикажани показатели во однос на ставот за примена на Интернет во текот на процесот на реализација на наставата по социологија во втора година гимназиско образование во Велес покажуваат дека се применува на релативно високо ниво.

10. <i>Ентериерот</i> во училищата е со флексибилен распоред на седење и истата е рефлексивна на учениковите	искази						Вкупно n		Ар.сред m
	воопшто не се присутни (1)		делумно присутни (2)		присутни во целост (3)				
	f	%	f	%	f	%	f	%	(2.20)
	13	9%	87	61%	42	30%	142	100	

трудови и активности.									
-----------------------	--	--	--	--	--	--	--	--	--

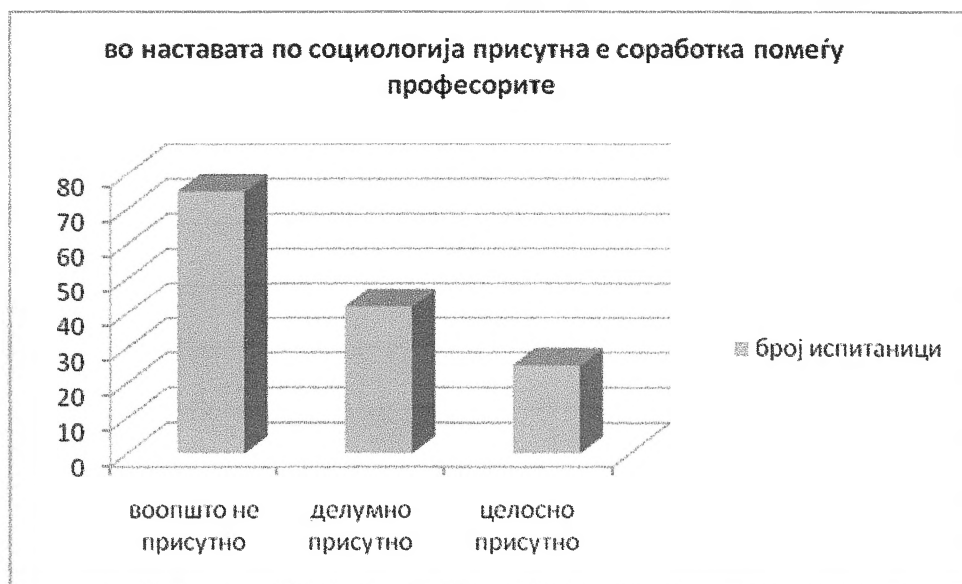
Од прикажаните податоци кои се однесуваат на флексибилноста на ентериерот и дека училницата е одраз на учениковите изработки и трудови во наставата по социологија во втора година во гимназиското образование во Велес, се гледа дека најголем процент од испитаниците 87 (61%) ги гледаат како делумно присутни овие карактеристики, а 42 (30%) како целосно присутни. Само 13 (9%) од испитаните ученици сметаат дека воопшто не се присутни овие карактеристики.

Во контекст на ова говори и аритметичката средина 2.20 која јасно укажува на големата присутност на овие карактеристики на активната настава во процесот на настава по социологија.

Од прикажаните податоци кои се однесуваат на флексибилноста на ентериерот и на фактот дека училницата е одраз на учениковите изработки и трудови во наставата по социологија во втора година во гимназиското образование во Велес, се гледа дека во релативно голема мера се присутни овие карактеристики.

11. Присутен е облик на	искази			Вкупно	Ар.сред
	воопшто не	делумно	присутен во		

соработка помеѓу професорите во наставата по социологија.	се присутен		присутен		целост		N		M
	(1)		(2)		(3)				(1.65)
	f	%	f	%	f	%	f	%	
	75	53%	42	29%	25	18%	142	100	

Од прикажаните податоци кои се однесуваат на соработката помеѓу професорите заради подигнување на квалитетот на наставниот процес како облик на тимска настава во наставниот процес по предметот социологија во втора година гимназиско образование во Велес, се согледува дека најголем процент 75 (53%) од испитаниците сметаат дека воопшто не е присутен таков облик на соработка, 42 (29%) сметаат дека е делумно присутен. Само 25 (18%) проценуваат дека е целосно присутна соработка помеѓу професорите.

Добиената аритметичка средина од 1.65 говори дека не е присутна оваа компонента на соработка помеѓу наставниците во процесот на настава по социологија на опфатената популација.

Сите наведени параметри кои се однесуваат на соработката помеѓу професорите заради подигнување на квалитетот на наставниот процес како облик на тимска настава во наставниот процес по предметот

социологија во втора година гимназиско образование во Велес, говорат дека не е присутен во доволна мера таков облик на соработка меѓу професорите.

- а) воопшто не присутни
- б) делумно присутни
- в) присутни во целост

12. При континуирано проверување и оценување се земени во предвид сите активности на ученикот.	искази						Вкупно n		Ар.сред m
	воопшто не се присутни		делумно присутни		присутни во целост				
	(1)		(2)		(3)		f	%	(2.19)
	f	%	f	%	f	%			
	13	9%	89	63%	40	28%	142	100	

Од прикажаните податоци кои се однесуваат на ставот дека при континуираното проверување и оценување се земаат во предвид сите активности и изработки на учениците во наставата по социологија во втора година гимназиско образование во Велес, се забележува дека најголем процент 89 (63%) проценуваат дека делумно е присутна оваа појава, и 40 (28%) сметаат дека е целосно присутна. Од испитаните

ученици 13 (9%) проценуваат дека воопшто не се земаат во предвид сите активности на учениците при оценувањето.

Податокот на аритметичката средина од 2.19 говори за задоволителното ниво на присутност и на сите активности на учениците при оценувањето.

Од сите погоре прикажаните податоци кои се однесуваат на ставот дека при континуираното проверување и оценување се земаат во предвид сите активности и изработки на учениците во наставата по социологија во втора година гимназиско образование во Велес, се согледува дека делумно е присутна оваа појава.

13.Имам висока мотивација и постигнувам повисок успех при примената на активна настава во наставата по социологија.	искази						Вкупно N		Ар.сред M
	неточно (1)		делумно точно (2)		потполно тоно (3)				
	f	%	f	%	f	%	f	%	(2.32)
	19	13%	58	41%	65	46%	142	100	

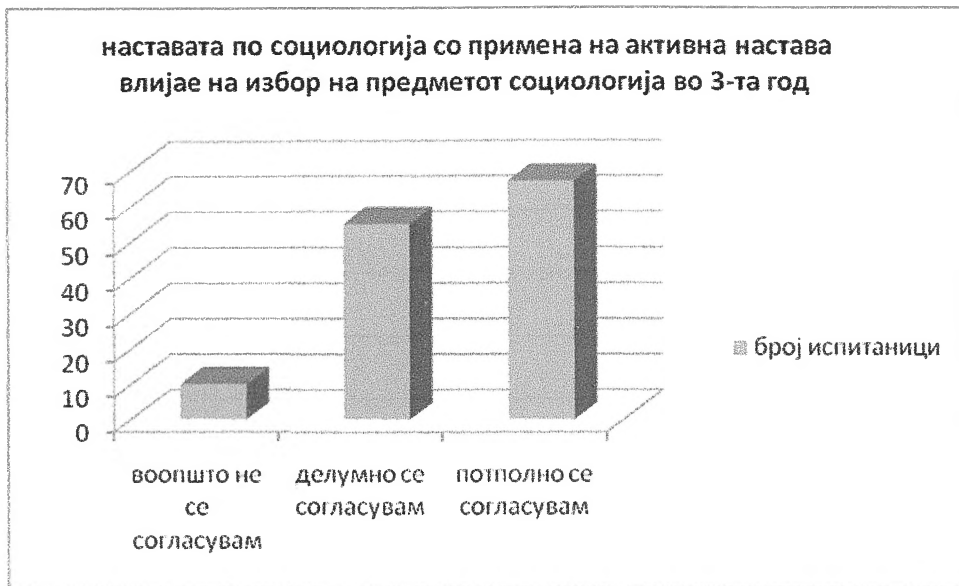

Од прикажаните податоци кои се однесуваат на високата мотивација и постигнувањето на солиден успех како резултат на примена на активната настава во наставниот процес по предметот социологија во втора година гимназиско образование во Велес, се согледува дека најголем процент 65 (46%) од испитаниците сметаат дека е потполно точно ова тврдење, а 58 (41%) дека е делумно точно ова тврдење. Од испитаните ученици 19 (13%) сметаат дека е неточно.

Аритметичката средина од 2.32 говори за релативната точност на ова тврдење.

Од сите прикажани податоци кои се однесуваат на тврдењето за високата мотивација и постигнувањето на солиден успех како резултат на примена на активната настава во наставниот процес по предметот социологија во втора година гимназиско образование во Велес, се согледува дека во голема мера е точно ова тврдење.

14. Наставата по социологија со примена на активната настава влијае на одлуката за предметот Социологија како избран предмет во 3-та година.	искази						Вкупно n		Ар.сред m
	воопшто не се согласувам (1)		делумно се согласувам (2)		потполно се согласувам (3)				
	f	%	f	%	f	%	f	%	(2.26)
	10	7%	55	42%	67	51%	142	100	

Од прикажаните податоци кои се однесуваат на ставот дека примената на карактеристиките на активна настава во наставниот процес по предметот социологија во 2-ра година гимназиско образование во Велес, влијае на избор на предметот социологија како избран предмет во 3-та година може да се увиди дека најголем процент 67 (51%) од испитаниците, потполно се согласуваат, а 55 (42%) делумно се согласуваат со исказот. Од вкупниот број испитаници само 10 (7%) не се согласуваат со искажаниот став.

Во прилог на ова говори и аритметичката средина од 2.26 која укажува на релативното влијание на карактеристиките на активната настава во процесот на наставата по социологија во втора година гимназиско образование во Велес врз изборот на предметот социологија како избран во 3-та година гимназиско образование.

Сите погоре прикажани параметри, јасно укажуваат на релативно големото влијание на карактеристиките на активна настава во наставниот процес по предметот социологија во 2-ра година гимназиско образование во Велес, врз избор на предметот социологија како избран предмет во 3-та година од страна на соодветното испитуваната популација.

4.Анализа и интерпретација на резултатите добиени од набљудувањето на наставните часови по предметот социологија

Набљудувањето на наставните часови по предметот социологија беше спроведено во учебната 2012/13 година, во период од октомври до април од соодветната учебна година во гимназијата „Кочо Рацин,, Велес. Беа набљудувани 102 часови по предметот социологија како задолжителен предмет во сите 7 паралелки во втора година. Во целиот процес на набљудување особено значење имаше соработката со предметните професори и стручната актива во гимназијата и секако претходно добиената дозвола и извршените консултации со директорот на истата. Бројот на учениците од паралелка до паралелка варира од 24 до 31 ученик и произлегуваат од средно и добро ситуирани семејства. Наставата се изведува во посебни кабинети по соодветниот предмет. Професорите кои го предаваат предметот социологија имаат посетувано семинари и предавања за современо активно планирање и реализирање на наставата, како и методи и техники на активна настава.

При истражувањето со набљудување на соодветниот број наставни часови во сите класови по предметот социологија со примена на обележјата на активната настава во 2-ра година гимназиско образование во Велес, беа добиени следните податоци:

Листа за набљудување во училницата

ТОЧНО/ПРИСУТНО

1-неточно/не е присутно

2-делумно/присутно

3-точно/присутно во целост

		ТВРДЕЊЕ/ИСКАЗ	Т Точно		
			1	2	3
1.	Активности на ученикот	Следи, забележува, реагира			Т
		Прашува, дискутира			Т
		Истражува		Т	
2.	Активности на наставникот	Истакнува цел на часот			Т
		Објаснува, насочува, упатува, поттикнува			Т
		Контролира, прашува, проверува			Т
3.	Наставникот применува	Слики, модели, шеми			Т

	современи наставни средства и помагала	Фотографии, видеоснимки		Т	
		Компјутер		Т	
4.	Наставникот применува активни наставни методи	Метод на разговор			Т
		Учење преку решавање на проблеми		Т	
		Истражување		Т	
5.	Наставникот применува повеќе наставни форми	Фронтална			Т
		Групна, тандемска		Т	
		Индивидуална		Т	
6.	Наставникот обезбедува пријатна атмосфера во училницата	Наставникот им се обраќа на учениците со уважување			Т
		Грешките на ученикот се сигнал за наставникот за нови објаснувања			Т
		Реакциите на наставникот се добронамерни.			Т
7.	Наставникот индивидуализирано пристапува кон учениците	Наставникот посветува внимание на секој ученик за совладување на материјата.			Т
		Наставникот го поттикнува секој ученик да го искаже своето мислење.			Т
		Наставникот дополнително ги ангажира учениците.		Т	
8.	Наставникот применува интегриран природ	На наставната содржина со темата.			Т
		На наставната содржина со други предмети.		Т	
		На наставната содржина со актуелни општествени случувања.			Т

1. Во однос на позицијата на ученикот, може да се забележи дека најчесто застапени и присутни во целост се активностите на ученикот од типот следење, забележување, реагирање, прашување, дискутирање, додека истражувачките активности се присутни, но во помала мера. Ова укажува дека ученикот е ставен во улога на активен субјект во процесот на настава по предметот социологија во втора година во велешката гимназија што е едно од суштинските обележја на активната настава.

2. Во однос на активностите на наставникот на часовите по предметот социологија во втора година гимназиско образование во велешката гимназија е забележана голема присутност на насочувачки и поттикнувачки активности на наставникот како истакнување цел на часовите, детални објаснувања, упатувања, поттикнувања на размислување на учениците, контролирање на активностите на ученикот на самиот час, прашување за

насочување на вниманието, проверка за следење на нивото на сознанија и по потреба корекција на процесот на настава. Ова говори за поттикнувачката и насочувачка улога на наставникот во функција на мобилизирање на активноста на учениците во процесот на настава по предметот социологија во втора година во велешкото гимназиско образование.

3. Во однос на примената на современи наставни средства како најприсутни во текот на набљудуваните наставни часови се сликите, моделите и шемите, поретко фотографии и видеозаписи. Употребата на компјутер е ограничена на самите наставни часови и главно се сведува на насочувачки активности за работа надвор од наставата, како за изработка на домашни задачи или дополнителни активности-проекти, есеи и други изработки од сличен тип. Овие сознанија говорат дека современите наставните средства кои од една страна го олеснуваат и индивидуализираат усвојувањето на наставните подрачја, а од друга страна го прават наставниот процес поинтересен по предметот социологија во втора година гимназиско образование во Велес, се на задоволително ниво присутни.

4. Во однос на примената на активни наставни методи, најчесто присутен во текот на набљудуваните наставни часови во втора година по предметот социологија во велешката гимназија е методот на разговор, додека присутни, но во помала мера се учењето преку решавање на проблеми и истражувачкиот пристап во наставата. Тие главно се сведуваат на активности надвор од часовите, главно за домашни и дополнителни активности на учениците. Ова говори за слободниот однос на наставникот со учениците и интеракцијата која се создава низ честите разговори по соодветните теми на часовите што има големо значење за позитивната клима и мотивацијата за постигнување подобри резултати.

5. Во однос на примената на наставни форми како облик на социјално групирање и мотивирање на учениците во текот на набљудуваните часови во втора година по предметот социологија во велешката гимназија, најчесто присутна е фронталната форма на работа со целиот клас. Исто така присутни се групната и тандемска форма на настава во сите етапи на наставниот час во одредени ситуации. Индивидуалната работа е присутна на самите часови, но најмногу се истакнува при задавањето задачи за домашна работа и самостојната изработка на истите. Од ова се забележува дека самата примена на повеќе наставни форми овозможува различни облици на социјализација и мотивација на

учениците и создавање на позитивна клима во училницата во која се изведува наставата по социологија.

6. Во однос на климата која владее во училницата во текот на часовите за реализација на програмските подрачја и теми по предметот социологија во втора година гимназиско образование во велешката гимназија, од прикажаните податоци може да се забележи дека наставникот им се обраќа на учениците со релативно високо ниво на почитување, на секоја погрешна реакција на ученикот, наставникот дополнително објаснува и добронамерно реагира. Овој однос на наставникот кон учениците е само еден индикатор на позитивната клима која владее во текот на наставниот процес по предметот социологија.

7. Во однос на индивидуализираниот пристап на наставникот кон учениците, во текот на набљудувањето на часовите по предметот социологија во сите класови во втора година во велешката гимназија, забележано е дека на самите часови, наставникот на релативно високо ниво настојува да посвети внимание на секој ученик во врска со совладување на наставната материја. За да го следи нивото на совладување на материјата, често е застапено поставувањето на прашања и поттикнувањето на секој ученик да го искаже своето мислење. Индивидуализираниот приод кон учениците е присутен и во облик на дополнително ангажирање на оние ученици кои имаат посебни интереси кон одредени подрачја и теми. Од ова може да се увиди дека застапен е индивидуализиран приод на наставникот кон учениците во текот на часовите по предметот социологија во сите класови во втора година во велешката гимназија.

8. Во однос на практикувањето на интегриран приод кој е искажан преку неколку компоненти во наставниот процес по предметот социологија во втора година гимназиско образование во Велес, од добиените податоци во текот на набљудувањето може да се забележи дека наставникот често практикува поврзување на наставната содржина со темата од која произлегува со интенција добивање холистичка слика за материјата. Корелацијата на наставната содржина со сродни содржини од други предмети е исто така присутна на релативно задоволително ниво. Најголемо внимание наставникот посветува на корелација на содржините кои се изучуваат со актуелните општествени слушувања, што особено има големо значење од аспект на привлекување на вниманието и интересот на учениците кон содржините. Од ова може да се забележи дека наставникот во текот на реализацијата на наставата по предметот социологија во втора година гимназиско

образование во Велес, на релативно високо ниво применува интегриран приод на наставата, што е една од карактеристиките на активната настава.

Од погоре наведеното произлегува дека набљудувањето даде реален пресек на процесот на реализација на наставата по социологија во втора година гимназиско образование и генерално земено се забележува дека има значителен напредок во однос на осовременувањето на процесот на реализација на наставата, во однос на примената на карактеристиките на активната настава. Ова се однесува пред сè на обезбедување активности на учениците на часот по социологија како следење, реагирање, прашување. Наставниковите активности се однесуваат на насочување, објаснување, прашување, примена на современи наставни средства освен слики, шем и видеозаписи и во помала мера, но сепак присутен и компјутер. Најзастапен е методот на разговор во комбинација со фронталната и групната форма на настава. Забележителна е изразено пријатна атмосфера на самите часови која се обезбедува со добронамереност, дополнителни објаснувања и пошитување на личноста на секој ученик со додатни објаснувања при пречки во совладувањето на одредни делови од материјата. Како позитивна страна се забележува и присуството на интегриран приод, кој најмногу се огледува во интегрирањето на содржината со тематската целина и поврзувањето на истата со актуелни општествени случувања.

Сето ова говори за значително современото реализирање на наставата по предметот социологија во втора година гимназиско образование во Велес според обележјата на активната настава.

ЗАКЛУЧНИ СОГЛЕДУВАЊА

Предмет на истражувањето беше утврдување на степенот на влијание обележјата на активната настава, како што се: активностите, интеракцијата, интеграцијата, истражувањата, индивидуализацијата, социјализацијата, мотивацијата, тимската работа врз формирањето на климата во училницата и постигнувањата на учениците во наставата по социологија во втора година во гимназиското образование во Велес. Исто така со ова истражување се испита влијанието на моделот на активна настава во наставата по социологија за избор на предметот социологија во 3-та год како изборен предмет и ставовите и мислењата на учениците во врска со реализацијата на наставата по наставниот предмет социологија во гимназиското образование во Велес.

Во текот на истражувањето низ применетите методи и техники, почнувајќи од содржинска анализа на процесот на планирање на наставните дневни подготовки на наставниците по соодветниот предмет, набљудувањето на процесот на реализација на наставата по социологија и анкетирањето на учениците за добивање мислења и ставови се настојуваше да се добие целосна слика за влијанието на наставниот процес низ призмата на обележјата на активната настава врз климата и резултатите од наставата како и влијанието на истите врз изборот на предметот социологија како избран во трета година гимназиско образование во велешката гимназија.

Истражувањето низ податоците од анализата и интерпретацијата на од соодветно применетите техники доведе до следните заклучоци:

- *Интенцијата за примена на обележјата на активната настава влијае на современото методичко обликување на дневните наставни подготовки на наставниците кои предаваат социологија, и понатаму на современото реализирање на наставата по социологија во втора година гимназиско образование во Велес прилагодени според обележјата на активната настава;*
- Активната настава низ процесот на реализација на наставата по социологија влијае врз создавање на *позитивна демократска клима* согледана низ компонентите на соработка меѓу наставникот и учениците, како и учениците меѓусебе, како и присуството на топла емоционална атмосфера во училницата во наставата по социологија во гимназиското образование во Велес;
- Примената на активниот модел на настава *влијае на постигнување на повисоки резултати* во наставата по социологија во втора година гимназиско образование кои се согледуваат низ зголемената мотивација на учениците, како и преку анализата на постигнувањата на учениците во последните пет години;
- Примената на обележјата на активната настава во процесот на реализација на наставата по социологија во втора година гимназиско образование влијаат на формирање на *позитивни мислења* и ставови

на учениците кон наставата по овој предмет што се согледа преку големиот процент на позитивни реакции на учениците;

- Применувањето на активната настава влијае на *зголемување на интересот* за избор на предметот социологија како избран предмет во трета година во гимназиско образование што се гледува во големиот процент на искажан интерес кон овој предмет на испитаните ученици во втора година во Велес.

Во однос на поединечни хипотези се добија следните сознанија:

- *Активностите* на учениците како следење, забележување, прашување и активностите на наставниците во најголема мера преку насочувачката улога, како обележја на активната настава на часовите по социологија влијаат врз создавањето на позитивна демократска климата во училницата и поголеми резултати на учениците по овој предмет;
- *Интеракцијата* наставник ученик и помеѓу самите ученици, како обележје на активната настава на часовите по социологија во втора година гимназиско образование влијае на создавањето позитивна демократска клима во училницата и поголеми резултати на учениците по овој предмет;
- *Интеграцијата* присутна низ интегративниот период на наставникот како низ сегментот на поврзување на содржините со темата, така и низ корелација со актуелните општествени случувања, како обележје на активната настава на часовите по социологија во втора година гимназиско образование влијае на создавањето на позитивна демократска климата во училницата и поголеми резултати на учениците по овој предмет;
- *Истражувањето* како обележје на активната настава на часовите по социологија во втора година гимназиско образование присутно низ учењето преку решавање на проблеми, влијае на создавањето на позитивна демократска климата во училницата и поголеми резултати на учениците по овој предмет;

- *Индивидуализацијата* како обележје на активната настава на часовите по социологија во втора година гимназиско образование прикажана низ индивидуалниот приод на наставникот кон ученикот и дополнителното ангажирање кај заинтересираните ученици, влијае на создавање позитивна демократска климата во училиницата и поголеми резултати на учениците по овој предмет;
- *Социјализацијата* како обележје на активната настава на часовите по социологија во втора година гимназиско образование анализирана низ различните форми на наставна работа, а во најголема мера на групната, влијае на создавање позитивна демократска климата во училиницата и поголеми резултати на учениците по овој предмет;
- *Мотивацијата* како обележје на активната настава на часовите по социологија во втора година гимназиско образование присутна низ индивидуалниот пристап на наставникот кон учениците и групната форма на настава, влијае на создавање на позитивна демократска климата во училиницата и поголеми резултати на учениците по овој предмет;
- *Тимската работа на наставниците* како обележје на активната настава на часовите по социологија во втора година гимназиско образование е застапена на пониско ниво;
- *Престилизацијата на ентериерот* како обележје на активната настава на часовите по социологија во втора година гимназиско образование која се огледа преку флексибилноста на училишниот мебел и изложените ученикови трудови влијае на создавање на позитивна демократска климата во училиницата и поголеми резултати на учениците по овој предмет;

Од сето горе наведено може да се заклучи дека истражувањето доведе до сознанија со кои се потврдува поставената општа хипотеза дека карактеристиките на активната настава влијаат врз климата која се воспоставува во училиницата и резултатите кои се постигнуваат во

наставата по социологија во средното гимназиско образование во Велес.

Од прикажаното може да се генерализира дека примената на обележјата на активната настава како современ модел во наставниот предмет социологија во втора година гимназиско образование во Велес е присутна уште од процесот на планирање (низ дневните подготовки), од нив во процесот на реализација, преку позитивната демократска клима и солидните резултати по овој предмет, како и врз изборот на овој предмет како избран во втора година гимназиско образование.

Од прикажаното може да се увиди дека проблемот на истражување на активната настава опсервирана низ карактеристиките од дидактичко методски карактер, како - *активностите, интегрираноста на наставните содржини, интеракцијата, тимската работа, истражувачките активности, индивидуализација, мотивацијата, престилизацијата на ентериерот* низ призма на климата и резултатите во наставата по социологија во гимназиското образование во Велес е доста актуелен и говори за прогресот, но и потребата од дополнителни истражувања, поради следење, вреднување и понатамошно континуирано усовршување на истиот.

Прилози

ПРИЛОГ 1

ЧЕК ЛИСТА (ДНЕВНИ НАСТАВНИ ПОДГОТОВКИ)

тврдење	да	не
Наставната подготовка има идентификациони податоци: - -		
Наставната подготовка предвидува поединечни цели: Когнитивни афективни - - - -		
Наставната подготовка предвидува активни наставни методи: -		

-		
-		
Наставната подготовка предвидува предвидува разновидни наставни форми:		
-		
-		
-		
Наставната подготовка предвидува различни и современи наставни средства:		
-		
-		
-		
Во наставната подготовка се предвидуваат различни активности за ученици со различни предзнаења и интереси.		
Наставната подготовка предвидува интерграција на материјалот и корелација со други предмети:		
-		
-		
Наставната подготовка предвидува поврзување на материјалот со <i>актуелни теми</i> од секојдневниот општествен живот.		
Наставната подготовка предвидува предвидува активности на наставникот и ученикот на наставниот час:		
-	-	
-	-	
-	-	
Наставната подготовка предвидува континуирано следење и оценување на постигнувањата на учениците на наставниот час.		
Наставната подготовка предвидува предвидува соработка со други наставници.		
Наставната подготовка предвидува предвидува		

активна организација на наставниот час.		
---	--	--

Прилог 2

Табела за постигнувањата на учениците

Успех (средна оцена) на учениците од 2-ра година гимназиско образование по наставниот предмет Социологија по класови за 2011/12.

Успех (средна оцена) на учениците од 2-ра година гимназиско образование на ниво на училиште во изминатиот 5 годишен период.

Средна оцена 2007/08	
Средна оцена 2008/09	
Средна оцена 2009/10	
Средна оцена 2010/11	
Средна оцена 2011/12	

Прилог 3

Анкетен лист

(за учениците од 2-ра година за процесот на реализација на наставата по социологија)

Филозофски факултет Скопје

Институт за социологија

2012

Почитуван ученику,

Цел на истражувањето е наставата по социологија и примената на активната настава. Истражувањето го спроведуваме со цел да ги согледаме Вашите мислења за процесот на нејзината реализација со цел подобрување на истата.

Ве молиме да одговорите на следните прашања со заокружување на буквата пред одговорот со кој се сложувате или да дополните според Ваше мислење:

Однапред Ви благодариме за соработката

1. Наставата по социологија е со *интересна* и активна организација.

- а) воопшто не се согласувам
- б) делумно се согласувам
- в) потполно се согласувам

2. Во наставниот процес освен предавања се применуваат *активни наставни методи-дискусии, дебати, работа со текст.*

- а) воопшто не присутни
- б) делумно присутни
- в) присутни во целост

3. Во наставниот процес се применуваат учење преку *решавање на проблеми и продуктивно мислење.*

- а) воопшто не присутни
- б) делумно присутни
- в) присутни во целост

4. Во и надвор од наставниот процес се иницира *соработка со соодветни општествени институции.*

- а) воопшто не присутни
- б) делумно присутни
- в) присутни во целост

5. Во наставниот процес се применуваат *различни наставни форми* како групна, работа во пар, како облици на соработка на учениците меѓусебно.

- а) незначајно
- б) значајно
- в) многу значајно

6. Во наставниот процес се применува *индивидуализирана форма* на работа на учениците прилагодени според нивните способности и интереси, како понуда на материјалот во поедноставна форма или дополнителни извори на информации.

- а) воопшто не присутни

б) делумно присутни

в) присутни во целост

7. Климата во текот на наставниот процес по социологија е демократска, со слободен и соработнички однос на учениците и наставникот.

а) незначајно

б) значајно

в) многу значајно

8. Се користат *разновидни наставни средства* како слики, шеми, модели, списанија, видеоснимски, компјутер и др.

а) воопшто не присутни

б) делумно присутни

в) присутни во целост

9. Во тек на реализација на настава се применува *Интернет*.

а) воопшто не присутно

б) делумно присутно

в) присутно во целост

10. *Ентериерот* во училницата е со флексибилен распоред на седење и истата е рефлексивна на учениковите трудови и активности

а) воопшто не присутни

б) делумно присутни

в) присутни во целост

11. Присутен е облик на соработка помеѓу професорите за подобрување на квалитетот на организација и реализација на наставата по социологија.

а) воопшто не присутни

б) делумно присутни

в) присутни во целост

12. При континуираното проверување и оценување се земени во предвид *сите активности* на ученикот (усно излагање, есеи, проекти, практични изработки и сл).

а) воопшто не присутни

б) делумно присутни

в) присутни во целост

13. Имам висока мотивација и постигнувам *повисок успех* како резултат на примената на *активна настава* во процесот на реализација на наставата по социологија

а) неточно

б) делумно точно

в) потполно точно

14. Процесот на реализација на наставата по социологија со примена на активната настава придонесе да се зголемат моите интереси кон социологијата и *да се одлучам за предметот Социологија како избран предмет* во 3 година.

а) воопшто не се согласувам

- б) делумно се согласувам
 в) потполно се согласувам

Прилог 4

Листа за набљудување во училиницата

ТОЧНО/ПРИСУТНО

- 1-неточно/не е присутно
 2-делумно/присутно
 3-точно/присутно во целост

		ТВРДЕЊЕ/ИСКАЗ	Точно		
			1	2	3
1.	Активности на ученикот	Следи, забележува, реагира			
		Прашува, дискутира			
		Истражува			
2.	Активности на наставникот	Истакнува цел на часот			
		Објаснува, насочува, упатува, поттикнува			
		Контролира, прашува, проверува			
3.	Наставникот применува соврмени наставни средства и помагала	Слики, модели, шеми			
		Фотографии, видеоснимки			
		Компјутер			
4.	Наставникот применува	Метод на разговор			

	активни наставни методи	Учење преку решавање на проблеми			
		Истражување			
5.	Наставникот применува повеќе наставни форми	Фронтална			
		Групна, тандемска			
		Индивидуална			
6.	Наставникот обезбедува пријатна атмосфера во училницата	Наставникот им се обраќа на учениците со уважување			
		Грешките на ученикот се сигнал за наставникот за нови објаснувања			
		Реакциите на наставникот се добронамерни.			
7.	Наставникот индивидуализирано пристапува кон учениците	Наставникот посветува внимание на секој ученик за совладување на материјата.			
		Наставникот поставува прашања и одговори на учениците.			
		Наставникот дополнително ги ангажира учениците.			
8.	Наставникот применува интегриран приод	На наставната содржина со темата.			
		На наставната содржина со други предмети.			
		На наставната содржина со актуелни општествени случувања.			

Протокол за набљудување

Податоците од набљудувањето се однесуваат на подетални прашања поврзани со методичките аспекти на наставата по социологија и климата која се воспоставува во текот на наставата. Тие главно ќе се однесуваат на следното:

- подетален опис на содржината, методите, формите, средствата кои ги користи наставникот;
- однесувањата на учениците, активностите, интересот, мотивираноста, дополнителното ангажирање;
- односите меѓу учениците и наставникот и помеѓу самите ученици;

• КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

- Адамческа, Снежана. 1996. *Активна настава*. Скопје: Легис.
- Адамческа, Снежана. 2004. *Педагошка експертиза на наставните програми и учебниците за граѓанско образование за основните и средни училишта во Република Македонија*. Скопје: Филозофски факултет.
- Ангелоска-Галевска, Наташа. 1998. *Квалитативни истражувања во воспитанието и образованието*. Битола: Киро Дандаро.
- Andrilovic, Vlado., Cudina, Mira. 1996. *Psihologija ucenja i nastave*. Zagreb: Skolska knjiga.
- Andrilovic, Vlado., Cudina, Mira. 1988. *Psihologija ucenja i nastave*. Zagreb: Skolska knjiga.
- Ballantine, H. Jeanne. 1983. *The Sociology of Education*. New Jersey: Prentice-Hall, Inc., Englewood Sliffs.
- Bognar, Ladislav., Matijevic, Milan. 2002. *Didaktika*. Zagreb: Skolska knjiga.
- Burgess, Robert. 1984. *In the Field: An Introduction to field Research*, London: Allen & Unwin.
- Vidovic, Vlasta. 2003. *Psihologija obrazovanja*. Zagreb: IEP Vern
- Vilotijevik, Mladen. 2000. *Didaktika: organizacija nastave*. Beograd: Zavod za uzbenike i nastavna sredstva. Uciteljski fakultet.
- Vilotijevik, Mladen. 1999. *Didaktika: Didakticke teorije i teorije ucenja*, Beograd: Naucna knjiga.
- Vujevic, Miroslav. 1989. *Sociologija obrazovanja-teorijsko metodoloski pristup*. Revija za sociologiju, br. 1-2, Zagreb.
- Гимназиското образование во Република Македонија: состојба, проблеми, промени* / редактор Спасовски, Л. 2003. Скопје: Биро за развој на образованието.
- Гимназиско образование: изборни предмети и матура*. Гучева, С. и др. 2001. Скопје: Биро за развој на образованието.
- Glasser, William. 1994. *Kvalitetna skola*, Zagreb: Educa.

- Дамјановски, Анатоли. 1989. *Ученикот во наставата*. Скопје: Просветно дело.
- Desforges, Charles. 2001. *Uspješno učenje i poučavanje*. Zagreb: Educa.
- Ѓеоргиевски, Петре. 1999. *Социологија на образованието*. Скопје: Веда.
- Ѓорѓевиќ, Јован. 1997. *Настава и учење у савременој школи*. Београд: Учитељски факултет.
- Жоглев, Златко. 2002. *Социологија на образованието*. Битола: Универзитет „Св.Климент Охридски,„ Педагошки факултет: Киро Дандаро.
- Закон за изменување и дополнување на Законот за средното образование. 2004. Скопје: Службен весник на Р.Македонија. бр.67.*
- Законот за средното образование. 1995. Скопје: Службен весник на Р.Македонија. бр.52*
- Ивић, Иван., Пешикан, Ана., Антић, Слободанка. 2001. *Активно учење*, Београд: Министарство просвете и спорта Р Србије, Институт за психологију, Министарство за просвету и науку Црне Горе.
- Ивковиќ, Миомир. 1990. *Образовање и промене*. Београд: Стручна књига.
- Ивковиќ, Миомир. 1993. *Методика наставе социологије као научне дисциплине*. сп „Настава и васпитање,„бр.5. Београд.
- Ивковиќ, Миомир. 1995. *Методика наставе социологије*. Ниш: Просвета.
- Ивковиќ, Миомир. 1999. *Образование u drustvenom kontekstu*. Nis: Studentski kulturni centar.
- Јовиќ, Божидар. 2005. *Современо училиште: избор или потреба*. Скопје: Просветен работник.
- Камберски, Киро. 1994. *Од буквар до универзитет*. Скопје: Просветно дело.
- Камчева-Лакинска, Благородна. 1996. *Самостојната работа на ученикот во наставата*. Скопје: Гоце Делчев.
- Камчева-Лакинска, Благородна. 1981. *Оспособљеност ученика средњих школа за самостално прикупљање информација*. (магистарски труд). Свеучилиште у Загребу.

- Керамичиева, Ружица. 1996. Психологија во образованието и воспитанието. Скопје: Просветно Дело.
- Knezevic, Vujo. 1987. *Savremeno obrazovanje i nastavni planovi i programi*. Zbornik 20. Beograd: Institut za pedagogska istrazivanja.
- Курикулум-дефинирање и развој. 1994. Скопје: Педагошки завод на Македонија
- Лешковски, Илија. 2002. *Педагошки речник*. Скопје: Вековишнина.
- Marinkovic, Josip. 1977. *Metodika nastave osnova marksizma*. Zagreb: Skolska knjiga.
- Marsh, Colin. 1994. *Kurikulum: temeljni pojmovi*. Zagreb: Educa.
- Матевски, Зоран. 2000. *Масмедиумите и наставата*. Скопје: Здружение на социолозите на Република Македонија.
- Матевски, Зоран. 1995. *Улогата на наставникот во реализирање на наставните содржини по социологија*, Скопје: Филозофски факултет.
- Meigham, Roland. 1994. *A Sociology of Education. Second Edition*. Repr. London: Cassel Educational Ltd.
- Miljković, Dubravka., Rijavec, Majda. 2005. *Organizacijska psihologija*. Zagreb: IEP
- Мирчев, Димитар., Ташева, Марија., Корубин, Јован. 1995. *Социологија за средно образование*. Скопје: Просветно дело.
- Mulkey, Lynn Michelle. 1993. *Sociology of Education. Theoretical and empirical Investigations*. New York: Harcourt Brace Jovanovich College Publishers.
- Нацрт стратегија за развој на образованието на Република Македонија*. 2000. Скопје: Министерство за образование и наука
- Национална програма за развој на образованието во Република Македонија 2005-2015 со придружни програмски документи. 2005. Скопје: Министерство за образование и наука
- Педагошка енциклопедија. 1989. Београд: Просвета
- Poljak, Vladimir. 1974. *Planiranje u nastavi*. Zagreb.
- Poljak, Vladimir. 1984. *Didakticke inovacije i pedagogska reforma*. Zagreb.
- Poljak, Vladimir. 1988. *Didaktika*. Zagreb: Skolska knjiga.

- Попоски, Киро. 2000. *Програмирање на воспитно-образовниот процес*. Скопје: Педагошки завод на Македонија.
- Попоски, Киро. 1997. *Психолошки основи на современата настава*. Скопје: Просветно дело.
- Попоски, Киро. 1996. *Современи сфаќања за проверувањето и оценувањето на постигнувањата на учениците*. Скопје: Просветно дело.
- Програмска структура на средното образование. Спасовски, Л. и др. 1996. Скопје: Педагошки завод на Македонија.
- Reardon, Kathleen. 1998. *Interpersonalna komunikacija*. Zagreb: Alinea
- Се за новата гимназија. Гучева, С. и др. 2001. Скопје: Биро за развој на образование.
- Социолошко-терминолошки речник*. 1995. Институт за социологија, Скопје: Филозофски факултет.
- Стојанов, Стојан. 1987. *Прашањата на наставникот во наставата и активирањето на учениците*. Скопје: Просветно дело.
- Стојанов, Стојан. 1991. *Основи за дефинирање на целите на наставниот час*. Скопје: Просветен работник.
- Тоновски, Ѓорѓи. 1995. *Вовед во социологијата*. Скопје: Студентски збор.
- UNESCO - World data of education. 2001. Geneva: International Bureau of Education.
- Flere, Sergej., Marjanovic, Milos. 1990. *Uvod u sociologiju*. Beograd: Naucna knjiga.
- Хавелка, Ненад. 1980. *Психолошке основи групног рада*. Београд: Научна књига.
- Haralambos, Michael. 1989. *Uvod u sociologiju*. Zagreb: Globus.